ދީނީ ތަރްބިޔަތާއި މިސްކިތުގެ ބިނާތަށް

އިބްރާހީމް ރަޝީދު މޫސާ

2017

ސީރީ ބަކަސްބިނާ ދުސްތޫރު ބާނަވާ

އިބްރާހީމް ހަސީނު މޫސާ

2017

ފޯމް ފާސްކުރި ކޯޑު ނަންބަރު: (OTHR)142-C1/142/2016/113

بسم الله الرحمن الرحيم

މިސްކިތް

މި ދުނިޔެމަތީގައި ޤާއިމުކުރެވޭ الله ގެ ގެކޮޅުތައް ކަމުގައި، މިސްކިތްތައް ލެއްވި الله ސުބްޙާނަހޫ ވަ ތަޢާލާއަށް ތާރީފާއި ސަނާ ދަންނަވަމެވެ. އެކަލާނގެ މިސްކިތްތައް ހައްދަވާފައިވަނީ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރުމަށްޓަކައި، ޒިކުރުކުރުމާއި ހަމަ އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ތަކްބީރު ދަންނަވައި ޛިކުރުކުރުން އެކަލާނގެ ހަޟްރަތާ ކުރައްވާން ވުމަށެވެ. މިފަދަ މީހުންނަށް އަރުވައި الله ތާރީފުގެ ބަސް ފަދަ ކުރައްވައި އަންގަވަނީ ((فِي بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّـهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَـٰرَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّـهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ ٱلزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ ٱلْقُلُوبُ وَٱلْأَبْصَـٰرُ))[1]

[1] - النور : 36- 37

މާނައީ " އަޅުގަނޑުމެންނަކީ، އަޅުކަންކުރާ ނަމާދު

ހަނދުމަކުރުމާއި، އަޅުކަމުގެ މަގުފުރެއްޗަށް އުފުލުމުން، الله

ޒިކުރު ދެއްވާ ވަޑައިގަތުމަށް ގޮވައިލެއްވުމެވެ. (އަޅުގަ:

މިސްކިތްތަކަށް ހިނގުމާއި ހަމަދު، އަޅުގަނޑު

އެކަމަކަށް ތަސްބީހު ބިރުކަމި އެގޮތުގެ އަދި

ފިރިހެނުންތަކެކެވެ. (އަޅުގަ: ތަސްބީހު ބިރުކަމި ނަމާދުކުރެއް

އުޅުނީ ފިރިހެނުންތަކެކެވެ.) މިއަދުގައިވެސް ނުވަތަ

އަހަރެމެންގެ މިސްކިތް الله ގެ މަގުން

ހަނދުމަކުރުމުން، ނަމާދު ފާއިތު ކުރުމުން، ޖަހާތް

ދިނުމުން، އެއުރެން މަސްޖިދުތަކުން ނުކުމެވެ.

އެދުވަހުގައި، ހިތްތަކާއި، ލޮލަށް އެފުރިފުރިން އެނބުރިގެ

ދުވަހުން، އެއުރެން ބިރުވެރިވެވެ. "

اللهُ ގެ ރަސޫލާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި

ވަސައްލަމް ޙަދީޘެއްގައި އަދި اللهُ ގެ ބަސްބުނަމުން ހިތްޕުޅުވަޑުވެ.

އަޅުގަނޑު އިމާންކަމާއި މިސްކިތަށް ހާޒިރުވާ ދިޔުމާ

ގުދުރަތި ބަހުގެ ކުރައްވަނީ ((إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ

الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالإِيمَانِ))[2] މާނައީ "

ތިޔަބައިމީހުންނަށް މީހަކު އާދަކާށް މިސްކިތަށް ދާ ތަން

ފެނިއްޖެނަމަ އޭނާ އީމާންކަން ވެރިޔެއްކަމާ މިހެންކަމަށް

ތިޔަބައިމީހުން ތަނީ، ހެކިވާށެވެ!"

މިސްކިތަކީ ﷲގެ ބަރަކާތާއި ރަޙުމަތް އެތެރެވާތަން

އަހަރުމެން ﷲގެ ގެކުރުމެކެވެ. އެތަނުގެ އުއްމަތުންނަށާއި

ކުއްލިކުރުންތަން ﷲގެ ދަރުމަކަމުގެ ބަރަކާތާއި

ކަމަކާއިކުރިކަން ދިރިގެންވުމެވެ. މިސްކިތަކީ އުއްމަތުގެ

ޝަރަފުގެތާއި އެއްބައިވަންތަކަން ދަމަހައްޓާ ތަނެކެވެ.

އޭރު ﷲގެ ދަރުބާރުގައި ވެރިންނާއި ޚާދިމުންނާއި،

ކުޅަދާނާއިން، ޚާދިމުންނާއި، މުސްލިމުންނާއި،

ވެފިރުންގެ ހަމަހަމަކަން ކަނަވެރިކަމަކީ ތަނެކެވެ. އެއީ

އުނގެނުމާއި އުނގަންނާ ދިނުމުގެ މަރުކަޒެވެ. އެއީ

މަޝްވަރާކުރުމާއި ބަރަމަލުތުރުމާއި ތަޢާރަފުވުމާއި

ދެނެގަތުމުގެ ވަސީލަތެވެ.

---

[2] – رواه الترمذي والدارمي وابن حبان وأحمد

މި ފޮތުގައި އަޅުގަނޑު ބަޔާންކޮށްފައި ވާނީ މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ އަހައްމިއްޔަތާއި، މިސްކިތުގެ ފަޟީލަތާއި، މިސްކިތުގެ ބިނާ ބޮޑުވެ ފުޅާވެގެން ގޮސްފައިވާ ގޮތުގެ މަޢުލޫމާތު. މިސްކިތް އާބާދުކުރުމުގެ ގޮތުގައި އަދާކުރަންވާ ދައުރާއި މި ދައުރުގެ ފޮނި ނަޞޭޙަތާ އެކު. އެއަށްފަހު، މިސްކިތާ ގުޅިގެން ހުރި އަޙްކާމުތަކާއި އެ ތަންތާނގެ ޙަޤީޤަތްތަކާ ހިމެނެއެވެ.

މާތްالله އަޅުގަނޑުމެންނަށް މިސްކިތުގެ ދައުރު އަދާކުރުން އާޚިރަތް ދިރުމުގައި ބަރަކާތް ދެއްވާށިއެވެ! އާމީން!

26 ދުލްޤަޢިދާ 1437 ހ.

30 އޯގަސްޓް 2016 މ.

އިބްރާހީމް ރަޝީދު މޫސާ

މިސްކިތަކީ ކޮބާ

މިސްކިތުގެ ތަޢުރީފު

ދިވެހި ބަސްފޮތް ރަދީފު ބުނާގޮތުގައި ، މިސްކިތުގެ މާނައަކީ :މުސްލިމުން އަޅުކަން ކުރުމަށް ހަދައިފައިވާ ތަނެވެ. ފެޖިން ބަހުން ކިޔަނީ މޮސްކް އެވެ. ސްޕެނިޝް ބަހުން މިސްކިޓާ އެވެ. އަރަބިބަހުން މަސްޖިދު އެވެ.

ޢަރަބި ބަހުގައި مسجد ގެ މާނައަކީ ސަޖިދަ ޖެހޭ ތަނެވެ. މި ބަހުގެ އަސްލަކީ سَجَدَ އެވެ. އޭގައި ހިމެނޭ މާނަތަކަކީ ތެރިވުމާއި، ނިކަމެތިވުމާއި، ކިޔަމަންތެރިވުމެވެ.[3] މަސްޖިދަކީ އެ ތަނެއްގައި ސަޖިދަ ޖެހޭ ތަނެވެ.

مسجد ގެ އިސްޠިލާޙުގެ މާނަ: ޝަރީޢަތުގައި مسجد އަށް ދިން މާނައެއް ލިބިގެންވެއެވެ.

3 - معجم مقاييس اللغة مادة (سجد)

ފުރަތަމަ މާނަ : ޖަހަންނަމުގެ ވަރުގަދަ ގޮތުގައި އެއީ
ބިންމަތީގައި ސަޖިދަކުރުމަށް ޠާހިރުކަމަށް ހަދައިދިނެވެ. ދެވަނަ ގައި
ބުނު ޖާބިރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުއްސުންނަތުގައި ކަލޭގެފާނުގެ
ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ރިވާޔަތްކުރުމުގައި ބަޔާންވެއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ބަޔާން
ކުރެއްވިއެވެ. ((أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي :
نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ ، وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ
مَسْجِدًا وَطَهُورًا ، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ
فَلْيُصَلِّ ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي ،
وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ ، وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً
وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً))[4] މާނައީ : ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ
ކުރިން އެއްވެސް ނަބިއްޔަކަށް ނުދެއްވާ ފަސްކަމެއް
ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދެއްވިއެވެ. އެއީ މަސްދުވަހުގެ
ދަތުރުގެ ތެރެއިން ބިރުގަންނަން ދެއްވުމާއި ، ބިމުގެ

[4] – متفق عليه

ކުރަނިވި ތަނެއްކަމުގައާއި މަސްޖިދެއްކަމުގައި ބިން ލެއްވުމެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހަކު ނަމާދު ވަގުތު ވަން އިރު ހުރި ތަނެއްގައި އެ ނަމާދެއް ކުރާނެވެ.އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ޣަނީމަ މުދާ ޙަލާލުކޮށް ދެއްވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރިން އެއްވެސް މީހަކަށް އެ މުދާ ޙަލާލު ކޮށެއް ނުދެއްވެއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި ޝަފާޢަތްތެރިކަން ދެއްވިއެވެ.އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރީގެ ނަބީބޭކަލުން ފޮނުއްވުނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޤައުމުގެ މީހުންގެ ގާތަށް ޚާއްޞަކޮށެވެ. އެކަމަކު ތިމަންކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވުނީ އެންމެހައި މީސްތަކުންގެ ގާތަށް ޢާއްމުކޮށެވެ." އެކަމަކު ޒަރްކަޝީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބިންމަތީގެ ކޮންމެ ތަނަކަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެން ނުވެއެވެ.

ދެވަނަ މާނަ : އެއީ ގޭތެރޭގައި ނަމާދު ކުރާ ތަނެވެ.

މި ކަމުގެ ދަލީލަކީ އުއްމުލް މުއުމިނީން އައްސައްޔިދާ ޢާއިޝަތުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ((أمَرَ رَسُولُ اللهِ -صلى الله عليه وسلم-

بِنَاءِ المساجدِ في الدُورِ ، وَأَنْ تُنَظَّفَ وتُطَيَّب))[5] މާނައީ "ރަސޫލުﷲ صلى الله عليه وسلم އަހުރެމެންނަށް ގޭގޭގައި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމަށާއި އެ ތަންތަން ސާފުކޮށް ބަލަހައްޓައި މުޖުމަލާ ކުރުމަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ." މި ބަސްފުޅުގައިވާ މިސްކިތުގެ މާނައަކީ މުޙައްލާ (ނަމާދުގެ) އެވެ."[6] ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ނަމާދުގެއެއް ހައްދަވައިފައިވެއެވެ. މާތް الله އެކަމަނާއަށް ރުއްސުން ގުއްވި އައްސައްޔިދާ ޢާއިޝަތުގެފާން އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. " އެއް ރެއަކު ރަސޫލާ ﷺ ތާންދަޑިކޮޅުގައި ނިދިގެން ހޯއްޔަވަރިކޮން ދިލަން ކަލަނބާގެ ގެ އަދްރުގެ ބިހުނި އެކަލޭގެފާނުގެ ގެ ވައިންރުގެ ބަސްޖު ފުނުގައެވެ. އެކަލޭގެފާން އަހު އޮންނަވީ މިސްކިތުގައެވެ. (އެބަހީ : ސަލާމަތީގައެވެ.) ގެ ވައިންރުގެ އޮބި

5 - رواه أبو داود والترمذي وابن ماجة

6 - ނަމަވެސް ކުރީގެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި " دُوْرُ " ގެ މާނައީ ގަބީލާތަކާއި ދެ ނަގަރުނަގަރާއި އަވަށްތަކެވެ. معالم السنن 1/142. شرح السنة للبغوي 2/399. فتح الباري لابن رجب 2/ 380 – 381 ބައްލަވާ!

ކޯގައެވެ.އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަމުން ދިޔައީ " إني أعوذ بك
برضاك من سخطك، وبمعافاتك من عقوبتك وأعوذ
بك منك، لا أحصي ثناء عليك، أنت كما أثنيت على
نفسك "[7] މާތްالله ރަސޫލާގެ މުއައްޒިނު ބިލާލުގެފާނު އަރިހުން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. " أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يُؤْذِنُهُ بِالصَّلَاةِ فَوَجَدَهُ يَتَسَحَّرُ فِي مَسْجِدِ بَيْتِهِ [8]
- މާނައީ : އެކަލޭގެފާނު ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ގެ އަރިހަށް ނަމާދަށް ބަންގި ދެއްވުމުގެ ގޮސް ވަޑައިގަތުމުން
ފެނިވަޑައިގަތީ އެކަލޭގެފާނަށް އެނގުނު ވޭއިރުގައެވެ.
ރަސޫލުاللهގެފާނު ދިސްވުމުގައި ގާތު ތަރިއްކޮށްލުމަށް
އިންނަވަނިކޮށްނެވެ. " ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. " سَمِعْتُ خَالَتِي مَيْمُونَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا كَانَتْ تَكُونُ حَائِضًا لَا تُصَلِّي وَهِيَ

7 - رواه مسلم
8 - رواه أحمد

مُفْتَرِشَةٌ بِحِذَاءِ مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى خُمْرَتِهِ إِذَا سَجَدَ أَصَابَنِي بَعْضُ ثَوْبِهِ [9] –

އަހުރެންގެ ބޯޅުބަލިދުވަސްވަރު ، ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ގެ އަނބިކަނބަލުން މައިމޫނާގެފާނުން ވިދާޅުވި އަޅު އެހީވެ.

އެކަމަނާ ބަލިށުވެ ދޮވެސްވެރު ކަމުގައިވާމީ ނަމާދު

ނުކުރައްވައި ރަސޫލުﷲ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މިސްކިތާ

ދިމާއަށް ވައިނުގެ ދަނޑުވައިދައްވައިގެން އިންނެވި ވަރަކަށް

އެކަމަނާގެ ބުރުގާކޮޅު މަތީގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު

ކުރައްވައިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަ ކުރައްވައިރު

އެކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންކޮޅު މިމަންކަމަނާގެ ގައިކޮޅުގައި ޖެހެއެވެ.

"

އިބުނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވިއެވެ. ގޮތުގައި ނަމާދު ކުރާނެ

ފާއްޓަ ތަނެއް ހެއްދުމަކީ ސަލަފުންގެ އާދައެކެވެ. [10] މިއީ

މިއަދު ދުކޮށްލުމަށްލާ ސުންނަތެކެވެ. ކަފާތުގައި މިގެ

ވާންސޯރަކަން އަހަރު ކުރިން ބައެއް ގޮތުގައި އަންހެނުން

---

[9] – متفق عليه

[10] – فتح الباري له 377/2.

ނަމާދު ކުރުމަށް ވަކި ތަންކޮޅެއް ހަދައި އަންޓެއް ބަހައްޓައިފައި ހުރެއެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ފަދަ ތަންތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކްމެއް ނުލިބޭނެއެވެ.[11]

ތިންވަނަ މާނަ : ފިޤްހު ޢިލްމުވެރިން މި ކަމުގެ

ޙިމާއި ސަރަހައްދު ކަނޑައެޅުއްވުމުގައި ވަނީ ވަރަށް ބޮޑަށް ރައުޔު ތަފާތުވެފައެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި

- އެއީ ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ކުރުމަށް ޓަކައި ހެދިފައި ހުންނަ ތަންތަނެވެ.[12]
- އެއީ ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ކުރުމަށް ޓަކައި ވަޤްފުކުރެވިފައި ހުންނަ ޚާއްޞަ ބިނާއެވެ.[13]

11 - އެކަމަކު ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ފަދަ ތަންތަނަށް ވެސް މިސްކިތުގެ ޙުކުމް ނުލިބޭނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މި ތަންތަނަށް ޖުނުބުވެރިންނާއި ޙައިޟުވެރިން ވަދެއުޅުން މަނާވާނެއެވެ . ބައެއް ބޭކަލުން މި ފަދަ ތަންތާނގައި އިޢުތިކާފަށް އިނުން ވެސް ހުއްދަ ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. انظر: فتح الباري لابن رجب 377/2 وما بعدها.

12 - إعلام الساجد للزركشي 28. ބައްލަވާ!

13 - أحكام المساجد في الشريعة الإسلامية 11/1

- އެއީ މީހުންގެ މިތްރުވެރިކަމުން ބާރުވެ اللهގެ މިތްރުވެރިކަމަށް ރުޖޫޢުވުމާއި ތަންތަނެވެ.އެ ތަންތަން ހޯއްދަވާ ކުރެވިފައިވާ އަމުރަކަން ކުރުމަށާއި ނަމާދު ކުރުމަށެވެ.[14]
- އެއީ ހޯއްދަވާ ޒިކުރުކުރެއްވުމާއި ދަރުސްތަކާއި ހޯއްދަވާ ތަންތަނެވެ. އެ ތަން ބިނާ ކުރެވުނީ ނަމާދު ކުރުމަށާއި، اللهގެ ޛިކުރު ދަސްކުރު ކުރުމަށާއި، ޤުރްއާން ކިޔެވުމަށެވެ.[15]

މި ތަފާސީލުތަކުން އެނގޭ އެޒާތުން އެއްޗެއްވެސް ވަގުތަކުގައި ތަން ތަނުގައި ތަނުގެ ހުރިކަމެވެ. މި ނޫސްތަކީ -:

1- މިސްކިތަކީ މީހުންގެ މެދުގައިވާ ބޭނުމެވެ. އެއީ ހޯއްދަވާ މެދުގައިވާ ތަނެކެވެ ވަގުތު ކުރެވިފައިވާ ތަންތަނެވެ.ނޫނަސް އެއީ ބާރުވެ

14 - أحكام المساجد في الإسلام للحريري 18

15 أحكام حضور المساجد للعسكر 7

މިތްރުވެރިޔަކުން ބޭރަށް ދަތި ހަދިޔާ ކުރެވިފައިވާ ތަކެތެވެ.

2- މި ކަން ކަނޑައެޅުން ދުސްތޫރުގައި ވަނީ އުޅުނެވެ.

3- މިސްކިތެއް ނަމަ އެ ތަނގައި ފަރުސް ފަސްނާމަދު ތާއިމު ކުރުމި اللهއަށް ދިކުރު ކުރުމުން އަޒާސްތަ ވެފައިވާ ތަނަކަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ.

4- އެ ތަން ބިނާއަކަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ.

މި ތަޢުރީފުތަކަށް ބަލައިލުމުން އެނގެނީ ނަސީހަތް ތަޢުރީފަކީ އެނގޭ ފަދަ ތަޢުރީފެވެ.

ވަޤުފުގެ ކުރި ތަޢުރީފުގެ ޝަރަޙަ

ފިޤްހުގެ ތަރުކާ ބެނުމުން އެއީ ބިނާއެއް ކަމާއި ފިޤްހުގެ މިތުރަކުން ވަޤުފު ކުރެވިފައިވާ ތަނެއްކަން ނުވަތަ އެއްޗު މިތުރަކުން ފިޤްހުގެ ކުރެވިފައިވާ ތަނެއްކަން އެނގެއެވެ. މިސްކިތުގެ އިމާމް ސަރަޙައްދުގައި ބައިތަށް ކަނޑައެޅުން އަންނާނީ އުޅުވޭ ގޮތުގައެވެ. އަޅުންކަމުން ބިނާއަކަށް ނުވާ

. ތަންތަނާއި ވަގުތު ކުރެވިފައި ނުވާ ތަންތަން (މިސާލަކަށް
އީދު ކުރާ ހާމަ ބިންތަކާއި ، ކަށްނަމާދު ކުރުމަށް
ޤަބުރުސްތާނުގައި ހުންނަ ތަންތަން) މި ތަފާތުވުން
ބޭނުވެއެވެ.

ޚާއްސަ ޙުކުމްތަކެއް ލިބިގެން ވޭ) ބުނުމުން
ފުރަތަމަ މާނައާއި (ބިމުގެ ތަންކޮޅެއް) ދެވަނަ މާނަ (
ގޭތެރޭގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ހެދޭ ކޮޓަރި ފަދަ ތަންތަން)
ބޭނުވެއެވެ. ގޭގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ހެދޭ ތަންތަނަށް
މިސްކިތުގެ ޚާއްސަ ސިފަތަކެއް ނުލިބޭނެއެވެ. ތަން
ޙާޟިރުވުމާއި ، ޤަބުރުސްތާނުގައި ފާހާނާ ތެރޭގައި ނަމާދު
ކުރުން މަނާވުން ފަދަ ކަންތައްތަކަކީ މިސްކިތާ ބެހޭ
ކަންތައްތަކެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެއީ ނަމާދާ ގުޅުން
ހުރިކަންތައްތަކެކެވެ.

(ނަމާދު ކުރުމަށް ބަލައި ބިނާ ކުރެވުނު ތަނަކީ)
ބުނުމުން މިސްކިތް ބިނާކުރާ އަސާސީ މަޤްޞަދަކީ ފަރުޟު
ފަސް ނަމާދާއި އެހެނިހެން އަޅުކަންތައް ކުރުން ކަން

އުނގެނުމާއި ބޭނުމަށް ޓަކައި ބިނާ ކުރެވޭ ތަންތަނަށް މިސްކިތް ކިޔައެވެ. މި ދިރާސާގައި ވާހަކަ ދައްކާނީ މި ފަދަ ތަންތަނާ ބެހޭ ގޮތުންނެވެ.

މިސްކިތުގެ ތާރީޚުން ބަޔަކުން

މިސްކިތަކީ ފާޚިރީ ތަނެކެވެ. މާތްﷲ އިންސާނާ ހެއްދެވީ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރުމަށް ޓަކައި ކަމުގައިވާތީ އިންސާނާ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރާނެގޮތް އުނގަންނައިދެއްވައި އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރާނެ ތަން ވެސް ބިނާކުރުމަށް ދެއްވިއެވެ. ކަޢުބާ މި ކަމަށް ޓަކައި ބިނާކުރެވުނު އެންމެ ފުރަތަމަ ތަނެވެ. މާތް ﷲ ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَـٰلَمِينَ))[16] މާނައީ" ހަމަކަށަވަރުން،

---

[16] - آل عمران: 96

މީސްތަކުންނަށްޓަކައި ފުރަތަމަ ބޭއްވި، (އަލްކަޢުބާ) ގެއަކީ،
مكة ގައިވާ ގެފުޅުކަން ކަށަވަރުވޭ. بركات ލައްވާފައިވާ
ތަނެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އަދި عالم ތަކަށް ތެދުމަގުގެ ކަމުގައެވެ."
މި ބަސްފުޅުން އެނގޭގޮތުގައި ، އަދި މާތް ރަސޫލާ
ﷺ ގެ ބަސްފުޅުތަކުން ކަށަވަރުވެފައިވާ ގޮތުގައި އެންމެ މާތް
އަދި އެންމެ ކީރިތި މިސްކިތަކީ ގެފުޅެވެ. ނަމަވެސް
އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމެވެ. އެއަށްފަހު އަލްމަސްޖިދުލް
އަޤްޞާއެވެ. އެއަށްފަހު އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީއެވެ. ރިވާޔާ
ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވަނީ ((لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى
ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى)) [17] މާނައީ :
އަލްކަޢުބާ ކުރިމަތިން ބިނާކުރި ބޮޑު އުފެއްދިގެން ތިން މިސްކިތަކީ
މާނަ ދަށުރުކޮށްފައި ނުވާ ގޮތަކަށެވެ. އެއީ އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި،
ރަސޫލުالله ﷺ ގެ މިސްކިތްޝަރީފާއި، މަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ.
"

---

[17] – متفق عليه

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމް

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމް ހުންނަނީ މާތްވެގެންވާ މައްކާގައެވެ. މައްކާއަކީ އަރަބިކަރައިގެ ވާދީއެކެވެ. މި ރަށް ބިނާވެގެން ދިޔައީ އިސްމާޢީލުގެފާނާއި އެކަލޭގެފާނުގެ މައިކަމަނާ ހާޖަރު އެ ރަށުގައި ވަޒަންވެރި ކުރެއްވުމާ ވިދިގެންނެވެ. ގެދޮރު ބިނާކުރެއްވީ ސައްޔިދުނާ އިބްރާހީމުގެފާނާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އެންމެ ދޮށީ ދަރިކަލުން އިސްމާޢީލުގެފާނެވެ. މި އުއްމަތުގެ ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދު ﷺ ރައްކައުވީ މި މާތް ސަރަޙައްދުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބު މައްޗަށް އިސްލާމީ ރިސާލަތު ފާޅު ކުރެއްވީ މައްކާގައެވެ. މާތް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި އަބޫ ޛައްރުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ." އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. މި ބިމުގައި ބިނާ ކުރެވުނު އެންމެ ފުރަތަމަ މިސްކިތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީސް ކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ((الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ. قُلْتُ : ثُمَّ أَيٌّ قَالَ : الْمَسْجِدُ الأَقْصَى. قُلْتُ : كَمْ بَيْنَهُمَا قَالَ : أَرْبَعُونَ

عَامًا))[18] މާނައީ : " އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙައްޖު ފަރުޟުވެއްޖެތޯ. ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން ކޮން މީސްތަކުންނަށްތޯ؟ ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އަހަރެއްގައި. ދަންނަވައިފިއެވެ. އެ ކޮންމެ އަހަރެއް އަހަރަކުތޯ؟ ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިއެވެ. ސާބިތުވާނެއެވެ. "

މިސާލުގައި ބުނާނަމަ ކަޢުބަތުﷲ ގެ (ކަޢުބަތުﷲ) ހުރިގޮތް އަޅުގަނޑުމެން ބަޔާންކޮށްދެއްވާނަމަ. ގޮތުގެ އިސްލާމްދީނުގައި 15 ވަނަ. އާޔަތް ހުރި ގޮތަށް ދެން ކޮބާތޯ ބުނެފައިވެ. މާތްﷲ އަޅުގަނޑުމެން ގޮތުގެ ބިނާ ކުރެއްވީ މާތް الله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. الله عز وجل ވަނީ ކުރައްވަނީ ((وَإِذْ بَوَّأْنَا لإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ))[19] – މާނައީ : " إبراهيم ގެފާނަށް

---

18 – رواه مسلم والنسائي وأحمد

19 – الحج : 26

ގެފުޅު ހުންނަތަން ތިމަންރަސްކަލާނގެ ދެއްކެވިއިރު[20]،
ހަނދުމަކުރައްވާ! (ތިމަން ރަސްކަލާނގެ އަންގަވީމެވެ.)
ކަލޭގެފާނު ތިމަން ރަސްކަލާނގެއަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް
شريك ނުކުރައްވާށެވެ! އަދި طواف ކުރާ މީހުންނަށާއި،
قائم ވެ ތިބޭމީހުންނަށާއި، ركوع ކޮށް سجدة ކުރާ
މީހުންނަށްޓަކައި، ކަލޭގެފާނު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ގެފުޅު طاهر
ކުރައްވާށެވެ! " އަދިވެސް ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((وَإِذْ يَرْفَعُ
إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ))[21] - މާނައީ : " އަދި
إبراهيم ގެފާނާއި إسماعيل ގެފާނާ ދެބަފައިކަލުން ގެފުޅުގެ
ބިންގާ އުފުއްލަވައި ބިނާކުރައްވަމުން ގެންދެވިއިރު،
ހަނދުމަކުރައްވާ! (އެއިރު دعاء ކުރެއްވިއެވެ.) އަހަރެމެންގެ
ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންގެ ކިބައިން (މިކަން) قبول

---

20 - އިބްނު ކަޘީރު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގެފުޅު ހުންނަ ތަން ދެއްކެވުމުގެ މަނައަކީ ގެފުޅު ބިނާކުރަންވީ ތަން ދައްކަވައި، ގެފުޅު ބިނާކުރުމުގެ ހުއްދަ މާތް الله އިބްރާހީމްގެފާނަށް ދެއްވިއެވެ.

21 - البقرة :127

ކުރައްވައިފާނުދޯ! ހަމަކަށަވަރުން، އިބަރަސްކަތާނަގީ މޮގަން
އަބްސަވާވޮޖިގެންވާ ދޮގަން ދުންވޮޖިގެންވާ ރަސްކަތާނަގެއެވެ.
" ވަހަބު ބުނު މުނައްބަހުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައި
އިބްރާހީމުގެފާނާއި އިސްމާޢީލުގެފާނު ވަރު ގުޅުދު ބިނާކުރި
ބަދަލުގައިންނެވެ. ދެއަނީފަހު ، ޖުރުހުމް ވަންހައިގެ
މީހުންނެވެ. ދެއަނީފަހު ޚުޒާޢާގެ ކަބީލާގެ ކަލުގައިވާ
ޤުޞައްޔު ބުނު ކިލާބެވެ. ދެއަނީފަހު ޚުޒާޢާގެ ޖަމާޢަތުގެ
ޤުރައިޝުންނެވެ. ގުޅުދު ބިނާކުރިއެވެ.
ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ ﷺ އުފަންވި ވަޒަނަގެން އަހަރު
އަބްރަހަތުލް ހަބަޝީ ގުޅުދު މުގުރާލަން މަސްޖިދަށް ކުރިއެވެ.
މާތް الله އެކަމާގެ ދިބައިން ގުޅުދު ސަލާމަތް ކުރެއްވި ގޮތުގެ
ވާހަކަ ސޫރަތުލްފީލުގައި އައިސްފައިވެއެވެ.
ގުޅުދުގެ ވަށައިގެން ފާރުއް (ހަރިއްމަދައް) ނުހުންނަ
ކަމަން ޢާޖިލުހަމަވި ، މުހާޖިރުން ބުރުދުން ފޮނުގައި
ޖީހުއްވާފައި ވެއެވެ. 22 ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ޒަމާނުގައިވެސް އަދި
ޚުލަފާއުއްރާޝިދީނުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ގުޅުދުގެ ވަށައިގެން ވަށައި

22 - "معجم البلدان"(146/5)

ފާރެއް ލެވިފައެއް ނުވެއެވެ. ގެފުޅުގެ ވަށައިގެން ވަށައިފާރެއް އެންމެ ފުރަތަމަ ލެއްވީ ޢުމަރުގެފާނު ޒަމާނުގައެވެ. ޢުމަރުގެފާނު މި ފަދަ ފާރެއް ލެއްވީ މީސްތަކުން ގެފުޅުގެ އަރިހުގައި ގޮދުރު އަޅައި ތަވާފު ކުރާ މީހުންނަށް އުދަނގޫވާން ފެށުމުންނެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " ގެފުޅަކީ ﷲގެ ގެކޮޅެކެވެ. ކޮންމެ ގެއަކަށް ވެސް ޙައްޤެއް އޮންނާނެއެވެ. "

މިހެން ވިދާޅުވެ ގެފުޅުގެ އަރިހުގައި ހުރި ގެތައް ބައްލަވައިގަތެވެ. އެ ގެތަކުގެ ވެރިންނަށް ބަދަލު ދެއްވިއެވެ. ދެއްވި ބަދަލާ ނުރުހުން މީހުންގެ ގެތައް ތަޅައިލެއްވިއެވެ. އެމީހުންނަށް ދެއްވި ބަދަލު އެމީހުން ފަހުން ގަބޫލުކުރިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ގެފުޅުގެ ވަށައިގެން ފާރެއް ލެއްވުމަށް ފަހު މި ފާރު މަތީގައި ބައްތިތައް ބެހެއްޓެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޢުސްމާނުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ކުރިއަށް ވުރެ މާ ބޮޑު އަގު ދެއްވައިފައި އިތުރު ގެތައް ބައްލަވައިގެން ގެފުޅު ސަރަޙައްދު ބޮޑުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިބްނުޒުބައިރުގެ ވެރިކަމުގައި ގެފުޅު ޒީނަތްތެރި ކުރެއްވިއެވެ. ގެފުޅު ތަނބުތައް ސަންގުމަރުމަރު ހިލައިން ހައްދަވައި ގެފުޅުގެ ދޮރޮކޮޅުތައް

އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ.އުމަވީ ޚަލީފާއެއް ކަމުގައިވާ އަބްދުލް
މަލިކު ބުން މަރުވާންގެ ވެރިކަމުގައި އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގެ
ފާރު އުސްކުރައްވައި ބަރަދު ފުރުގެ ތަނބުތައް މިސްރުން
ހައްދަވައިގެން ގެންނެވިއެވެ. އަދި މައްކާގެ ވާލީއަކަން ހުރި
ބައްޗާޗު ބުން ޢޫސްވަރަން އަންގަވައިގެން ގެވުރުގެ އުރޮކަރު އަރު
ކުރެއްވިއެވެ. އޭގެފަހުން އަލްވަލީދު ބުން އަބްދުލް މަލިކުގެ
ވެރިކަމުގައި ގެފުރުގެ ދިރަޮރިލޯގައި ވަންގެ ފިލާ
އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ޢައްބާސީންގެ ވެރިކަމުގައި މަންސޫރުގެ
ޚަލީފާމަހްދީގެ ޚިދުމަތުގައި އަސްމާގެ ޚަލީފާމަހްދީގެ ބަރާމަން
އިތުރު ޖީނަޮމޮރިކަން ގެންނެވިއެވެ.

މީގެ އިތުރަށް ގެފުޅާ ބޭރު ކޯއްޗެއް މަޤާމު الله އަންގަވައި
((فِيهِ ءَايَـٰتُ بَيِّنَـٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ))[23] — މާނައީ : "
ފާޅުގެންމާ ހިލަތަކެއް އެތަނގައި ވެއެވެ. إبراهيم ގެ ފާނު
ހުންނެވިތަން (އޭގެތެރެއިން) ވެއެވެ." މި ހިލަތަކެ ތެރޭގައި
ހިމެނޭ އެއްތަނަކީ ޝަރުޢަފް ވަރުކާއެވެ. ޝަރުޢަފް ވަރުކާޔަކީ
އިސްމާޢީލުގެފާނާއި ހަޖަރުގެފާނަން ބަލައި ގަތް الله ބިމުން

---

[23] - آل عمران :97

ނެރުއްވި ފެން އާދޭހެވެ. މި ވަގުތުގެ ސަބަބުން މައްކާގައި

މީހުން ވަޒަންވެރިވެ އެ ބަރަކާތްތެރި ރަށް އާބާދުވެގެން

ދިޔައެވެ. ޔާރިޙީ ރަސޫލާ ޒަމްޒަމް ފެނާ ބެހޭގޮތުން ހަދީޘް

ކުރައްވައި ((مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ))[24] – މާނައީ "

ޒަމްޒަމް ފެނަކީ އެ ބޮއި ކަމަކަށް ފައިދާވާ ފެނެކެވެ. "

ހަމަ އެފަދައިން އަލްޙަޖަރުލް އަސްވަދާއި

އިބްރާހީމުގެ މަޤާމަކީ ވެސް މި ދުނިޔޭގެ ބޮޑުގައި

ހިލަން އެއްޗެހިތަކެއްނޫނެވެ. މާތް ﷲ އެ ދެބައިވަނިކޮށްނަމަވެސް

ނިއްވުން ތުއްވި އަބްދުﷲ ބުން އަމްރު ވިދާޅުވިއެވެ."

ރަސޫލުﷲ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ހަދީޘް ކުރެއްވި އަޑު

އެއްސެވީމެވެ. ((إِنّ الرُّكْنَ وَالْمَقَامَ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَاقُوتِ الْجَنّةِ طَمَسَ اللهُ نُورَهُمَا وَلَوْ لَمْ يَطْمِسْ نُورَهُمَا لأَضَاءَتَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ))[25] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން

އަލްޙަޖަރުލްއަސްވަދާއި މަޤާމަކީ ސުވަރުގޭގެ ޔާޤޫތުތަކުގެ

ތެރެއިން ދެ ޔާޤޫތެވެ. ﷲ ވަނީ މި ދެ ޔާޤޫތުގެ އަލިކަން

---

24 – رواه البيهقي والطبراني

25 – روى الترمذي وأحمد

އަދިކަން ހާޖަރާގެ ދެ އެ އެކަލާނގެ ގެންދަވައިފައެވެ.

އެ ތަނަށް ބަލައިލައްވާފައި ދުވެލައްވާ ޝާރިއީ ދަނޑުވެރިންނަށް ނުވެސް

ދިޔުމުގެ ސަބަބުން އަލިފާގެން ފެންނެވެ. " ހާޖަރާ ފެނުގައިގެ

ބަޔަކު ބަސްފުޅުތަކުން އެނގޭތަކުގައި މި ދެ ހާޖަރާގެ

އަލިކަމާއި ބެޑުވެން ނަމިކުރައްވާ މުސްތަހިކުންގެ ކުރަފާފަތްކުގެ

ސަބަބުންނެވެ. މިގެ އިބުރަތް ބަރަކާތުގެ ސަބަބުއްދި ތެރޭގައި

ޖެހިނަ ސަފާއާއި މަރުވާ ފަރުބަދަތަކާއި ދުވެލާ اللهގެ

ޝަޢާއިރުތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ދެ ތަނެވެ. ބައްޓާއި ޢުމްރާގެ

މަނާސިކުގައި ހިމެނޭ ސައުޔުގެ ސަރަޙައްދަކީ ސަފާއާއި

މަރުވާއާ ދެމެދެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((إِنَّ الصَّفَا

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا

جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللهَ

شَاكِرٌ عَلِيمٌ))[26] — މާނައީ : " ހަމަކަށަވަރުން، صفا އާއި

مروة ވަނީ اللّٰه ގެ شعائر (އެބަހީ: ދީނުގައި އަޅުކަން

ކުރުމަށް ޚާއްޞަކުރައްވާ ތަންތަން) ގެ ތެރެއިންނެވެ. ފަހެ،

---

[26] – البقرة : 158

ގެފުރެންގޮސް حج ވާ ދިޔާ ނުވަތަ عمرة ވާ ދިޔާ، އަދި ދުވަނަގައި ހިނގައި سعي ކުރުމުން އުމުރާގެ މަސައްކަތަށް ކުރެއްވޭނެއެވެ. " [27]

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގެ މަންޒަރާ ބަޔަކުމުން ހިރިރި

ރަސޫލާގެ އަމަރު ބަސްފުޅުތަކާއި ޙަދީޘްފުޅުވެއެވެ. މާތް الله ގެ ދަރުބާރުކަށްވަނީ ރަސޫލުންނަށްޓެވި އަދިހެން ރިވާވެގެންވެއެވެ. " رسول الله صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ހަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. ((الصَلاةُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

[27] - އަލްއަޖްދީގެ " އަނޑޭރު މަތާ " ޒޯއި އަލްފާރިހިގެ " އަނޑޭރު މަތާ " ޒޯއި ބައްލަވާ!

بِمِاَئةِ أَلْفِ صَلاَة وَفِيْ مَسْجِدِي بِأَلْفِ صَلاة وَالصلاةُ فِيْ بَيْتِ المقَدِسِ بِخَمْسِمِائةِ))[28] — ވާނަތީ "

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގައި ކުރާ ނަމާދަކީ އެއްލައްކަ ނަމާދެވެ. ޢިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތުންނަބަވީގައި ކުރާ ނަމާދަކީ އެއްހާސް ނަމާދެވެ. ބައިތުލްމަޤްދިސްގައި ކުރާ ނަމާދަކީ ފަސްސަތޭކަ ނަމާދެވެ. "

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއަކީ މުސްލިމުންގެ އެންމެ މާތް ތިން ޙަރަމުފުޅުގެ ތެރެއިން އެއް ޙަރަމްފުޅެވެ. އެއީ މުސްލިމުންގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ޤިބްލަފުޅެވެ. އެއީ ޔަހޫދީ ނަސޫރާގެ މަސްރަހެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް މާތް الله ދެއްވި އިސްރާ ދަތުރުފުޅުގައި މައްކާގެ އަލްމަސްޖިދުލްޙަރާމުން ފުރަތަމަ ވަޑައިގެންނެވީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާއަށެވެ. މާތް الله ވަޙީ

---

28 - رواه الطبراني

ކުރައްވަނި ((سُبْحَـٰنَ ٱلَّذِىٓ أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ٱلَّذِى بَـٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَـٰتِنَآ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ))[29] – މާނައީ : " އެކަލާނގެ ހުސް طاهر ވަންތަކަމާއެވެ! އެކަލާނގެއީ، المسجد الحرام ން، المسجد الأقصى އަށް އެކަލާނގެ އަގާ، ރޭގަނޑުން ބައެއްގައި ގެންދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެއީ އެތަނުގެ ވަށައިގެން، ތިމަންރަސްކަލާނގެ بركات ލެއްވި ތަނެވެ. (އެއީ) ތިމަންރަސްކަލާނގެ ކުދުރަތުވަންތަކަމުގެ ހެކިތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް، އެކަލޭގެފާނަށް ދެއްކެވުމަށްޓަކައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެކަލާނގެއީ، މޮޅަން އަޑުއަހާވޮޑިގެންވާ، މޮޅަން ބައްލަވާވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. "

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ހުންނަނީ ފަލަސްތީނުގެ އަލްޤުދުސް ސަރަޙައްދުގެ ޤަދީމީ އަވަށުގައެވެ. ޤުއްބަތުއްޞަޚްރާ މިސްކިތާއި އަލްޖާމިޢުލް ޤިބްލީ މިސްކިތް ހުންނަނީ

29 – الإسراء : 1

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ސަރަޙައްދު ތެރޭގައެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ހިމެނޭ އެ މިސްކިތް މައްކާއާ ދުރުގައި ހުރި މިސްކިތްތަކުން ވެއްޖެއެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެއްވީ ކޮން ބޭކަލެއް ކަމެއް އެނގޭކަން ނެތެވެ. ހަދީޘް ރަސޫލާގެ ހަދީޘްތަކުން އެނގޭ ގޮތުގައި މި ބިނާމަތީގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ބިނާ ކުރެވުނު މިސްކިތަކީ އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމެވެ. ދެވަނައަށް ބިނާ ކުރެވުނު މިސްކިތަކީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ. އެ ދެމިސްކިތް ދެމެދުގައި ފާއިތުވެފައިވާ ސާޅީސް އަހަރެވެ. ބައެއް މުއައްރިޚުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގުދުސް އަކީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގެ ފުރަތަމަ ބިނާކުރެއްވި މަލާއިކަތުންނެވެ. އަނެއްބައި ބަޔަކުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގުދުސް އަކީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގެ ބިނާ ކުރެއްވީ އާދަމުގެފާނެވެ. ބައެއް ރިވާޔަތެއްގައި ބުނާ ގޮތުގައި އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެއްވީ އާދަމުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ކަމުގައިވާ "ޝީތު" ގެފާނެވެ. ނަމަވެސް ނޫޙުގެފާނުގެ

ދަރިކަލުން ކަމުގައިވާ ސާމުގެ ފާނެވެ. ނޫޙަ
އިބްރާހީމުގެ ފާނެވެ.

ބުނެވޭ ގޮތުގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ދޫދިސް ސަފަރު ބިނާކުރި އުބޫސްނެވެ. އެމީހުން މި ބަރަތަން ނަގަން ދިރިޔާ އެމީހުންގެ ރަސްގެފާނު ސަލީމަން (ނޫޙަ ސާލިމަން) ނިސްބަތްކުރު " އޫރު ޝަލީމު "[30] ކިޔުއެވެ. އެއީ އީސާގެ ފާނުގެ 3000 އަހަރު ކުރިއެވެ. އަލްމަސްޢޫދީ އަށް ސާގެ ކުލުން ފާރު ބިނާކުރި އުބޫސްނެވެ.

އިބްރާހީމުގެ ފާނު އަކައިގެ ފާނުގެ ރަށް އުރު ސަފަރު ދަކުރައްވައި ކުރު ހުރަސްކުރައްވައި ޝާމު ކަރައަށް ވަޢުދުގެން މިސްރަށް ބިނާކުރައްވައި އެވާނގައި ނަލާދު ކުރައްވަމުން ގެންދެވިއެވެ. އަކައިގެ ފާނު އަކައިގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން އިސްޙާގުގެ ފާނާއި ލާދު ދަރިކަލުން ނަބިއްޔު ޔަޢުޤޫބުގެ ފާނަށް އެ މިސްރަށް ބާލާއިޖުވަތުން އަހަރު ކުރައްވިއެވެ. ޔަހޫދީންނަކަށް ފަހު އި ސަރަހަ ފުރައިހުނގެ ވެރިކަމުގެ ދަށުން ދިރިއުޅުއެވެ. އެގޮތުން އެ ސަރަހަ އަދާލުފާއިސްގެ ބާރުގެ ދަށުން ވެސް ދިރިއުޅުއެވެ. އެއަށްފަހު

30 - އޫރު ގެ މާނައަކީ ރަށެވެ. ޝަރީސަފަމު އައިސްފައިވާ މި ނަމުންނެވެ.

ދާވޫދުގެފާނުގެ ވެރިކަމާއި ނަބީކަމުގައި އެ ތަން އަލުން
ބިނާކުރައްވައިފިއެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ ބަޔާން ކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގެ
މާނައިގައިވެއެވެ. " ދާވޫދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން
ސުލައިމާނުގެފާނު ބައިތުލްމަޤްދިސް ބިނާކުރެއްވުމަށް ފަހު ﷲ
عزَّ وجلَّ ގެ ހަޟްރަތުން ތިން ކަމަކަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ. އެއީ
" އެކަލޭގެފާނަށް ޙިކްމަތްތެރިކަން ދެއްވުމަށާއި، އެހެން
މީހަކަށް ނުދެއްވާނެފަދަ ވެރިކަމެއް އެކަލޭގެފާނަށް
ދެއްވުމަށާއި، އެ މިސްކިތުގައި ނަމާދު ކުރުން ނޫން އެހެން
ކަމެއް ގަސްދު ނުކޮށް އެ މިސްކިތަށް ގޮސް ނަމާދު ކުރާ
މީހާގެ އެންމެހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާ ދެއްވުމަށެވެ." 31

ސުލައިމާނަށް ފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ރަސްކަން ދެ
ރަސްކަމަކަށް ބައިބައިވެ ނިކަމެތިވުމާ ވިދިގެން ބާބިލުގެ މީހުން
ފިލަސްޠީނަށް އަރައި ޤުދުސް އަންދާލައި ، ޔަހޫދީން
އަޅުންނަށް ނަގައިގެން ބާބިލަށް ގެންދިޔައެވެ.

31 – رواه النسائي عن عبد الله بن عمر

އެއަށް ފަހު ޔަހޫދީން ފިލަސްޠީނަށް އަރައި ބާބިލުން ބަލިކުރުމަށް ފަހު ޔަހޫދީންނަށް ޤުދުސަށް އައުމުގެ ހުއްދަ ދިނެވެ. އެމީހުން ޤުދުސް ސަރަހައްދުގައި އެމީހުންގެ މިސްކިތް ކަމަށް ކިޔާ ހައިކަލް ބިނާކުރިއެވެ. މި ހައިކަލް ބިނާ ކުރީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާ ތަގައިލައިވައް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެ މަސްޖިދުގެ ގޯތިތެރޭގައި އެޅީ ހުސް މައިދާނުގައި ކަމަށް ބުނެވެއެވެ.

މުސްލިމުން ޤުދުސް ފަތަޙަ ކުރީ ޢުމަރު ބުނުލްޚައްޠާބުގެ ޒަމާނުގައެވެ.އެކަލޭގެފާނު އަލްމަސްޖިދުލް ޤުބްލީ ނަމާދު ކުރައްވައި އަދި ކުރެއްވިއެވެ. އުމަވީންގެ ވެރިކަމުގައި މުޢާވިޔަތު ބުން އަބީ ސުފްޔާން އެ މިސްކިތް އަލުން ހިމަނައިން

ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޢަބްދުލް މަލިކު ބުނު މަރްވާނާއި
އޭނާގެ ދަރިކަލުން އަލްވަލީދުގެ ވެރިކަމުގައި
އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ކައިރިގައި މަސްޖިދު
ޤުއްބަތުއް ޞަޚްރާ ބިނާކުރެއްވިއެވެ.މި މިސްކިތަކީ
އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގެ ބައެކެވެ. އަޤްޞާ މިސްކިތުގެ
ބޮޑުމިނަކީ 144 ޑޯނަމެވެ.[32] މި ސަރަހައްދުގެ ތެރޭގައި
އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއާއި މަސްޖިދުއް ޞަޚްރާ
ހިމެނެއެވެ.އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެވިފައި ވަނީ
އުސްބިމެއްގެ[33] މަތީގައެވެ. މި ބިމުގެ ނަމަކީ
" މޫރިޔާ " އުސްބިމެވެ. މި މިސްކިތުގެ އެންމެ އުސް ތަނަކީ
ޞަޚްރާ އެވެ.އެއީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއަށް ބަލައިއިރު އެ
މިސްކިތުގެ މެދެވެ. އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެވުނު
ދުވަހުން ފަށައިގެން އެ މިސްކިތުގެ އޭރިޔާއަކަށް ބަދަލެއް
ނާދެއެވެ. އެކަމަކު އަލްމަސްޖިދުލް ބަރަކާތާއި
އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ ދަނީ ބޮޑުކުރެވުން ފުގައު

[32] - ޑޯނަމަކީ 1000 އަކަ މީޓަރެވެ.
[33] - ޕްލެޓޯ

ކުރެވުމުންނެވެ. މިއަދު އެ ދެ ހަރަކާތުގެ ދަނީ ބޭ ކުރެވުމުންނެވެ

ރީތި ކުރެވުމުންނެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގައި ހަމަދު މުސްނަދުކުރާ

ހިރެއަވެ.އޮއި ބާބުލް މަޣްރިބާ (ދޮރުކުން ފިރާޤު) ދުރުކުރާގެ

މުސްނަދުކުރާގައި، ބާބުއްސިލްސިލާ (ހުޑަނުގެ ފިރާޤު)

ދުރުކުރާގެ މުސްނަދުކުރާގައި، ބާބުލްއަމްނާ (ހުޑަނުގެ އުތުރު

ފިރާޤު) ދުރުކުރާގެ މުސްނަދުކުރާގައި، ބާބުއްސަކީނާ (އުތުރު

ފިރާޤު) ދުރުކުރާގެ މުސްނަދުކުރާގެވެ.އަޤްޞާ ސަރަހައްދުން ވަދު

ގެއްލުގެ ދަރުގައި، ނުވަތަ އެ މިސްކިތުގެ ފުއްބަތުކުން

ފުއްބާއްގެ ތިރީގައި، ނުވަތަ އެތާނގެ ދާލަތުކުން ދާދައްގެ

މަތީގައި، ނުވަތަ ފުއްބަތުއް ސަރަހައްދުގައި ނުވަތަ

އަލްމަސްޖިދުލް ޤުބްލީގައި ނަމާދު ކުރިމާއަށް ނަމާދު އެ

ކުރެވޭނީ އަޤްޞާ މިސްކިތުގައެވެ. އަލް މަސްޖިދުލް ޤުބްލީއަކީ

ޢިމާރާތްކުރި ފުރުސަ ވަޒީރު ކުރެއްވި އިރު އަޤްޞާ

މިސްކިތުގެ ޤުބްލަތާ ވީ ފަރާތުގައެވެ. މިއަދު ފަރާތެއްނަން ނަމާދު

ކުރަނީ މި މިސްކިތުގައެވެ.މި މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވި ވަނީ

ޢިމާރާތްކުރު ނަމާދު ކުރެއްވި ޤުބްލަތުގައެވެ. އަޤްޞާ

މިސްކިތުގައި ނަމާދު ކުރާއިރު މިސްކިތުގެ އިމާމު ހުންނަވާނީ މި މިސްކިތުގައެވެ. އަޤްޞާ މިސްކިތުގައި ހުރި އެންމެ މުހިއްމު ތަނަކީ ޤުއްބަތުއް ޞަޚްރާއެވެ. މި ޤުއްބު ބިނާކޮށްފައި ވަނީ ރަނުން އަށް ކަން ބައްޓަމަކަށެވެ. މިއީ އަޤްޞާ މިސްކިތުގެ ރިތްކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނީ މި ޤުއްބު ބިނާކުރެވިފައިވަނީ އަޤްޞާ މިސްކިތުގެ މެދުގައި ކުޑަކޮށް ވާތްފަރާތަށް ވާ ގޮތަށެވެ. މި ޤުއްބަން " ޞަޚްރާ ޤުއްބު " އެވެ، ކިޔުނީ ރަސޫލުﷲގެފާނު މިޢުރާޖު އަރައިވަޑައިގަތީ މި ޞަޚްރާ (ނުވަތަ ހިލަފުގު) މަތިން ކަމުގައިވާތީއެވެ. މިއަދު އާއްމު ގޮތުގައި އަންހެނުން ނަމާދު ކުރަނީ މި ބައިގައެވެ. އާއްމުންގެ ގިނަ ބަޔަކު ދެކޭ ގޮތުގައި މި ހިލަފުގަކީ އުޑުގައިވެސް ނުޖެހި ބިމުގައިވެސް ނުޖެހި އޮތް ހިލައެކެވެ. ނަމަވެސް މިއީ ތެދު ވާހަކައެއް ނޫނެވެ.

އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ

އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީއަކީ ކީރިތި ރަސޫލާ މަދީނާއަށް ހިޖްރަ ކުރެއްވުމަށްފަހު މަދީނާގައި ބިނާކުރެއްވި މިސްކިތެވެ.

މި ބަރަމްލުގެ ނިސްބަތަކީ ކުރެވިފައި ވަނީ މާތް

ނަބިއްޔާއަށެވެ. އެކަލޭގެފާނު މި މިސްކިތަކީ ބިނާކުރެއްވި

އެކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލުކާޅު ބަސްޖެހި ތަނުގައެވެ. އޭރު

ބަސްޖެހި މަދީނާގެ މީހުން ކަދުރު ހިއްކަން ބޭނުން ކުރާ

ތަނެއްގައެވެ. މިއީ ޔަތީމު ދެ ކުއްޖެއްގެ

ބިންކޮޅެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެ ތަނަށް ފައިބައިވަޑައިގެން "

އިރާދަ ކުރެއްވިއްޔާ މިއީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މަންޒިލް " އެވެ،

ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އަބޫ އައްޔޫބުލް އަންސާރީގެ ގޭކާ ވަރަށް

ކައިރި ހިސާބެކެވެ.

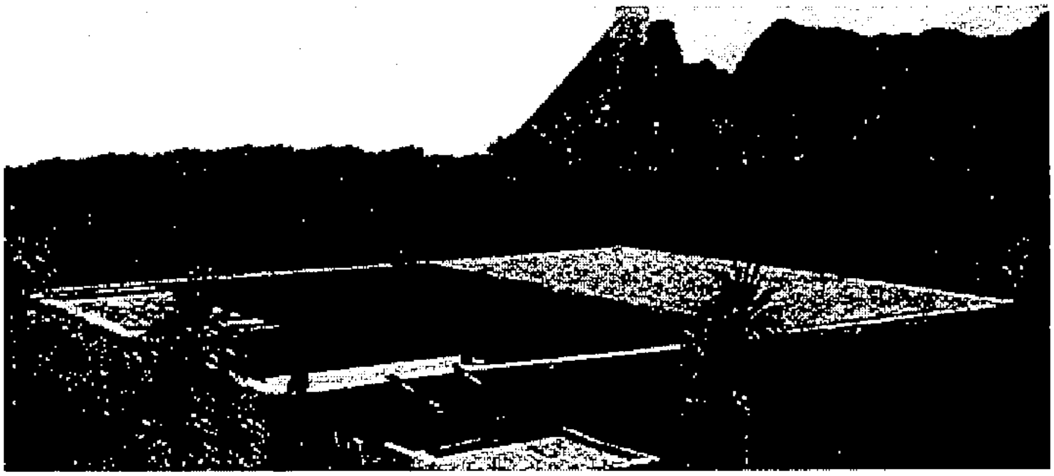

އެ ބިންކޮޅު ބައްލަވައިގަތުމަށް އެދި ވަޑައިގެން ހިނދު "

އަޅުގަނޑުމެން ކަލޭގެފާނަށް ވެދުމަން އެރުވުމަށް އެދުމުއެވެ"

ދެންނެވިއެވެ. ނަމަވެސް ރަސޫލުﷲގެފާނު އެ ހަދިޔާ ޤަބޫލުކުރު

ނުކުރައްވައި، 10ދިނާރު ދެއްވާފައި އެ ބިންކޮޅު ބައްލަވައިގަތެވެ. "

ރަސޫލުﷲގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ މާތް މިސްކިތްކޮޅު ބިނާކުރެއްވީ ދީނީ ޝިޢާރުތައް ފާޅުކުރާ މަރުކަޒަކަށް ބޭނުންފުޅުވީއެވެ.އަދި މިސްކިތުގެ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން މަޝްވަރާކުރައްވާން ތަނަކަށް ބޭނުންފުޅުވީއެވެ.މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި ހުދު އެކަލޭގެފާނު ބައިވެރިވެ ވަޑައިގަތެވެ. ބިން ކޮނުމާއި ހިލަ އުފުލުމުގައި ބައިވެރިވެ ވަޑައިގަތެވެ.

ރަސޫލުﷲގެފާނު ބިނާކުރެއްވި މި ހަރަމްފުޅުގެ ބޮޑުމިނަކީ 1600 އަކަ މީޓަރެވެ. މިސްކިތުގެ ފުރާޅު ހެއްދެވީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަންނުންނެވެ. މިސްކިތުގެ ތަނބުތައް ހެއްދެވީ ކަދުރު ރުކުގެ ވަކަރުންނެވެ. މިސްކިތުގެ ވަށައި ފާރު ހެއްދެވީ ހިލާއި ކިސަނޑު މަށިންނެވެ.ރަސޫލުﷲގެފާނު މި މިސްކިތުގައި ތިން ދޮރުކޮޅު ބެހެއްޓެވިއެވެ. މިސްކިތުގެ ފަހަތު ކޮޅުގައި ހިޔާކުރައްވާފައިވާ ދާރައެއް (ސުއްފާއެއް) ހެއްދެވިއެވެ. އެއީ ފަޤީރުންނަށާއި ދަތުރުވެރިންނަށާއި ބޭހިތާވަރިކަށް

ލިބިގެން ނުވާލީހުންނަން ޖަކައި ބިނާކުރެއްވި ވަނީކެވެ. މި
ވަނުގައި ދިރިއުޅުއްވި ސަބާބީނަން " އަސްލުއް ސުއްލާ"ގެ
ބާކުރުންނެ ހިފުނެވެ.

އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި ނަބީކަލޭގެފާނުގެ
މިސްކިތްކުރަން ބޮޑެއް އިސްލާހުކޮށް ގެންނެވި އާބާދީކަމު
ފިޔަވައިއެވެ. މިސްކިތުގެ ބޮޑުކުރެއްވީ ހިޔާލިން ހެއްދެވިއެވެ.
އެއީ ރަސޫލުﷲގެފާނު ހެއްދެވި ކަރުދަ ދަކާގެ ބޮޑުބައް ފުނާގެ
ސަބަބުން ފިލާ ހަރާކާތުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަކަމަކު
އަކާގެފާނު މި މިސްކިތް ބޮޑު ނުކުރައްވައެވެ.

ޢުމަރުގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި އަލްމަސްޖިދުއް ނަބަވީ
ބޮޑުކުރެއްވިއެވެ. މިފަހަރުގެ ސަބަބުން ދަރަށްފުޅުގެ އޭރިޔާ
6400 އަކަމީޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ. " އަކާގެފާނު
މިސްކިތަށް އަރާ ފިހުން ވާރޭއިން ރައްކާއޮތިކާށް ދެއްވުމަށް
އަމުރު ކުރައްވިއެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ރީނދޫކުލައި ރަތް ކުލަ
ނުލުމަށް އަމުރު ކުރައްވިއެވެ."[34] ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވުމަކީ

---

34 - أَمَرَ عُمَرُ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ وَ قَالَ : أَكِنَّ النَّاسَ مِنْ الْمَطَرِ وَإِيَّاكَ أَنْ تُحَمِّرَ أَوْ تُصَفِّرَ فَتَفْتِنَ النَّاسَ " رواه البخارى عن أبى سعيد الخدرى

މި ޙަރަމްފުޅު ބޮޑު ކުރެއްވީ ހުޅަނގު ފަރާތުންނާއި، އުތުރު ފަރާތުންނާއި، ދެކުނު ފަރާތުންނެވެ. ރަސޫލުالله ގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ކޮޓަރިކޮޅުތައް ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ އިރުމަތީ ފަރާތުން ކަމުގައިވާތީ އެ ފަރާތުން ޙަރަމްފުޅު ބޮޑެއް ނުކުރައްވައެވެ.

އެއަށްފަހު ޢުޘްމާނުގެ ޒަމާނުގައި ޙަރަމްފުޅު ބޮޑު ކުރެއްވުނެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ޙަރަމްފުޅުގެ އޭރިޔާ 8000 އަކަ މީޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަރަމްފުޅުގެ ފުރާޅުކޮޅު ހިޔާކުރެއްވީ ހައިވަކަރުންނެވެ. ބިތްކޮޅުތަކުގެ ފާރުތައް ބިނާކުރެއްވީ ކަޑައިނަގައިފައިވާ ހިލައިންނެވެ. އަދި ޙަރަމްފުޅަށް ދޮރުކޮޅުތަކެއް އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އުމަވީ ދައުލަތުގެ ޚަލީފާއެއް ކަމުގައިވާ އަލްވަލީދު ބުނު ޢަބްދުލްމަލިކުގެ ޒަމާނުގައި މި ޙަރަމްފުޅު ބޮޑުކުރައްވައި އަލުން ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އޭނާ މި ޙަރަމްފުޅުގެ ތަނބުތައް ބިނާކުރެއްވީ ދަގަނޑާއި ހިލަކައިން ފިލުވާއަޅައިފައިވާ ތަބުތަކަކުންނެވެ. ފުރާޅުކޮޅު ބިނާ ކުރެއްވީ ހައިވަކަރުންނެވެ. ޙަރަމްފުޅުގެ ފާރުތައް ބިނާ ކުރެއްވީ ކަނޑައިނަގައިފައިވާ

ހިފައިންނެވެ. ފާރުތަކުގެ އެތެރޭގައި ތަވާފު ލެއްވިއެވެ. ކީރިތި

ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ

ކޮޓަރިކޮޅުތައް ނަބަވީ މިސްކިތްފުޅުގެ ބައެއްކަމުގައި

ހެއްދެވިއެވެ.

ޢައްބާސީންގެ ޚިލާފަތުގައި މި ޙަރަމްފުޅު އިތުރަށް ބޮޑުކުރެވި، ޙަރަމްފުޅު◌ގެ ޒީނަތްތެރި ކުރުމަށް ޖަކައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއާއި ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ ބައެއް އާޔަތްތައް ފާރުތަކުގައި ފުރަތަމަ ލިޔެވުނެވެ.

ހިޖްރައިން 654 ވަނައަހަރުގެ ރަމަޟާން މަހުގެ ފުރަތަމަ ރޭ މި ޙަރަމްފުޅުގައި އަލިފާންރޯ ޙަރަމްފުޅުގެ ބޮޑު ބަޔަކަށް ގެއްލުން ލިބުމުން ޚަލީފާ އަލްމުސްތަޢުޞިމު ބިالله ޙަރަމްފުޅު މަރާމާތު ކުރެއްވިއެވެ.

ޢުސްމާނީ ދައުލަތުގެ ރަސްގެފާނު އައްސުލްޠާނު އަބްދުލް މަޖީދުގެ ވެރިކަމުގައި ޙަރަމްފުޅުގެ ބައެއް ފާރުތަކުގައި ފަޅު އެޅުމުން އިންޖީނިއަރުންނައި މަސައްކަތު މީހުން ފޮނުއްވައި މި ޙަރަމްފުޅު އަލުން ބިނާކުރައްވައި އިމާރާތް ކުރެއްވިއެވެ. މި މަސައްކަތުގައި 13 އަހަރު ހޭދަވިއެވެ. މި ޙަރަމްފުޅުގެ

މަސައްކަތް ނިމުނުއިރު އެ މަސައްކަތް ވެގެން ދިޔައީ
މޭސްތިރިކަމާއި ރީތިކަމުގައި ހަމައެއް ނެތް ޢިމާރާތަކަށެވެ.
ހަރަމްފުޅުގެ އަދު ޢިމާރާތުގައި ކޮންމެ ސަފެއްގައި 27 ތަނބު
ހުންނަ 12 ސަފު ހަދައިފައިވެއެވެ. ކޮންމެ ތަނބެއްގެ މަތީގައި
ޤުއްބެއް ލިއެވެ. މިއިން ކޮންމެ ތަނބެއް ޒީނަތްތެރިކޮށްފައި
ވަނީ ތުރުކީ ވިލާތުގެ ބޮޑެތި ސަހަރުތަކުގެ ޤުރްއާނީ
މަންޒަރުތަކުންނެވެ. ޤިބްލައާ ވީ ފަރާތުގެ ތަނބުތައް

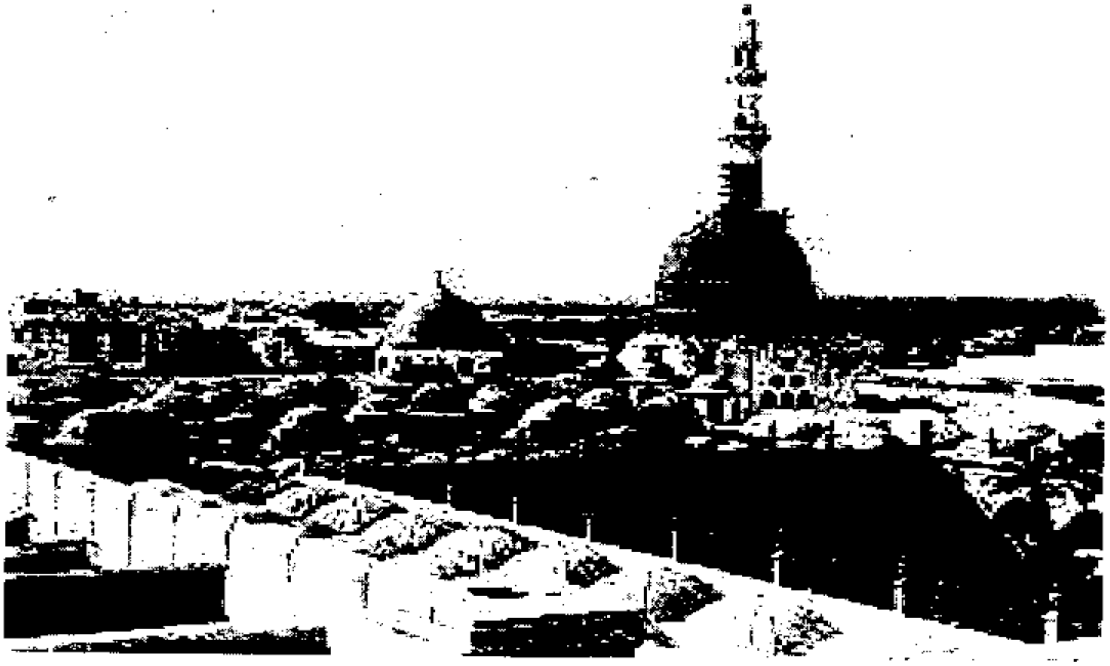

ހަދައިފައިވަނީ ސަންގުމަރުމަރު ހިލައިންނެވެ. ތަނބުތަކުގެ
ކުރިބިމައް ޒީނަތްތެރިކޮށްފައި ވަނީ ރަން ފެނުންނެވެ.
ތަނބުތަކުގެ ބުޑު ހަދައިފައިވަނީ ރަންވަންލޮއިންނެވެ.

ތަނބުތަކުގެ ކުރިބޯރިތައް ގުގައިލައިގައި ވަނީ ފޫއިން ދާނާ

ލައިގައިވާ ލަކުނޑީގެ ވަސްތަކަކުންނެވެ. މި ވަސްތަކުގެ އެކި

ހިސާބުން ރަސްގާއި ރިހީގެ ސިފައިސިފާތައް ބާލައިފައި ވެއެވެ.

ތަނަން އަލި ކުރުމަށް ޖަހާއި މިއިން ކަށްވެ ސިފައިސިފާއެއްގައި

ދޮރަށްދާތަކާއި މިސްކާތުތަކާއި ކަސްދިރިތަކުގެ އެކުވާފައިވެއެވެ.

އަށްސުތޫނުން އަބުދުލް މަޖީދުގެ ވެރިކަމުގައި މި ރަށުގެ ފުށު

ދިއުލުމަށް 600 ބައްޓި ބޭނުންކުރެވިފައި ވެއެވެ. ރަށުގެ ފުށުން

ކަރަންޓު ލައި ކަރަންޓުން ތަން އަލިކުރަން ފުރުނީ

އަބުދުލްމަޖީދު ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި 25 ސަވާރުބާން

1326 ގައެވެ.

އާލު ސުލްޠާނުގެ ވެރިކަމުގައި އަލުމަސްޖިދުއަނބަރީއަށް

ވަރަށް ހާއްޞަ އިސާރަތަކާއި ރިޔާޒަތެއް ދަނީ

ދެއްވަމުންނެވެ.މަލިކާ އަބުދުލްއަޒީޒުގެ ވެރިކަމުގައި 6024

އަކަ މިޖަރު މި ރަށުގެ ފުރުގެ އަރިހާއަން އިމުރު ކުރެއްވިއެވެ.

އުތުމާނީ ސުލްޠާނު އަބުދުލް މަޖީދު ރަށުގެ ފުރުގައި

ބަރަށްޖަވަފައިވާ 5 ދުރުކަރަން ބަދުލު ނުގެންނަވާ

ބަރަށްޖެވިއެވެ. މަލިކާ އަބުދުލް އަޒީޒު އެ ރަށުގެ ފުރަން ފަސް

ދޮރުކޮޅު އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެ ރަސްގެފާނު ޙަރަމްފުޅުގެ އުތުރު ފަރާތުގެ ދެ ކަންކޮޅުގައި ދެ މުންނާރު ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ 72 މީޓަރުގެ އުސް މުންނާރެކެވެ. ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު ރަސްގެފާނު ޙަރަމްފުޅަށް ގެންނެވި ބަދަލުތަކުގެ ސަބަބުން ޙަރަމްފުޅު 4 މުންނާރާއި 706 ތަނބާއި، 170 ޤުއްބާއި 44 ކުޑަ ދޮރު ހުރި އިސްލާމީ ރީތި ޢިމާރަތަކަށް ވެގެން ދިޔައެވެ. މި ޙަރަމްފުޅު ދިއްލުވަން ޓަކައި 2427 ކަރަންޓް ބައްތި ލެވުނެވެ.

ފައިޞަލް ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި ޙަރަމްފުޅު ހުޅަނގު ފަރާތުން ބޮޑު ކުރެވުނެވެ.އަދި ޙައްޖު މޫސުމާއި ރަމަޟާން މަސް ފަދަ ޒުއްވާރުންގެ އަދަދު އިތުރުވާ މޫސުމްތަކުގައި ފައިބަރ ބިއްލޫރީގެ ކުޑަމަކައް ޖައްސަވައި ނަމާދު ކުރާ މީހުންގެ ޖާގަ ބޮޑުކުރެވޭ ގޮތް ހަމަ ޖެއްސެވިއެވެ.

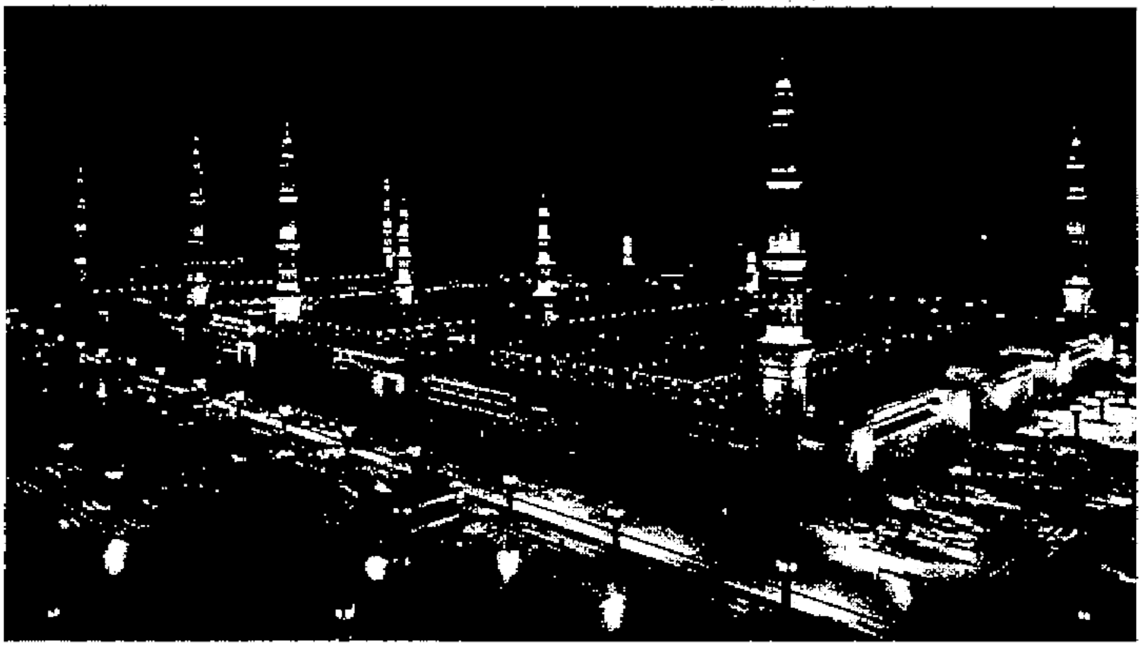

شبكة العز الثقافية
www.al3ez.net

ފައިސަލް ރަސްގެފާނު ހަރަމްފުޅަށް 40 ހާސް އަކަ މީޓަރުގެ އޭރިޔާއެއް އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ހައްޖުވެރިންނާއި، ޢުމްރާވެރިންނާއި، ޒިޔާރަތްތެރިންގެ އަދަދު މާ ބޮޑަށް އިތުރުވުމުގެ ސަބަބުން ފަހްދު ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި ހަރަމްފުޅު ވަރަށް ބޮޑަށް ފުޅައުކޮން ބޮޑު ކުރެވުނެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ހަރަމްފުޅުގެ ޖުމްލަ އޭރިޔާ 384 ހާސް އަކަ މީޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ.

އެއަށް ފަހު އަލްމަލިކް އަބްދުﷲ ބުން އަބްދުލް އަޒީޒުގެ ވެރިކަމުގައި މައްކާގެ ހަރަމްފުޅާއި މަދީނާގެ ހަރަމްފުޅު

ބޮޑު ކުރުއްވުމަށް ޓަކައި ހާއްސަ މަސްޖިދުއްނަބަވީގެ ބިންގާ ހިޖްރައިން 1432ވަނަ އަހަރު އެޅުއްވިއެވެ. މިއީ އެ ދު ބަރަސްފަތު ބޮޑު ކުރުމަށް ޓަކައި ހިންގާ އެންމެ ބޮޑު މަސްޖިދުއެވެ. މި މަސްޖިދުގެ ސަބަބުން ނަބަވީ ބަރަސްފަތުގައި އެއް މިލިޔަން އަށްލައްކަ މީހުންނަށް އެއްވަގުތެއްގައި ނަމާދު ކުރެވޭނެއެވެ. މިމަސްޖިދުގެ ތެރެން ނަބަވީ ބަރަސްފަތުގައި ކުޅަދި ސަރަހައްދުން ޤާއިމު ކުރެވޭނެއެވެ. މިސަރަހައްދުގެ ބޮޑުމިނަކީ 143 ހާސް އަކަ މީޓަރެވެ.

ޕިރިޕީ ރަސޫލާގެ ފަސްދޮރުވާލުމާ ކޮޓަރިކޮޅު

ޕިރިޕީ ރަސޫލާގެ ފަސްދޮރުވާލުމުގައި ވަނީ އެއްގޮތް
މުއުމިނުން ސަލާމިދާ އާއިޝާތާގެ ފާޅުގެ ކޮޓަރިކުގައެވެ.
މިކޮޓަރިކު ހުންނަނީ ނަބަވީ ބަރަކާތްތެރި އިރުދެކުން
ފަރާތުގައެވެ.މި ކޮޓަރިކުގެ ވަރަކަތަކީ ވަރަށް ވަރުހަރުކަން
ބޮޑު ވަރަކަތެކެވެ. ފޮތްފޮތުގެ ވަރަށް ނުފެންނަ
ވަރަކަތެކެވެ. އެއީ އެކަށީގެން މި ދުނިޔޭގައި އޮތްއެވި ހަދި
ސުވަރުގެވަޅިގެތޮޅުން ފަށް ފަސްދޮރުވާލުން ބަރަކާތްތެރި
ފަސްގަނޑެވެ. ތެރިޔާއި އަސްލަ ބަރަ ދިލުމުތެރިއެއް ކަމުގައިވާ
ޖަރ. އިބްނުއަރަބީގެ އަށްސާރީ މިދުރާވާ ގޮތުގައި ސަލާމްދި
ވެރިކަމުގެ ޖަމާންގައި އެ ކޮޓަރިފުޅު ތެރެއަށް މިހަކު ވަދުވުމާ
ކަން އެނގެނެން ނެތެވެ. އެހާ މިދުރާވާ ގޮތުގައި ކަމުއެ
ޖެހިގެން އެ ކޮޓަރިކު ތެރެއަން މިހަކު ވައްދާނަމަ ވާއްދަނީ
އުމުރުން ހެޅު އަހަރު ނުފުރޭ ފިރިހެން ކުއްޖެކެވެ. މި
ކޮޓަރިކާ ބެހޭގޮތުން ދިހުއްވާފައިވާ މަޝްހޫރު އެއް
މުއައްރިހަކީ ޖަރ. އިބްރާހިމް ރިފުއަތު ބާޝާއެވެ. އެހާ
1325 ހ. ވަނަ އަހަރު ލިޔުއްވި (مِرْآةُ الْحَرَمَيْن) ފޮތުގައި

އަހްލުބައިޝީޢާ ބަލާޔާ ދެއްވައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ " މި ޙަދީޘު

ކޮބަރިކޮލު ހުރީ ނަބަވީ ބަރަކަތްތުގެ އިސްލާމީ ފަރާތްތަކަށެވެ. މި

ކޮބަރިކޮލުގައި   އަހްލުބައިތުން ޝަހީދުކުރައްވާ   ހުސައިނީ ފައިދާ

ދެރަކޮލުއް ވެއްޖެ. މި ހަލްސަޢަތު ޔަޒީދީ ހަޤީގަތްގެ

ބަދީސްތުރުތަކުން އެނގޭގޮތަށް ސުލޫކުތަކެއް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ

ބަޔާނެއްކުރެވެ. މި ކޮބަރިކޮލަކީ ސަރުދާރާ އާއިޝަތުގެ ފާނުގެ

ކޮބަރިކޮލެވެ. އެކަލޭގެފާނު މި ދުނިޔެ ދުނިޔާވީ މި ކޮބަރިކޮލު

ތަރިގައި ޢުނޫނަކަށެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޙަދީޘު މާތް ހަރިކޮލު

ފަރުމާނުގެ ވިދާޅުވެ މި ކޮބަރިކޮލުގެ ދުރުގަ ބައިގަނެވެ. ރަސޫލާ

ފަރުމާނުގެ ވިދާޅު ފަހުން އާއިޝަތުގެ ފާނު އެކުޢީ މި

ކޮބަރިކޮލުގެ އުތުރު ބައިގަނެވެ. ތަރިޙު ފުތޫޙަތް ބަސްގަތުގައި

އެކަލޭގެފާނު ފަރުމާނުވެ ވިދާޅުވެ އިސްތިހާރުވެ ހުކުރުގަން ދީ

ފައިތިލަވެ އިރުން ، މާތް ޖުނުވެ ޕިތިލަވާން ވާ ގޮތެވެ.

އަޤީޤާ ރިވާގެފާނު އަވާހަރުމުން އެކަލޭގެފާނު ފަރުމާނުފިލުވީ

އެކަލޭގެފާނާ ޖުނުއާ ފަރުތަލުގަވެ. އަޤީޤާ ރިވާގެފާނުގެ

އިސްތިހާރުވެ ބައްޕާ ރަސޫލުﷲގެފާނުގެ ކޮޅުކަރުވާ

ކުރިމަތިވާ ގޮތެވެ. ބުނަރާގެފާނު އަވާހަރުމުގެ ކުރިން

އެކަލޭގެފާނުވެސް ރަސޫލާގެ އަރިހުގައި ފަސްދާނުލުމުގެ ހުއްދަ ވަނީ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ހޯއްދަވައިފައެވެ. އެކަމަނާ ހުއްދަ ދެއްވައިގެން ޢުމަރުގެފާނުވެސް ފަސްދާނު ލެވުނީ އަބޫބަކްރުގެފާނާ މުނެއްހާ ވަރަށްބުރުގައި ހަމަ އެ ކޮޓަރިކޮޅުގައެވެ. އައްދުބައިސީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި މާތް ކޮޓަރިކޮޅު ބިނާކުރުމުގައި އެތައް މަރްހަލާތަކެއް ކަޑައްތޮވުފައި ވެއެވެ. އެ ކޮޓަރިކޮޅު ފުރަތަމަ ބިނާކުރެވުނީ ވަރަށް އާދައިގެ ގޮތަކަށް ކުޑަކުޑަ ތަންކޮޅެއްގައި ހިސަޑު މަސްޖިދާއި ކަދުރު ރުކުގެ ފަތްތޮރިންނެވެ. އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ޒަމާނުގައި ފަންތޮރިތައް ނަންގަވައި ފާރު ރޭނުއްވިއެވެ. އެއަށް ފަހު ޢުމަރު ބުން އަބްދުލްޢަޒީޒު އެ ކޮޓަރިކޮޅު ކަޅު ހިލައިން ބިނާކުރެއްވިއެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ މި ކޮޓަރިކޮޅު ފުރަތަމަ ހުރީ މަސްޖިދުއްނަބަވީ އިންވެގެން ނޫނެވެ. އިބްނު ކަޘީރު " އަލްބިދާޔަތު ވައްނިހާޔަތު " ގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އަލްވަލީދު ބުން އަބްދުލްމަލިކުގެ ވެރިކަމުގައި މަދީނާގެ ޢަރަމްފުލު ބޮޑު ކުރެއްވުމަން ޑަކައި، މަދީނާގެ ވާލީ ޢުމަރު ބުނުލް އަބްދުލްޢަޒީޒަން ރަސޫލާގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ

ޚަދީޖާގެފާނާއި އެ ބަރަކަތްތެރިކަމާ ކައިރީގައި ހުރި މީހުންގެ ގޮތަށް

ބައްލަވައިގަތުމުން އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެ ދުވަސްވަރުގެ ބައެއް

ޢިލްމުވެރިން ރަސޫލާގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ

ޚަދީޖާގެފާނަށް ތަޢައްޔަނުވާ ނުވާނެކަމަށް ވިދާޅުވެ އެކަމާ

ވަރަށް ބޮޑުން ދެކެވެ ހެއްދެވިއެވެ.ނަމަވެސް އުމަރު ބުނު

އަބްދުލްއަޒީޒު ޚަލީފާގެ އަމުރުފުޅާ އެއްގޮތުން ޢަމަލު

ކުރައްވިއެވެ. ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ ޖާރިރާފުޅު މިސާލަކީ އިސްވި

މި ހިސާބުންނެވެ. އުމަރު ބުނު އަބްދުލްއަޒީޒު ރަސޫލާގެ

އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ޚަދީޖާގެފާނު ތަޢައްޔަނުވައި

ބަރަކަތުގެ ބަދަލަށް ހެއްދެވުމަށް ޖަލާއި ފުރަތުމަ ތަޢައްޔަނުވި

ހާއިޝަތުގެ ފާނުގެ ޚަދީޖާގެ. އެހެންނު މި ޚަދީޖާގެ

އިރުމަތީ ފަރާތުގެ ފާނު ވަށައި މިން ހަބްރުފުޅު (

ރަސޫލުﷲގެ ފާނައި ، އަލްބަސްރާއިސިއްޤީ، އުމަރު ފުރުކޫރު

ހަބްރުފުޅުތަށް) ފާޅުވިއެވެ.މިހެންވެ އުމަރު ބުނު އަބްދުލް

އަޒީޒު އެ ޚަދީޖާގެ އަޚުލާ ބިސާރާކުރިއެވެ. ބުނެވޭ ގޮސްގައި

މި ޚަދީޖާގެ އަޚުލާ ބިސާރާކުރިވާން ވެގެން އެ ޚަދީޖާގެ

ބިނގާ ހަދައިން ކާނުން ތަނާ އެހެން ބޭކަލުގެ ފައިތިލާފުޅުގައް

ފާޅުވެގެން ދިޔައެވެ. އެއީ ރަސޫލުﷲގެފާނުގެ ފައިތިލަފުޅު ކަމަށް ވެދާނީ އުމަރު ބުން އަބްދުލް އަޒީޒު ވަރަށް ބިރުގަނެގަތެވެ. އެ ވަގުތު އެތާނގައި ހުންނެވި އަބްދުﷲ ބުން އުބައިދުﷲ (އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ކާފަ ދަރިކަލެއް) އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފާފުޅު އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ފައިތިލަފުޅު ކަމަށް ދަންނަވިއެވެ. ދެން އެ ފައިތިލަފުޅު އަލުން ޤަބުރުގައި އެ ޙުޖުރާފުޅުގެ ބިނާ ފުރިހަމަ ކުރެއްވިއެވެ.

އުމަރު ބުން އަބްދުލް އަޒީޒު މި ޙުޖުރާފުޅު ބިނާކުރެއްވީ ގެފުޅުގެ ހިފަފުޅުމަކާ އެއްވައްތަރުގެ ކަމު ހިފުއްޓަވާށެވެ. އެ ޙުޖުރާފުޅުގެ ބޮޑުމިނަކީ ހަތަ ރަސޫލުﷲގެފާނު ބާއިސްތަމުގެފާނަށް ބިނާކޮށް ދެއްވި ޙުޖުރާފުޅުގެ ބޮޑުމިނެވެ. އެކަމަކު ގެފުޅާ އެއްވަރެއްވަރު ވަކިވެގެން ފަސް ކަން ފާރެއް ބިނާ ކުރެއްވިއެވެ.

މުއައްރިޚުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޔަޤީނީ ރަސޫލާއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އެކުވެރި ދެ ސަޙާބީންގެ މަޤާމުފުޅުތައް މަތީގައި އެއްވެސް ބިސްމާރެއް ނުވަތަ ޖާރަތެއް މިނާރަކު ނެތެވެ.

އެކަމަކު އާދު ސުވުދުރުންގެ ވެރިކަމުގެ ކުރިން އެ ފަދަ
ބިސްމިއްލާހް ހަނދާފައި ނެމެކަ ބުނެވެކަން ނެމެވެ. ބުރަވެވެނި
އެ ފަދަ ބިސްމިއްލާހް ހުރިހާން ކަމަކުވެ. އެހެނި ބަހެއް
ސަލާބަތްތަކި ވަރިވަރިތަކެ ޖިލާރަތްތެރި އިސްލާމް
ވެއްމުކުރަމި މިއަދުވެސް ވެށްނާން އެބަހުނުޖެވެ. މުއައްރިޚުން
ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަސޫލުﷲގެ ފަން ވަސްލާނުވެ ވިފައިވާ
ކަޖިރިކަމުގެ ބޯނު ބިމުކާމުގައި ފަރުދާކުރެވޭ ހުނުޖެވެ.
ހިޤުރައިން ފަންސާރުގެ އަހަރުމުކާގެ މުރަގައި މި ފަރުދާކުރު
ދުކާމަވަ އިގެންފަހިފާ މުއައްރިޚުން ވެއްވެ. މި ފަރުދާކާކު
ދުމަސްވެ ޗިދި ހަމާކުވެގެން ދިއުމުން އެ ފަރުދާކުރެވޭ
ބަދަލުގައި އަޅު ފަރުދާކުރެވޭ ބެހެއްޖެން ކަމެއް އެނގޭކަން
ނެތެވެ. މި ފަދަ ފަރުދާކުރެވޭ ހުރުމުން ދުރަވަނި އެކަމަގޭ ފަހުގެ
މަސަރަފުގެ މަޖިގައިވެސް ފަރާކާކެ ފަޖިރާފައި އަޖުމަޔާ
އެކަނިގެންވާ ކަމެއް ކަމެވެ. މި ބޭކަމުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
ރަސޫލުﷲގެ ފަނގެ މަސަރަފުގެ ވެރަން ދުރިދީ ފޯޖިކަމާން އެ
ފަދަ ފަރާކާކެ އެ މަސަރަފުގެ މަޖިގައި އަޖުމަކާން އެނގެއެވެ.

އިބްނު ކަޘީރު ، އޭނާގެ މަޝްހޫރު ތާރީޚު ފޮތް "
އަލް ބިދާޔަތު ވަންނިހާޔަތު" ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި
ހިޖުރައިން 557 ވަނަ އަހަރު އަލްމަލިކު ނޫރުއްދީނުއް
ޒިންކީއަށް ހުވަފެންފުޅުގައި ރަސޫލުﷲގެފާނު
ފެނިވަޑައިގެންފައި.އިސްތަށިގަނޑު ހަމަ (ބޭނުންޖެ) ދެމީހަކުގެ
ކިބައިން އެކަލޭގެފާނު ސަލާމަތްކޮށްދިނުން ދެއްވުމަށް
ރަސޫލުﷲގެފާނު ޒިންކީއަށް އަންގަވައިފިއެވެ. މި ހުވަފެންފުޅުގައި
ރަސޫލުﷲގެފާނު އެ ދެމީހުންނަށް އިޝާރާތް ކުރައްވައި އެ
ދެމީހުން ދައްކަވައިފިއެވެ. ޒިންކީ ރަސޫލާގެފާނަށް ހުޅުދެއްވުން
ވަރަށް ބޮޑަށް ބިރުގަތުމާއެކު ހާލަތުގައިވާ ކަމެކެވެ. މިކަމާ
ބެހޭގޮތުން އިސްލާމް ފެށިއިރު މަސްވަރާ ކުރައްވާފައި އެބަކަލުން
ރަސޫލުގެފާނަށް އަލަވަން މަދީނާއަށް ވަޑައިގަތުން އެ ކަންތަކާ
ބެހޭގޮތުން ދަންނަވައިފިއެވެ.އެ ރަސޫލުގެފާނު މަދީނާއަށް ވަޑައިގަތުމަށް
މަދީނާގެ އަންހެނުންނަށް އެ ރަސޫލުގެފާނުގެ ދަރުބާރަށް އައިސް
އެ ރަސޫލުގެފާނު ދެއްވާ ހަދިޔާއެއް ލިބިގެންދިޔަ އެންގެވިއެވެ.
އެ ރަސޫލުގެފާނުގެ ދަރުބާރަށް އައި މީހުންގެ ތެރެއިން އެ
ދެމީހުން ފެނިވަޑައިގަތުމުގައި ވިޔަފާރިއެއްކުރިން މި ދަރުބާރަށް ހަދިޔާ

ލިބިގަތުމަން ނާންނަ އެއްވެސް މިހާރު މަދަރުސާގައި ހުރިތޯ
ސަލަވާތު ކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު މަގްރިބު ކަރައިގެ ދޮރު
ވިޔާފާރިއަކު އެބަ ތިބި ކަމަށް ދެންނެވުނެވެ. އެއީ ވަރަށް
ސާލިޙު ދެމީހުން ކަމަށާއި އެމީހުން މިސްކީނުންނަށް ވަރަށް
ގިނައިން ސަދަޤާތް ދީ އެކު ފުރުޞަތުން ގެންދާ ކަމަށް
ދެންނެވުނެވެ. އެ ދެމީހުން މަދަރުސާއަށް އައީ ބަރަކާތު ދަތުރެއްގައި
ކަމަށް ވެސް ދެންނެވުނެވެ. އެހިނދު އެ ދެމީހުން ހާޟިރު
ކުރުމަށް ސިފައިންނަށް އަންގަވައިފިއެވެ. އެ ދެމީހުން
ފިރަވަޅުގައިމުން އެއީ ރަސޫލުﷲ ގާތުން ދެއްކެވި ދޮ މިހުން
ކަން ރަސޫލާ ގާތަށް ކަނަވަރުވެ ވަޒީފާ ރަސޫލާ ގާތުގެ
އަދު ރުފާރު ސިފައިން އެ މީހުން އުނގެ ބަތަލް
ފާސްކުރުމުން އެ ގައިން ފެށިން ބަހުން ޖިހާދައިވާ ޛިކުރަކާއި
ފުރުނުވެ. އެ ގޮތުގައި ޚާބިރެއްގައި އިލްމު ކުރަތުން ނުގައިރު
އޮޅޭ ދަރުގައި ބޭޖު ފުރުން ހަރުދަނާ ޚާރިޖިއާ ރަނ
ފެނިވަޖެއިގޮވެ. މިއީ ދިރާ ބިންގަނޑު މަގެކެވެ. މި މަގު
ގަސްތުގަނޑުވެ ރަސޫލުﷲ ގާތުން ފަސްދާނުޖެހިފައި
ޚާބިރާކާ ދިމާއަށް. މި މުނަން ސާވާތު ކުރުމުން އެއީ

ނަބިއްޔާ ރަސްކަލާނގެނޮކާއެގެ އަމުރަށް ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ

ޖާހިލު ހަނިކޮށް ވަގަށް ނުގެނަސް ކުރަމުންދާ މަސައްކަތާއި ކަށް

އިނގި ބާޒާރުވިއެވެ. އެހިނދު ނުރައްޔިތުންގެ ނިޔާ ރަސްގެފާނު

އެ ދުވަހުގެ ޖަ ކަނޑައެޅުމަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި

ރަސޫލާގެ މަތި ކާފިރުންގެ ވަރަށްގިނަ ފައުޖާ ޖަހަނދަރަނި

ކަށްޖެއް ކަނޑަތަވައި އެ ކަށްޖެހި މިހާރު ވިދުވައި އަލުއްވައި

އެކަލޭގެ ފާނުގެ ހިނގާލާ ހަމައަށް އެއްވެސް ފުރުޞަތެއް

މިހަކަށްވެސް އަދި އެއްގޮތަކަށްވެސް ނުދެވުނު ގޮތަށް އެ

ކާފިރުގެ ރައްކާއްތެރިކަމުގެ ފިޔަވަޅުތައް އެޅުއްވިއެވެ.

ހިޖުރައިން 678 ވަނަ އަހަރު ސުލްޠާނު މުޙައްމަދު

ފާތިޙު ރަސޫލާގެ މަތީ ހިނގާލާ ފަސްދުރުވެވުނު ވިފައިވާ

ކާފިރުގެ މަތިވައި ޤައުމުކުރެއް ބަނޑުކުރައްވިއެވެ. މި

ޤައުމުކުރު ފުރުމާ ކުރެއްވިފައި ވަނީ މިޞްރުބައި އަކާލުގެ. މަތި

ބައި އަށް ކަނޑަލުގެ. މި ޤައުމުކުރު ލަސްކުރިން ހަމަޖެއްސި އެ

ކާފިރުގެ ވާރު ވެރިއަރުތީ މި ލަނޑުދޭގެ ވަޒީފާތަކުގެ ދަތި

ބިން ޖެއްސިވިއެވެ. މިއި އަލުމަސްޖިދުން ނަބަވީ ބިނާ

ކުރުވުން ފުރަތަމަ ޤައުމުކުރުވެ. މިއަދު އަލްޤުއްބަތުލް

ހަސްބާއު (ރުޅި ޤުރުބާނު) ގެ ނަމުން ދެވިފައިވަނީ މި ޤުރުބާނީއަށެވެ.

އައްރުބައިސީ މިޒާރުވާ ގޮތުގައި އައްނާސިރު ޙަސަން ބުނު މުޙައްމަދު ބުނު ޤަލާވޫން ޙަސަނިއްޔާރު ، ހިޖްރައިން 881 ވަނަ އަހަރު މި ޤުރުބާނު އަދި ކުރެއްވިއެވެ. ހިޖްރައިން 886 ވަނައަހަރު ނަބަވީ ބަރަކާތްތަކައި ހިނގި އަލިފާނުގެ ދެވަނަ ޙާދިސާއާ ވިދިގެން މި ޤުރުބާނަށް ގެއްލުންވެގަތެއް ލިބުނެވެ. ނަބަވީ ބަރަކާތްތަކުގެ ތާރީޚުގައި އެ ބާނަގައި އަލިފާނުގެ ދެ ޙާދިސާއެއް ހިނގައިފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަ ޙާދިސާ ހިނގައިފައިވަނީ ހިޖްރައިން 654 ވަނައަހަރު ، ވޯން ޙިއްޖާ މިޟާގެ އިސްމާޢީލުންނެވެ. ދެވަނަ ޙާދިސާ ހިނގައިފައިވަނީ ހިޖްރައިން 886 ވަނަ އަހަރު ބަރަކާތްތަކުގެ އެންމެ ބޮޑު މުނާރާ ކުރެއްވި އެއް ގޮތުގެ ސަލާމަތްވެއެވެ. މި ޙާދިސާގެ ސަލާމަތް ކޮށް އަލިފާނުގެ ސަލާމަތް ބަރަކާތްތަކުގެ ފަންގިފިލާ އަނދައި ހުލިވިއެވެ. މިޒާތުގެ ސަލާމަތް ބަރަކާތްތަކުގެ

ބޮޑުކަލޭގެ ފާރުބޮޑުކަނާއި، ބަރަކަތްފުޅުގެ މަޤްބޫރާއަށް[35] މި
އަދިފާނުގެ އަސަރު ފާހިއަވެ. އަދި ބަރަކަތްފުޅުގެ ފޮތް
އަދާހިކާނިކަމާއި މުސްތަޤުބަލްވެސް އަނދަވައިގެން ދިޔައެވެ.
މި އަދިފާނުން ސަލާމަތުބެވެލައި ވަނީ ޚަރީބީ ރަސްކާ
ފަސްދޮޅުވަހު ވިފައި އެންނިވި ކޮޅިރިކާއި އެ ކޮޅިރިކާގެ
ސަފަރުގެ މަހީގައި ހަދަފައިވާ ފުއްބޮކާވެ. އެކަމަކު
ފުއްބޮކާގެ މަހި ބަދަން އަދިފާނުގެ އަސަރު ވަނީ ފާހަގަފައެވެ.
އަހުރުބައިސް ވަރުގާ ގޮތުގައި ހިޖުރައިން 887 ވަނަ އަހަރު
އައުސްފިޔާނު ފާއިޙާބައި ބަރަކަތްފުޅުގެ ފުއްބޮކާ އަދިން ބިރާ
ކުރުއްވައި ބިމަށް ބޮކުޅު ޖައްސަވައިގެން ފުއްބޮކާ ވަރުގަދަ
ކުރުއްވައިފައެވެ. މި ބޮކުޅުބަޔަށް ހަމަވީ އުވައިނަނުވެ. މިގެ
އިތުރަށް މަޤްބޫރާގެ ޒިޔާރަތާ ވީ ފަރާތްތަކާއި އެހެނިހެން
ފަރާތްތަކުން ކުޅުދުރަތަށް ހައްދުވައެވެ. އަދި މި ރަސްގެފާނު

35 - މަޤްބޫރާ : މިއީ މިސްކިތުގެ އުތުރުގައި ޒިޔާރަތާ ވީ ފާރު ގުޅިފައިވާ
ހުރި ހާއްސަ ... ﷲ ...
ކޮޅިރިކާވެ.

ހިޖްރައިން 892ވަނަ އަހަރު ގުއްބުކޮޅު ހުވައިން ހައްދަވައި

ގުއްބުކޮޅު ޖީނަބޮޑި ކުރުއްވިއެވެ.

އައްދުބައިސީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަސޫލުﷲގެ ޒަމާން

ފަސްދާނުގެ ވިފައިވާ ކޮޓަރިކޮޅުގައި 6 ދޮރުކޮޅު ހުއްޓެވެ. މި

ކޮޓަރިކޮޅުގެ އުތުރުކޮޅާ ބަހަގޮޅިން އައްދުބައިސީ ވިދާޅުވާ

ގޮތުގައި، މި ކޮޓަރިކޮޅުގައި ފުރަތަމަ ފަހަރަށް އުތުރުކޮޅުގައި ދޮރުކޮޅު

ބުރުގި ހަރުނުއް ރަސޫލުގެ މަސްހާފުވު ޙަދީޘް ރަސްނާވެ.

އެއަށްފަހު އިބްނު އަބީލު ހިޖާއު ހުދު ދިޔާޖު ފޮނުއްވައި ރަސް

ފަހުމުން މި ކޮޓަރިކޮޅުގައި އުތުރުކޮޅުގައި ދޮރުކޮޅު ލުއްވިއެވެ. މި

އުތުރުކޮޅުގައި ޙާސިލް ސުރަތް ލިޔުއްވައި ވެއެވެ. އެއަށްފަހު

އަލްޚަލީފާ އައްޝާފިޢީ ޢިދުރީސްﷲ ހަމު ދިޔާޖު ފޮނުން މި

ކޮޓަރިކޮޅުގައި އުތުރުކޮޅުގައި ދޮރުކޮޅު ލުއްވިއެވެ. އެގެފަހުން ކޮނުމު 6

އަހަރުކޮން މި އުތުރުކޮޅު ބަދަލު ކުރެއްވުން ދިއައެވެ. އެ

ދުވަސްވަރު މި އުތުރުކޮޅު ބޯއްޓަރު ކުރެވުނީ މިސްކިތުގެއެވެ.

ހިޖްރައިން 1228 ވަނަ އަހަރު އައްސުލްޠާން

މަޙްމޫދުއް ޚާނީ ކޮޓަރިކޮޅުގެ ގުއްބުކޮޅުގައި ފޮނި ކުރު

ލުއްވިއެވެ. އެ ހިސާބުން މި ގުއްބުކޮޅުގެ ނަން އަލްގުއްބުކޮޅު

ހަސްތަރުއް (ފުރި ދުއްބާކާ) ގެ ނަމުން ބަދަލުވެގެން ދިޔައެވެ.
އެގެ ކުރިން އެކި ޒަމާނުގައި ފެތުރުން ގޯސްތަކުރެވިފައި އެކި
ކުރައެވެ. އާލު ސުއްދީނުގެ ވެރިކަމުގެ އެކި ދައުރުގައިވެސް މި
ދުއްބާކާގައި ކަލަ ދެވުނެވެ. ނަމަވެސް ކަލައަށް ބަދަލު
ގެނެވިފައެއް ނުވެއެވެ.

މަދީނާގެ ބަރަކާތުގަން ވަކިން ހާއްސަކޮށް ރަސޫލާ
ފަސްދަނޑުވެރިފައިވާ މާތް ޤަބުރުމުބާރަކަށް ވަރަން އަމަރިރ
ހަދިޔާކޮށް ވުދުން ކުރެވިފައިވެއެވެ. ހިޖުރައިން 1325 ގައި
ނަގުން ހިސާބުކޮށް ބޮޑުގޮތުގައި 7 މިލިއަން ރަން ފައުންގެ
އަގުހުރި ހަދިޔާކޮށް ހުރިތޮވެ. މިގެ އިތުރަށް 620
ޝަމަޢުދާނާއި ކަނޑިރިޅުޓުކާއި ، ފިޔަކުޓުކާއި
ނަޖަފުކުޓުކޮށް ހުރިތޮވެ. ހިޖުރައިން 1274 ވަނަ އަހަރު
އައްސުލްޠާން އަބްދުލް މަޖީދު މި ޤަބުރުމުބާރަކަށް ސޯފާ ރަނގަނ
ހަދާފައި، އަލިމަހުން ޖަވާހިރުކުރެވިފައިވާ ދު ޝަމަޢުދާނުކަ
ހަދިޔާ ކުރެއްވިއެވެ. މި ދު ޝަމަޢުދާނުގެ ތެރެއިން އެއް
ޝަމަޢުދާނު އަޅުވީ ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ އިސްތިރިފާ
ދިމާގައެވެ. އަނެއް ޝަމަޢުދާނު އަޅުވީ އަބޫބަކުރުގެ ފާނުގެ މާތް

ތެ ވައިލުގާ ދިމާލާ ގޮތަށެވެ. މާއްދީ ކަމާބެހޭ ޢިމާރަތް

ރަސޫލާގެ ކޮޓަރިކޮޅާއި ބަރަކާތްތެރި ޖިބުވައިވާ އިތުރު

އިސްލާމީ ވަރަށް މަތިވެރި އިސްލާމީ ތަނެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ

ހަދީސް ކުރައްވަނީ ((مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ

رِيَاضِ الْجَنَّةِ))[36] މާނައީ "މިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅާ މިމަން

ކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅާ ދެމެދުގައިވާ ބިމަކީ ސުވަރުގެ

ބަގީޗާތަކުން ބަގީޗާއެކެވެ." [37] އެހެން ހަދީސްފުޅެއް ބުނާ

ގޮތުގައި ((إِنَّ مَا بَيْنَ مِنْبَرِى وَبَيْتِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ

الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى))[38] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން

މިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅާއި މިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅާ

ދެމެދަކީ ސުވަރުގެ ބަގީޗާތަކުން ބަގީޗާއެކެވެ. އަދި

މިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅު ހުރީ މިމަންކަލޭގެފާނުގެ

ހައުޟުކޮޅު މަތީގައެވެ. "

---

36 – متفق عليه

37 - އަލްބުޚާރީ ރިވާޔަތް ކުރެއްވި ހަދީސް ކަލާމް ދަރަޖައިގެ އެކަލޭގެފާނު

ހަސަނުލްބަސަރީ ވިދާޅުވާ ގޮތެވެ. އެކަލޭގެފާނު އުމްމަތްކޮށް މި ތަނަށްއެވެ.

38

އާދު ސުޢޫދުގެ ވެރިކަމާއެކު މި ހުރިހާކަމެއްގައި

ވަނީ ދެ ބަރަހަލުފުރުގެ ރިޔާސަތުގެ ޚަޒާނާގައި

ރައްކައުކުރެވިފައެވެ.އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް

ގެއްލިގެންގޮސްފައި ނުވާ ކަމަށް ސަޢޫދީ ސަރުކާރުން ވަނީ

ވިދާޅުވެފައެވެ.

މިސްކިތުގެ ޙައްޤު

ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ މަދީނާގައި ބިނާ ކުރެއްވި މި މިސްކިތް ވެފައިވަނީ އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ އިމާންކަމުގެ ތަނބު ކަމުގައެވެ. މީގެ އިތުރުން އެ ތަން ވެފައިވަނީ އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ދިރުންތެރިކަމުގެ ރަމްޒެއް ކަމުގައެވެ. ފަރުޟު ފަސް ނަމާދަށް އާދަކޮށް މިސްކިތަށް ދާ މީހަކީ ރަސޫލުﷲގެފާނުގެ ބަސްފުޅުތަކުން އެ މީހާގެ ހިތުގައި އީމާންކަން ބިންވަޅު ނެގިފައިވާ މީހެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރައްވަނީ ((إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالإِيمَانِ))[39] މާނައީ " އާދަކޮށް މީހަކު މިސްކިތަށް ދާ ތަން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ، އޭނާ އީމާންތެރިއެއްކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ހެކިވެދޭށެވެ! " ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ ބަޔާން ކުރައްވާ ގޮތުގައި ޤިޔާމަތް ދުވަހު ﷲގެ ޢަރުޝުގެ ހިޔާވަހިކަން ލިބޭ ހަތް މީހުންގެ ތެރޭގައި

---

39 - رواه الترمذى وأحمد وابن حبان وابن خزيمة والحاكم والبيهقى

((رَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بالْمَسَاجِدِ))[40] މާނައީ " އޭނާގެ

ހިތް މިސްކިތަށް ލޯބިޖެހިފައިވާ މީހާ" ހިމެނެއެވެ.

ރަސޫލުﷲ ﷺ މިސްކިތް ބިނާ ކުރެއްވި

ދަތް ސަރުދަރުގެ ތޯރާގައި، އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ތަރިކަންނަން

ކިޔަވާ ދެއްވުމާއި ތަރުބިއްޔަތު ކުރެއްވުން ހިމެނެއެވެ. އެއީ

އަލުގަނޑު ކުރެވޭ ﷲގެ ގެކޮޅުގެ އިމާރާތް ތަރުތީބުކުރެވިއެވެ.

ނަބަވީ މަދަރުސާގެ ޓީޗަރައި ޖަހިގެން ބިނާ ކުރެއްވި

"ސުއްފާ"[41] އަކީ ތަރުބިޔަތުންނަން ޖަގަހި ހައްދަވާ ތަނެވި

ފުރަތަމަ މަދަރުސާއެވެ. އަދި ދަރުސްތަކުގެ މެއެވެ.

ކިރިޔާ ރަސޫލާއަށް ފަހު އަޅުގަނޑު ފަރާތުން މަދަރުސާގެ

ތަސްވީރު ކުރެއްވި މާތް ސަހާބީން އިސްލާމީ ރިސާލަތު

ފޯރުކޮށްދެއްވަން ޖަގަހި ދުނިޔޭގެ އެތަން ފިޔަވަން ވަޑައިގަތެވެ.

އުޅުގަނޑު ރަސޫލުﷲގެ ފަރާތުގެ އަރިހުން ތަރުބިޔަތު ލިބިގަންނަވި

ތަރުބިއްޔަތު އިލްމުވެރި މިސްކިތްތަކުން އުނގެނިންނާ ދެއްވިއެވެ.

ރަސޫލު الله ﷺ ވަޙީގެ ކުރައްވަތީ ((إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ

---

40 - رواه البخاري

41 - ދިރުވަ

الأَنْبِيَاءِ))[42] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން ޢިލްމުވެރިންނަކީ
ނަބީބޭކަލުންގެ ވާރުތަވެރިންނެވެ. " ނަބީބޭކަލުންގެ އަރިހުން
ވާރުތަވެފައިވަނީ ފައިސާއެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ޢިލްމާއި
ޙިލްމާއި ތަރުބިއްޔަތެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ ނަމޫނާއަށް ބައްލަވައިގެން
ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީން ވެސް ކިޔަވާ ދެއްވާފައިވަނީ
މިސްކިތްތަކުގައެވެ. މަދީނާއާއި އިރާޤާއި، ޝާމުކަރައިގެ ރަށްތަކާއި،
މިޞްރާއި ، ޚުރާސާނާއި، މަޣުރިބާއި، އުތުރު އެފްރިކާގެ
ޤައުމުތަކާއި އަންދަލުސްގައި ބޮޑެތި މިސްކިތްތަކަށް ބިނާކުރެވި
މި މިސްކިތްތަކުގައި ކިޔަވާދެވުނެވެ. މި ފަދަ މިސްކިތްތަކުގެ
ތެރޭގައި ދީ ބަޣުދާދުގައި ، އަލްޖާމިޢުލް އުމަވީއާއި، ޖާމިޢުލް
މަންޞޫރާއި، ޖާމިޢު ޤުރްޠުބާއާއި، ޖާމިޢުލް ޤަރަވިއްޔީނާއި،
ޖާމިޢުއް ޒައިތޫނާއާއި، އަލްޖާމިޢުލް އަޒްހަރާއި، ޖާމިޢު
ސައްޔިދާ އާއި ޒައިނަބުގެ ޖާމިޢުލް އަޝްޝާފިޢީ ފަދަ މިސްކިތްތައް
ފާހަގަކޮށްލެވެން ހުރެއެވެ.

---

42 - رواه البخاري

އަލްމަޤްރިޒީ ޚިޠުއްވާދައިވާ ގޮތުގައި ޤާހިރާގެ
މިސްކިތްތަކުގައި ކޮންމެ ބެރައަކު އިޝާ ނަމާދަން ފަހު 110
އިލްމީ މަޖްލިސް ބޭއްވުމެވެ. އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ތާރީޚުގައި
ތަޢުލީމީ އެންމެ މަޝްހޫރު މަދްރަސާއަކަން ވެފައިވަނީ ބަޣްދާދުގެ
ނިޒާމިއްޔާ މަދްރަސާއެވެ. މި މިސްކިތްތަކުގައި އިލްމުވެރިންގެ 317
އިލްމީ މަޖްލިސް ބޭއްވިފައި ވެއެވެ. މިއަދުވެސް މައްކާއާއި
މަދީނާގެ ދެ ހަރަމްފުޅުގެ އަޒްހަރުގެއްތާއި ޖާމިއު
ބަނޫއުމައްޔާއި ޖާމިއު ޝަބީދުގައި މި ފަދަ ދަރުސްކޮށްދޭހަމަ
ހިނގައެވެ.

މި މިސްކިތްތަކަކީ ހުޅުވާ ޔުނިވަރސިޓީތަކެވެ.
އެއިން ކޮންމެ ޔުނިވަރސިޓީއެއްގައި އެ ޔުނިވަރސިޓީއަކަށް
ހުޅުވާ މަސްދަރުތަކެއް އޮވެއެވެ. އެ ތަންތަނަކީ ވަނީ އިލްމީ
މިނިވަންކަން ލިބިފައެވެ. ވެރިން އެތަންތަނުގެ މަސްދަރުތަކާ
ބެލެހެއްޓީ ސަރުކާރުން ކުރިއެވެ.އަދި ހިއްސާވޭތޯއެވެ؟ ވެރިންގެ
ދަތުރުކަން ފެށިފައިވާ އިލްމުވެރިންނަށާއި ދަރިވަރުންނަށް
ހިތްވަރު ދެއްވުމެވެ. ހިޖުރައިން ފަސްވަނަ ސަދަހައިގެ
ފުރަތަމަ އަހުދުގެ ކުރިން ސަލްޖޫޤީން އެއިން އެއްވެސް

އިތުރުވެރިއަކަށް މުސާރަ ދެއްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެތަންތާނގައި
ކިޔަވާ ދަރިވަރުންނަށް ސްކޮލަރޝިޕެއް ދެއްވާފައެއް
ނުވެއެވެ. ހަޖޫފާއިންނާއި ސަވާރީން ބައެއް
މުނާސަބާތުތަކުގައި އިތުރުވެރިންނަށް ހަދިޔާގެ ގޮތުގައި
އެހީތައް ދެއްވާފައި ވެއެވެ. މި ފަދަ ދަތުރަސާތައް ހިންގާފައި
ވަނީ އަތޮޅުފަށް ލިބޭ އާމްދަނީންނެވެ.

ފުރަތަމަ ކޮޅުގައި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުވީ އެ
ތަންތާނގައި ހަމައެކަނި އަޅުކަން ކުރާކަން ނޫނެވެ. ހަމައެކަނި
ކިޔަވާދޭކަން ވެސް ނޫނެވެ. މީގެ އިތުރަށް ޝަރީޢަތްތައް ވެސް
ކުރެވީ މިސްކިތްތަކުގައެވެ. ދަރުސްތައް ޝަރީޢަތް ކުރުމަށް
ބަކައި އިމާރާތްތައް ބިނާ ނުކުރި އެކަމަށް ބޭނުންވާ
ތަނަވަސްކަން ދަރުސްތަކުގެ ހިބައިގައި ނުވެގެންނެވެ.
އެކަމަކު އެކަން ނުކުރި ޝަރީޢަތުގެ ކަންތައްތަކުގައި
އިތުރުވެރިން ބޭނުންކުރުމާ މިނިވަންކަމާއި މުސްތަޤިއްލުކަން އެ
ކަމަށް ދެއްވުމަށް ބަކައެވެ. ޤާނޫނީ ހަޖޫފާއިންނާއި
ސަވާރީންގެ އަރިހުން ޝަރީޢަތް ކުރެއްވުމަށް ތިއްބެވީ
ޤާޟީކަން ހަވާލު ދެއްވުމަށް އެދިވަޑައިއެއްވެސް

ނުގަންނަވައެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި އެބޭފުޅުން ޝަރީޢަތުގެ

މަޤްޞަދަށް ބާއްވާފައި ވަނީ މިސްކިތުގައެވެ. އެންމެންގެ

ކުރިމަތީގައި ދީ ފުން ފެންނަ ގޮތެވެ. ސަރުކާރުން

ހަމަޖެއްސައިދީފައިވަނީ އެބޭފުޅުންގެ ޙުކުމްތައް ތަންފީޛު

ކުރެއްވުން ވަސީލަތްތަކެވެ. މިކަމަށް ސަރުކާރުން ކަނޑައަޅައި

މީހުން ތިބުނީ މިސްކިތުގެ ބޭރުގައެވެ. އެމީހުން މިސްކިތަށް

އަރާނީ ޤާނޫނު ހުކުމް ތަންފީޛު ކުރަން އެންގެވުމަށެވެ.

އިސްލާމީ މަޝްހޫރު މުއައްރިޚު ކަމުގައިވާ

ހުސައިން މުއުނިސް ވިދާޅުވެއެވެ. " ހިޖްރައިން ތިންވަނަ

ސަތޭކައިގެ ފަހު ކާލަގައި ، ފާޠިމީ ދައުލަތް އެފްރިކާގައި

ޤާއިމު ކުރެވުމުން އިސްމާޢީލީންނާއި ފާޠިމީންގެ ތެރެއިން ބައެއް

ބޭފުޅުން މި ދައުލަތަށް ތާއިދު ކުރެއްވިއެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން

ފާޠިމީންގެ ކުރިމަތީގައި އެބޭފުޅުންގެ އަޑު ވައްޓިގެން

ދިޔައެވެ." 43

އިސްލާމީ ތާރީޚުގެ ސަލްޖޫޤީން އޭގެ ގޮތުގައި

ފުރަތަމަ ސަލްތަނަތުގެ ތަރައްޤީގެ ތެރޭގައި މިސްކިތަކީ

---

43 - المساجد : ص 37- 38

ވަޒީރުންނާއި ބަލިމީހުންނަށް ފަރުވާދޭ ހަސްފަތާލްތަށް

ވެއެވެ. ބިރަންޖެހިންނަށް ދެހަމަންދީ އަދާކުރުވަނީވެސް

މިސްކިތުގައެވެ. އަލްމަޤްދިސީއާއި، އިބްނު ޖުބައިރާއި، އިބްނު

ބަތޫތާ ފަދަ މުއައްރިޚުންގެ ލިޔުއްވުންތަކުގައި މިކަން ބަޔާން

ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުން ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި

މުސްލިމު ޖެހިލަޖެހުން މީހުންނަށް ފަރުވާ ދެއްވުމުން

ވަގުފުކޮށްފައި ވަނީ މުދަލުން ހިންގައެވެ. ބެލުމަށް ވެސް އަދި

ބޭރަށް ވެސް އަތެއް ނުނަންގަވައެވެ. ބޮޖެހި ބައެއް

މިސްކިތްތަކުގެ ކޮންމެވެސް ކަންތެއްގައި ބޭސް އަލަމާރިތައް

ބަހައްޓައިފައި ހުރެއެވެ.

އަބްދުލް ބުން އިބްނާރުޝްދު ޖަންޖާރީ އ

ދުވަސްވަރުގެ އެންމެ މަޝްހޫރު އެއް ޖަރާހެކެވެ. އޭނާ އުޅުއްވީ

ޤާނޫނުގެއެވެ. މުއައްރިޚުން ލިޔުއްވާ ގޮތުގައި އިސްލާ

ނަމާދަށް ފަށް އ ދަރުގެ އެންމެ ބޮޑު މިސްކިތް ޤާނޫނު

ޤާނޫނުގައި މުހުންނަށް ބޭސްކޮށް ދެއްވުން އޭނާ

އިންނަވައެވެ. އޭނާގެ އަރިހުގައި އާދޭ ނުކަރަކު ބޭސް

ކުރިގަނޑެއް ހިފައިގެން ހުރެވެ. އޭނާ އެކަށަވައް

ކޮންދެއްވާފައިވަނީ ހިތޫ ސާބަހަނެވެ. اللهُ ގެ ރަޙްމަތުން ސަބަބުން އެދިވަޑައިގެން މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުން ދެކެވާ ލޯބިފުޅުންނެވެ. 44

ނަމަވެސް އިސްތިޢުމާރާ ޢިލްމީ ހަނގުރާމައިގެ ސަބަބުން މިސްކިތުގެ ދައުރު ބަދަލުވެގެން ދިޔައީއެވެ. ބައެއް ރަށްރަށުގައި މިސްކިތަކީ ހަމައެކަނި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކުގައި ކުރެވީ ހުޅުވާ ތަންތަނެއް ނޫނެވެ. މިސްކިތުގެ ދާއިރާއިން ޢިބާދާތަކަށް ފިޔަވައި އެހެނިހެން މަސައްކަތްތަކަށް ބޭނުމުގެ ސަބަބުން މިސްކިތުގެ ރޫޙު ވަނީ މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުތުމުގެ މަގުމަތީގައެވެ.

މިހެން ކަންތައްތައް ހިނގަމުންދިޔަ ނަމަވެސް އުއްމަތާ ބޮޑުކަމެއް ދިމާ ވެއްޖެނަމަ މިސްކިތްތައް އެތަންތަނުގެ ދައުރު އަދާކުރަމުން ބެލުމާ ބަން ވަނީ އުނިވެފައެވެ. ސަލަފީންނާ ދެކޮޅަށް ހެދުވުމުގެ ބަރަކާތްތައް ފެނުނީ މިސްކިތުންނެވެ. ތަފާތުންނާ ދެކޮޅަށް މުޖާހިދުން ނުކުމީ މިސްކިތުގެ ގޯތިތެރިންނެވެ. މިމްބަރުގައި ފަރަންސޫސި އިސްތިޢުމާރާ

---

44 - އަލްމަސާޖިދު : ބ : 40

ދެކޮޅަށް އަޙްމަދުގެ އިސްކުޅުވެރިން ތެދުވެ ވަށައިގަތީ އަޙްމަދު މިސްކިތުގެ ތެރެއިންނެވެ. ޖަޒާއިރުގެ ރައްޔިތުން ފަރަންސޭސި އިސްތިޢުމާރާ ދެކޮޅަށް ނުކުތީ އެ ޤައުމުގެ އެދުރުގެތަކުންނެވެ. މިއަދު ފިލިސްތީނުގެ ރައްޔިތުން ޞިހްޔޫނީ ޔަހޫދީ ދައުލަތާ ދެކޮޅަށް ނުކުންނަނީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާގެ ހަރަމްފުޅުގެ ތެރެއިންނެވެ.

މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢުގެ ބިނާކުރުމުގެ ސުތޫނެއް

އިސްލާމީ އުއްމަތް މިސްކިތަށް ބޭނުންވެފައިވާ މިންވަރު، ގެއި ފަރުދަކު ވާފަދައިން އުއްމަތުގެ ޙަޔާތާއެވެ. ދީނުގެ އަގުތަކާއި އަސާސްތަކާއެވެ. الله އަށް އަޅުކަން ހާލިސްކުރުމަށް އަންގަވާފައިވާ އަމުރުފުޅުތަކާއެވެ.

މިހެންވެ ހިޖުރަވެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވުމަށް ވަރަށް ބޭނުމީ އިސްލާމީ ދައުލަތެވެ. މަދީނާއަށް ހިޖުރަ ކުރެއްވުމަށް ފަހު އެންމެ ފުރަތަމަ ކުރެއްވި މަސައްކަތަކީ މިސްކިތެއް ބިނާކުރެއްވުމެވެ. އިސްލާމީ އުއްމަތެއް ބިނާކުރުމަށް ޖަމާއީ ބޭނުންވާ އެންމެ މުހިއްމު މުއައްސަސާއަކީ މިސްކިތްކަމުގައި ވާތީއެވެ. އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢަށް ބޭނުންވާ ހަރުދަނާކަމާއި ސާބިތުކަން ލިއްބައިދޭ ތަނަކީ މިސްކިތް ކަމުގައި ވާތީއެވެ. މުޖުތަމަޢުގެ އެކުވެރިކަމާއި

އެއްބަނޑުއެއްބަފަރިކަމާއި ޖަމާއަތުގެ މުހިއްމުކަން ދަމަހައްޓާދޭ ތަނަކީ މިސްކިތް ކަމުގައި ވާތީއެވެ.

މުޖްތަމަޢުގެ އަޚްލާޤުންގެ ފުދުގައި ތޮރްބާއި އެއްބައިވަންތަކަން ޤާއިމުވުގެން ދަރީ މިސްކިތުގެ ސަބަބުންނެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު ފަސްފަހަރު އެއްބަޔަކު އަނެއް ބައްދަލުވާ ބައްދަލުވުމުގެ ސަބަބުން މި ގުޅުން ބަދަހިވެ އިޖްތިމާޢީ ފޫރާސް ބަދަހިވެގެން ދެއެވެ. އެއްބަޔަކަށް އަނެއް ބައެއްގެ ޙާލުއަޙްވާލު އެނގުމުގެ ސަބަބުން އިޖްތިމާޢީ ތަކާފުލުގެ ނިޒާމު ވަރުގަދަވެ އެއްބަޔަކަށް އަނެއް ބައެއްގެ މުހުތާޖުކަން އެނގި އެކަކަށް ބަލައި ދެދުވުވޫޔަން ފެނެއެވެ.

ޖަމާއަތުގައި ކުރެވޭ ނަމާދުތަކުގެ ސަބަބުން މީސްތަކުންގެ ތަފާތު ފަންތިތަކާއި ގިންތިތަކުގެ މެދުގައި އެއްބައިވަންތަކަން ޤާއިމުވެ ހަރުދަނާ ވެގެން ދެއެވެ. ހަމަހަމަކަމާއި އަދުލު އިންސާފު ޤާއިމުކުރުމަށް ފިޔަވަޅު ތިބުމުން ދެއެވެ. اللهގެ ރަސޫލުގައި އެންމެން އެއްވަރުވެގެންވާ ތަން ފެނުމުން މުއްސަނދިން ފަޤީރުންނަށް ، ބާރުގަދަ މީހުން ނިކަމެތިންނަށް އަޅައިލަން އިސްނަގައެވެ.

އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢެއް ބިނާކުރުމަށް ބޭނުންވާ އެންމެ
މުހިއްމު މުއައްސަސާއަކީ ގެއެވެ. ގެއިން ލިބޭ ތަރުބިއްޔަތާއި
ދަސްވާ އާދަކާދަތާއި އަޚުލާޤާ އެއްގޮތަށް އުޅެން ދަސްކޮށްދެން
ވަނީ ގެއިންނެވެ. މި އަޚުލާޤާއި ގުޅުންތަކަށް އަދަބީ ތަފްސީރު
ލިބެނީ އެންމެ ބޮޑު މަރުކަޒަކީ މިސްކިތެވެ. މިސްކިތާ ދުރުގައި
މި ތަރުބިއްޔަތު އުނގަންނައި ނުލިބެނެއެވެ.

އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢަށް އުފަންވާ ދަރިންނަށް ގެއިން
އަޅައިލައި ބަލަހައްޓަމުންދާ އިރު އެ ދަރިންގެ ވިސްނުމާއި
ފިކްރު އަފްކާރު ކުރާ އެންމެ މުހިއްމު ތަނަކީ މިސްކިތެވެ.
މިސްކިތުން އެ ކުދިންނަށް ނިޒާމާއި ރިވެތި އަޚްލާޤު
ދަސްކުރުން ދެއެވެ. އެކުދިންނަށް އެކުދިންގެ ކޮޅުގައި ދީން
އަޅުވައި މަސްއޫލިއްޔަތު އެނގި ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތަށް
ޖަހައި ހިނގުމަށް މިސްކިތާ ދަސްވެ އެކަންކަމަށް ތަފްސީރު
ލިބެއެވެ.

އެކަންކަމުން މިސްކިތް ބިނާކުރުމަކީ އާދިޔާ
ބިނާކުރުމާއި ޖަމާޢަތް ބިނާކުރުމަށް ބޭނުންވާ ފުރަ
ގައުބިރެވެ. މުޖްތަމަޢުގެ ތަރަހަރަކާ މި ގައުބިރު ކަމުގައިވާތީ

މި ގައުބުރި ރަނގަޅު ގައުބުރިއަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. އެހެންވެ،
މިސްކިތަކީ ދީނީ ސަފުދުރަތެކެވެ. ސިޔާސީ ސަފުދުރަތެކެވެ.
އިޖްތިމާޢި ސަފުދުރަތެކެވެ.

މިސްކިތުގެ ރިސާލަތު

މިސްކިތުގެ ރިސާލަތަކީ އިސްލާމީ ރިސާލަތުން އައިސްފައިވާ ޝާމިލު ރިސާލަތެކެވެ. މިއީ ކީރިތި ޤުރްއާނާއި މާތް ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ސުންނަތް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ރިސާލަތެކެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ މަގް ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީން އެއަށް ޢަމަލު ކުރައްވާފައިވާ ރިސާލަތެކެވެ. ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ ނައްޞުތަކަށް ބަލައިލިއިރު :

-

1- މިސްކިތަކީ މާތްاللهއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞްކުރަން ޖެހޭކަން އިޢުލާން ކުރެވޭ މަރްކަޒެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِٱلْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ

)) [45] ގެ މާނައީ " ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ތިމަން ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ އަދުލުވެރިކަމަށް އަމްރު ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި

---

45 - الأعراف : 29

ތިމަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ ހިނދަކު، ތިމަބައިމީހުންގެ
މޫނުތައް (ޤިބްލައަށް) ސީދާ ކުރާށެވެ! އަދި ތިމަބައިމީހުން،
އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞް ކުރާ ޙާލު، އެކަލާނގެއަށް
އަޅުކަންކޮށް ދުޢާ ކުރާށެވެ! އެކަލާނގެ ތިމަބައިމީހުން ފުރަތަމަ
އުފެއްދެވި ފަދައިން، ތިމަބައިމީހުން އަލުން އެނބުރި
އަންނަހުންނެވެ. " އަދިވެސް ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((وَأَنَّ
ٱلْمَسَـٰجِدَ لِلَّـهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ ٱللَّـهِ أَحَدًا))[46]
މާނައީ " އަދި މިސްކިތްތައް ވަނީ الله އަށެވެ. ފަހެ،
ތިމަބައިމީހުން الله އާއެކު އެހެން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް
އަޅުކަން ނުކުރާހުށިކަމެވެ! "

2- މިސްކިތަކީ ދީނީ ޝީޢާރުތަކެއް ފާޅުކުރުމަށް ޓަކައި ބިނާ
ކުރެވޭ اللهގެ ގެކޮޅެކެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((فِي
بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّـهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُ يُسَبِّحُ
لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَـٰرَةٌ

46 - الجن : 18

وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّـهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ
ٱلزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ ٱلْقُلُوبُ
وَٱلْأَبْصَـٰرُ))[47] މާނައީ : " އެތަންތާނގައި، އެކަލާނގެ
ނަންފުޅު ހަނދުމަކުރުމަށާއި، އެތަންތަން މަތިވެރިކޮށް
އުފުލުމަށް، الله ހިތަނަ ދެއްވާފައިވާ ގެތަކެއްގައެވެ. (އެބަހީ:
މިސްކިތްތަކެއްގައެވެ.) ހެނދުނާއި ހަވީރު، އެތާނގައި
އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔައި އުޅެތެވެ. އެއީ
ފިރިހެނުންތަކެކެވެ. (އެބަހީ: ތަސްބީހަ ކިޔައި ނަމާދުކޮށް
އުޅެނީ ފިރިހެނުންތަކެކެވެ.) ވިޔަފާރިއާއި ނުވަތަ އެހެން
އެއްވެސް ވިއްކުމެއް الله ގެ މަތިން ހަނދުމަކުރެއްވުމުންނާއި،
ނަމާދު ގާއިމު ކުރެއްވުމުންނާއި، ޒަކާތް ދިނުމުން، އެއުރެން
މަޝްޣޫލު ކޮށް ދުރުކޮށެއް ނުލަތެވެ. އެދުވަހެއްގައި،
ހިތްތަކާއި، ލޯތައް އުފުއްލިފުރަން އަނބުރާދޭ ދުވަހަށް،
އެއުރެން ބިރުވެތިވެތެވެ. "
3- މިސްކިތަކީ ތަޤުވާވެރިކަމުގެ ކޯއްޓެ ގޮދުމަނާއި ނަފްސު
ޠާހިރުކުރުމަށް މިބިނާކުރެވުނު އެންމެ ފުރިހަމަ މަރްކަޒެވެ. މާތް
الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقْوَىٰ

---

[47] - النور : 36 – 37

مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَن يَتَطَهَّرُوا وَٱللَّـهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ أَفَمَنْ أَسَّسَ
بُنْيَـٰنَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ ٱللَّـهِ وَرِضْوَٰنٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ
أَسَّسَ بُنْيَـٰنَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَٱنْهَارَ بِهِۦ فِى نَارِ
جَهَنَّمَ وَٱللَّـهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ)) [48]

މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން، ފުރަތަމަ ދުވަހުން ފެށިގެން تقوى ގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އަޅުއްވި މިސްކިތްގައި (އެބަހީ: قُباء މިސްކިތުގައި) ކަށަވަރުކުރާ قائم ވެ ހުންނަވުން ވާ حق ކަން ބޮޑެވެ. طاهر ވެގެންވުން ލޯބިވާ މީހުންތަކެއް އެ މިސްކިތުގައި ވެއެވެ. طاهر ވެގަތުމަ މީހުންނަށް الله ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން الله އަށް تقوى ވެރިވުމާއި، އެކަލާނގެ ރުހިވޮޑިގަތުން ލިބުމުގެ މައްޗަށް އޭނާގެ ބިނާގެ އަޅާ މީހާ ހެޔޮވެ؟ ނުވަތަ ވެއްޓިގެންދާ ގޮތަށް ޖެހިފައިވާ ބިންގަނޑުމަތީގައި (އެބަހީ: نفاق

48 - التوبة : 108 – 109

ކަންމަތީގައި) އެމީހުންގެ ބިނާގެ އަޅައި، އެ ބިނާއާއެކު ނަރަކައިގެ އަލިފާނުގެތެރެއަށް ވެއްޓުނު މީހާ ހެއްޔެވެ؟ އަނިޔާވެރި ބަޔަކަށް الله ތެދުމަގެއް ނުދައްކަވާނެތެވެ. "

4- މިސްކިތަކީ މުއުމިނުންގެ އީމާންތެރިކަމާއި އެކަލާނގެއަށް ހާޒިރުވުން ކުރާ އަޅުކަންތެރިކަން އާބާދުކުރާ ތަނެކެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَـٰجِدَ ٱللَّـهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّـهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّـهَ فَعَسَىٰٓ أُولَـٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ))[49] މާނައީ " الله ގެ މިސްކިތްތައް ޢިމާރާތްކޮށް ބަލަހައްޓަނީ، الله އަށާއި، آخرة ދުވަހަށް إيمان ވެ، ނަމާދު قائم ކޮށް، زكاة ދީ، الله އަށް މެނުވީ ބިރުނުގަންނަ މީހުންކަން ކަށަވަރެވެ. ދެން، އެއުރެންނަކީ، ތެދުމަގު ލިބިގެންވާ މީހުން ކަމުގައިވުން ގާތްބައެކެވެ. "

5- މިސްކިތަކީ الله ގެ ނިޢުމަތް ހާޒިރުކޮށް އެ ނިޢުމަތަށް ޝުކުރު އަދާކުރުމަށް ތައްޔާރުވާ ތަނެކެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ

49 - التوبة : 18

وَكُلُوا وَٱشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوٓا إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ

))[50] ވާނަހީ " އޭ آدم ގެދަރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން،
ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ ހިނދެއްގައިމު، ޒީނަތްތެރިކަން ހިފާށެވެ!
އަދި ތިޔަބައިމީހުން ކައިބޮއި ހުރޭށެވެ! އަދި إسراف
ނުކުރާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، إسراف ކުރާ މީހުންދެކެ
އެކަލާނގެ ލޯބިވެ ވޮޑިގެންނެއް ނުވެއެވެ."

ކާރިޓީ ރަސޫލާ ގެ ސުންނަތަށް ބަލައިލުން، މިސާލަކީ

ހ- اللهގެ ރަސޫލުންގެއި އެންމެ ފުދުވެރި ތަނެވެ.
ށ- އެއީ އިމާންކަމުގެ ޝައްޗާއެވެ.
ނ- އެއީ މުސްލިމުން ދަސްކުރުމަށް ކުރީގާ އެންމެ މުހިއްމު
ވަރުދަސްއެވެ.
ރ- އެއީ މުސްލިމުން ކޮންމެ ދުވަހަކު އެކަކު އަނގަޔާ
ބައްދަލުވާން އެކަކު އަނގަލުގެ ޝަރުޢުގަނޑަމަ ތަނެވެ.
ބ- އެއީ އެކަކު އަނގަލަކަށް ހަމްދަރުދީވެ ބަލުނިޔާ ށީއާ ތަނެވެ.
ޅ- އެއީ އުނގެނި އުނގަންނަވާ ތަނެވެ. ސަބަބުކީ އިސްލާމް
އިބްނު ބައިލާއްޔާ ވިދާޅުވަނީ " މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ

50 - الأعراف : 31

މަޖީދުގައެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވީ
ތަޤްވާވެރިކަމުގެ މަތީގައެވެ. މުސްލިމުން އާލަންގައި އުމޫރުގެ
ދީނާއި ދުނިޔެއާ ބެހޭ މަސްއަލަތަކާމެދު މަޝްވަރާކުރައްވައެވެ.
އިސްލާމީ ޚަލީފާއިންނާއި އަމީރުން އެބޭފުޅުންގެ ވެރިކަމުގައި
ނުވަތަ ގަނޑުވެރިކަމުގައި އުޅުއްވި ނަމަވެސް އެ ބޭފުޅުން
ބައްދަލުވުންތައް ބާއްވަވާފައި ވަނީ އެންމެ ބޮޑު
މިސްކިތުގައެވެ. ސަޢުދު ބުން އަބީ ވައްޤާޞްގެފާނު ކޫފާގައި
ގަނޑުވަރެއް ބިނާކުރައްވައި މިސްކިތާއި ބައްދަލު ކުރައްވުން
މެދު ކުރެއްވުމުން އުމަރު ބިން ޚައްޠާބުގެ އަމުރުފުޅުން
މުޙައްމަދު ބުން މަސްލަމާ ކޫފާއަށް ވަޑައިގެން ސަޢުދުގެފާނު
ބިނާކުރެއްވި ގަނޑުވަރު އަންދާލައްވައެވެ.

ޢަލީގެފާނާއި މުޢާވިޔާގެފާނު އަވަހާރަކޮށްލުން
ޚަވާރިޖުން ރަވައި ޢަލީގެފާނު އަވަހާރަކޮށްލުމާ ވިދިގެން
މުޢާވިޔާގެފާނު ދުޝްމަނުންގެ ހަބައިން ރައްކާތެރިކަން
ހޯދުމަށްޓަކައި ގަނޑުވަރެއް ބިނާކުރައްވައެވެ.[51]

އިސްލާމީ ތާރީޚުން ބަލާއިރު މިސްކިތުގެ އެންމެ
މުހިއްމު އެއް ދައުރަކީ ކިޔަވައިދިނުމެވެ. މިސްކިތަކީ
ކިޔަވައިދިނުމަކީ ކީރިތި ރަސޫލާގެ ސުންނަތް ދިރުވުމެވެ. ކީރިތި

---

[51] - فتاوى ابن تيمية 35 — 40

ރަސޫލާގެ ޒަމާނުގައި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައި އެންމެ ބޮޑު
މަސައްކަތްކުރަނީ މީސްތަކުންނަށް ކިޔަވާދެއްވުމެވެ. އިލްމުވެރިން
ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކިޔަވާދިނުމަށް ޖަހައި އިރީދެ އިށުން
އެންމެ އިތުރުވެގެން ވަނީ މިސްކިތުގައެވެ. އެކަމުގެ ސަބަބުން
ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސުންނަތް ދިރުއްވެވީއެވެ. ހިރިދީ ރަސޫލާ
ސުވަރުގެވަޢިގެންދުމަން ދާނދިން ކިޔަވާ ދެއްވުމުގެ
މަސައްކަތްކުރު ކުރައްވަން ގެންދެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ މި
ނަމޫނާގައި ކިޔަވައިދެން އެކަލޭގެފާނުގެ މުޅު ޞަޙާބީން
ކިޔަވާދެއްވުމުގެ މަސައްކަތްކުރު މިސްކިތުގައި ކުރައްވަން
ގެންދެވިއެވެ. މިސްކިތުގައި މުސްލިމުން ކިޔަވާދީފައިވަނީ
ހަމައެކަނި ދީނީ ޢިލްމުތަކެއް ނޫނެވެ. އިންސާނީ ހުރާ
މަޢާރިފުތަކެއް ވަނީ ކިޔަވާދީފައެވެ. އިމާމު
އަލްޢަބްދަރީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ތާރީޚުގެ ބޫޑޫނީ މިސްކިތުގައި
ތަފްސީރާއި، ޙަދީޘާއި ، ފިޤްހާއި، ނަޙްވާއި،
ޙިސާބާއި، ޖުޣުރާފީ އިލްމު ކިޔަވާދެނެވެ.[52]

[52] - المدخل للعبدري : 1 / 85 عن المسجد وأثره في المجتمع الإسلامي

ޖީލުތައް ތަރްބިޔަތުކޮށް އުފެއްދުމުގައި
މިސްކިތުގެ އަސަރު

މިސްކިތަކީ އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތް ގޮތުގައި އިސްލާމީ އުއްމަތަށް ބޭނުންވާ މުސްލިމު ފަރްދުން އުފެއްދުމުގެ އެންމެ ވަރުގަދަ މަދްރަސާއެވެ. މިއަދުވެސް މިސްކިތަކީ ފަރްދުންނާއި ޖަމާޢަތްތައް އުފެއްދުމުގައި އެންމެ ވަރުގަދަ ދައުރު އަދާ ކުރާ އެއް މުއައްސަސާއެވެ.

މިސްކިތާ ނުލައި ފަރްދުން ރޫޙާނީ ގޮތުން ތަރްބިޔަތެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

މިސްކިތާ ނުލައި اللهގެ ނިދާ " الله أكبر " ގެ އަޑުން އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢު ގުގުމައިގެން ނުދާނެއެވެ. ދުނިޔޭގެ ޤައުމުތަކުގައި އަޣްލަބިއްޔަތު ނެތް ބާރުގައި ދިރިއުޅޭ މުސްލިމުންނަށް މި އަޑު އިއްވުން މަނާކޮށްފައިވީ މި އަޑުގެ ރޫޙާނިއްޔަތުގެ ސަބަބުން ދީނުގެ ދުޝްމަނުންނަށް ކުރާ ހިތި އިޙްސާސްތަކުގެ ސަބަބުންނެވެ. މިސްކިތާ ނުލައި މުސްލިމުންނަށް ޚުތުބާގެ އަޑު އިއްވޭނެތޯއެވެ. މިސްކިތާ

ނުލަދި މިސްކިތުގެ މުޤައްދަސްކަމާއި ޙުރުމަތާއި ޤަދަރު މިސްކިތަކުންނަން ވަދެން ކުރަންވާނީ ކޮބާ؟ ތަޙިއްޔާ ނަމާދު އަދިސްތިޔާ ބޯހުގެ ބޯރުމަށް ބަލިވެގެން އުނބުރިދާއިރު ތަޙިއްޔާގެ މިސްކިތްތަކުގައި ހުރިޖަހައިފައި ދަނޫ ކީއްވެގެންކޮބާ؟ މިސްކިތާ ނުލަދި މުސްލިމުންނަން ދީނުއް ނުރައްސާލާވެ. މިސްކިތާ ނުލަދި ޤުރުއާން ކިޔަވާކަމާއި ޤުރުއާން ދަސްކުރެއް ނުދަސްކުރަމެވެ. އަދި ޤުރުއާން ހިތުދަސްކޮށް ނުކުތް ދެވެނީއެވެ.

އިސްލާމީ ތާރީޚުގެ ސަލަފުއްޞާލިޙުން ބަލައިލުމުން މިސްކިތުން ދަސްވެރިވެ ވަޑައިގަންނަވާ ބަޔަކީ އިލްމުވެރިން ގެނެއެވެ. މިސްކިތުގެ ދަސްވެރިންގެ ތެރޭގައި ފާހަގަކޮށްލެވޭ ޞަޙާބާކާއި ފާހަގަކޮށްލެވޭ ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަން ފުދުބައި ދަންނަވައިލުން ރަނގަޅު ވާނެ ކަމަށް ފެނެއެވެ .

1- ފިޤުހުގެ ތެރޭގައި : އަބޫބަކުރު ބުނުލް ޙާރިޘާއި، ޙަމްޒާ ބުނު ޙަބީބުއްޒައްޔާތާއި، ނަލަލު ބުނު ހިޝާމު ބުނު ޢަބްދުލްމަލިކާއި، އަދި ޢަބްދުއްރަޙްމާނުލް މަޢާރިފީ ފަދަ ކުރެވޭއެވެ.

-2 މުފައްސިރުންގެ ތެރޭގައި : އަލްފަޚްރުއްރާޒާއި،
އިބުނު ޖުރައިޖާއި، މުޤާތިލާއި، މުޙައްމަދު ބުނު
އިސްޙާޤާއި، އިބުނު ޖަރީރުއްޠަބަރީ ފާހަގަ
ކުރެއްވެއެވެ.

-3 މުޙައްދިޘުންގެ ތެރޭގައި : މާލިކު ބުނު
އަނަސާއި، އައުޒާޢީއާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫ
ދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީއާއި،
އިބުނު މާޖާއާއި، އަޙްމަދު ބުނު ޙަންބަލް އައްޝައިބާނީ
ފާހަގަ ކުރެއްވެއެވެ.

-4 ފަޤީހުންގެ ތެރޭގައި : އައްޘައުރީއާއި، އައްލައިޘީއާއި،
އިބުނު އުޔައިނާއާއި، ޢަބްދު ބުނު ޒައިދާއި، އަބޫ
ޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، ޝާފިޢީއާއި ، އަޙްމަދު
ފާހަގަ ކުރެއްވެއެވެ.

-5 ބަސްވިދާރުންގެ ތެރޭގައި : އަބޫ ޢަމްރު
ބުނުލްޢަލާއު އާއި، ޚަލީލު ބުނު އަޙްމަދާއި،
އިބުނުލް މުބައްރިދާއި، ސީބަވައިހާއި،

އަސްލަމީއާއި، މުބައްރަދާއި، ފައްރާއުއާއި،
ކަސާއީ ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

6- ބޭސްވެރިކަމުގެ ދާއިރާގައި : އައްރާޒީއާއި،
އައްޒަހްރާވީއާއި، އިބްނު ސީނާ ފަދަ ބޭބޭކަލުން
ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

7- ކެމިސްޓްރީގެ ދާއިރާގައި ޖާބިރު ބުނު ހައްޔާން
ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ. އޭނާއަކީ ކެމިސްޓްރީ އިލްމުގެ
ބާނީއެވެ.

8- ހިސާބު އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި އިމްރާން
ބުނުލް ވައްސާހާއި ޝިހާބު ބުނު ކަތީރު ފާހަގަ
ކުރެވެއެވެ.

9- އިންޖިނޭރުންނާއި މޭސްތީރިންގެ
ތެރޭގައި އަލްހައްޖާޖު ބުނު އަރްޠާތު ފަދަ
ކުރެވެއެވެ. އަލްމަސްޢޫދުގެ ޒިޔާރަތުގައި ބަޣްދާދުގެ
ޖާމިޢުލް މަންޞޫރާ ފަރުމާ ކުރައްވައި ބިނާ
ކުރެއްވީ އޭނާއެވެ.

-10 ސިޔާސީ ބޭފުޅުންގެ ތެރޭގައި އަބްދުލްމަލިކު ބުނު
މަރްވާނާއި އުމަރު ބުނު އަބްދުލްއަޒީޒާއި އަބޫ
ޖަޢުފަރުލް މަންޞޫރާއި ހާރޫނުއްރަޝީދު ފަދަ
ބޭބޭފުޅުން ފާހަގަ ކުރެވިއެވެ.

-11 ތާރީޚު އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި އިބްނު
އިސްޙާޤާއި އިބްނު ހިޝާމާއި އަލްވާޤިދީއާއި
އިބްނު ސަޢުދު ފާހަގަ ކުރެވިއެވެ.

-12 ކޯމާންޑަރުންގެ ތެރޭގައި މުޙައްމަދު
ބުނުޤާސިމާއި މޫސާ ބުނު ނުޞައިރާއި ޠާރިޤު
ބުނު ޒިޔާދު ފަދަ ބޭބޭފުޅުން ފާހަގަ ކުރެވިއެވެ.

ކިރިޔާ ރަސޫލާ ނަމޫނާއަކަށް ބައްލަވައިގެން
ޚަލީފާއިންނާއި ރަސްރަސްކަލުން މިސްކިތްތައް
ބިނާކުރައްވަމުންގައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ކޮންމެ ވެރިއަކުވެސް
އެނގޭ ވެރިކަން ވަރުގަދަ ކުރެއްވުމަށް ބޭނުމި، އެނގޭ ޤައުމުގެ
މިސްކިތަކުން އެކަކީ ގަނޑުވަރު ކަށްކުރަނީ ކަށްތަށްކަމެއް ކަމުގައި
ވާހެކި ބަޔަކަށް ކުރުވުމަށް ބޭނުމި، މިސްކިތަށް ޖަމާސްވެސް
މިސްކިތާ ދިމާއަށެވެ. މިސްކިތުގެ ޖަމާޢަތުގެ ހިސާބަށް މިޒާނު

ކުރެއްވުމަށް ޖަހައެވެ. މިހެންވެ އެބޭނުން މިސްކިތްތައް

ރިޔާކުރައްވައި ފުރަތަ ކުރެއްވިއެވެ. މިސްކިތުގެ އެކުވެރިޔަކަށް

ގިނަ ކުރެއްވިއެވެ. ދަރިވަރުން ތިބުމަށާއި މުދައްރިސުން ދިރި

އުޅުއްވުމަށް ޖަހާއެވެ.އުމަވީންނާއި ޢައްބާސީންނާއި

ފާޠިމީންނާއި އައްޔޫބީންނާއި މަމާލީކުންނާއި ޢުޘްމާނީންނާއި

މުރާބިޠީން ބޮޑެތި މިސްކިތްތައް (ޖަވާމިޢުތައް) ބިނާކޮށް

އެތަންތަނަށް މުދައްރިސުން ޢައްޔަންކޮށް ކިޔަވާދޭ

އުދުރުގެތަކާއި ކަށުގައި ހުރެއެވެ. މަދްރަސާތަކާއި މަޢްހަދުތައް

މިސްކިތުން ބޭރަށް ނިކުތުމީ ހިޖްރައިން ފުރަތަމަ ތިންސަތޭ

އަހަރުން ފަހުގައެވެ. އެހެނަސްވެސް މި މަދަރަސާތައް އޮތީ

މިސްކިތާ ގުޅިގެންނެވެ.

މިސްކިތުގެ އިޙްތިރާމް

1- މިސްކިތުގެ އިޙްތިރާމުގެ ބާވަތްތައް

ކީރިތި ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم މަދީނާގައި ބިނާ ކުރެއްވި އަކަފޫޓުގެ ބަރަކާތްތެރި ގާތްގަނޑަކަށް އަކައެއްގެ ސިފާގައި ބިނާ ކުރައްވައިފައިވާ މިސްކިތެކެވެ. ރަސޫލުﷲގެފާނު މި މިސްކިތާ އެކުވެރިކޮށް އެއްވަސް ތަނެއް ބިނާކުރައްވައިފައިވާ ކަން އެނގޭކަން ނުވެއެވެ. ޚާރިޖަތު ބުނު ޒައިދު ވިދާޅުވިއެވެ: ރަސޫލުﷲ صلى الله عليه وسلم އަކަފޫޓުގެ މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވީ 70 ފޫޓް ދިގަ 60 ފުޅަކަމެވެ.[53] ރަސޫލުﷲގެފާނު މިސްކިތް ބިނާ ކުރެއްވީ ބިމަތީ ސަރުތު ބުން އަތްތަރާއި ސުރަމިލު ބުން އަތުކުރު ނަރުމަލަން ޔާތާ ދެ ދަހިކު ކަރިތެގެ ބިލުކައެވެ. މި ދެ ކަރިން ރަސޫލާއަށް

53 - ބަލާނަ ސުވާލު إعلام الساجد بأحكام المساجد 225 ވަނަ ޞަފްޙާ!

ވެދުމަކަށް އެ ބިން އެރުވުމުން ރަސޫލާ އެ ވެދުން ޤަބޫލުފުޅު ނުކުރައްވައި ބިމަށް އަގު ދައްކަވައި ބައްލަވައިގަތީއެވެ.

ގެފުޅު ފިޔަވައި އެހެން މިސްކިތްތަކުގެ ސިފައާއި ފަރުމާއަކީ ވަކިގޮތަކަށް ކުރަން އަންގަވައިގެން ކުރެވިފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ޒަމާނާއެކު އެ މޭސްތިރިކަމަށާއި ފަންނުވެރިކަމަށް ތަރައްޤީއާއި ބަދަލުތައް ވަނީ އަންނަމުންނެވެ. 54

މާތްالله އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. " ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތް ބިނާކުރެވީ އުވައިންނެވެ. ފުރާޅުގައި ހެދުނީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަންނެވެ. ތަނބުތައް ހެދުނީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަލުއިންނެވެ. އަބޫބަކުރުގެ ޒަމާނުގައި ނަބަވީ ޙަރަމުފުޅަށް އެއްވެސް ބަދަލެއް ނުގެންނަވައެވެ. ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައި ރަސޫލާ އެޅުއްވި ބިންގާ މަތީގައި މިސްކިތް ބޮޑު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި

---

54 - أحكام المساجد في الشريعة الإسلامية 331/1

މިސްކިތުގެ ތަނބުތައް ލަކުޑިއަށް ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ.
ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި ޓަރަދު ފުޑު ބޮޑު ކުރެއްވިއެވެ.
މިސްކިތުގެ ބިތްކޮޅުތައް ހިލައާއި ހުނައިން ބިނާކުރައްވައި
ތަނބުކޮޅުތައް ހިލައިން ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ފުރާޅުގަ
ސައިވަކަރަން ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ވާރެއިން
މީސް ނިވާވިއެވެ. ކަދުރު ރުކާގެ ފަތްތަން ނިވާކަން
ނެތިބީއެވެ. 55

އެއަށްފަހު މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ ޙާއްސަ ޙިކުމަތެއް
ނުކުތް ތަރައްޤީވަމުން ދިޔައެވެ. އަދި މިހާރު މުސްލިމުންގެ
އެއްގޮތްގޮތް ގެންދަނީ ކޮންމެ މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ
ކަލްޗަރުގެ ދިޔައެވެ. ތަނާއި ޒަމާނު ތަފާތު ފަރުމަށް
މިސްކިތްތަކަށް އިސްލާމީ ކަލްޗަރު ދިޔަ އިސްލާމީ ތަރައްޤީ
ތަފާތުވިއެވެ. މި އިސްލާމީ ތަރައްޤީގައި ހިމެނޭ ބައިތަކަކީ :-

ފަވާއިދު : މިއީ މިސްކިތުގެ އެއްބާރުގައި ޖަބަލާ ވީ ފާރު
ގުދައިގެން އޮޅޭ ހާއްސަ ޚާއްޞަކޮށްލެވޭ. މި ޚާއްޞައަށް
ފަވާއިދާ ކިޔާނީ މި ޚާއްޞަ ތަނަށްސަލާތްކުރުމަށެވެ

---

55 – البخاري في كتاب الصلاة، باب بنيان المسجد 97/1 برقم 446.

އަމީރުންނަށް ހާއްސަ ކުރެވޭނީއެވެ. މި ޤާޟީއަށް އެހެން
މީހުން ވަދުން މަނާ ވާނެއެވެ. މިއީ ތުހުމަތުންގެ ކިބައިން
ރަސްގެފާނު ފަދަ ވެރިން ރައްކާތެރިކުރުމަށް ބަހައި
މިސްކިތުގައި ހެދޭ ބައެކެވެ. މިސްކިތުގައި މި ފަދަ ޤާޟީއަށް
ފުރަޞަތަ ބިނާ ކުރެއްވީ މުބާރަކު ބުނު އަޅު ސުލްޠާނެވެ. އެއީ
އެކަމަށް އަމަލުކުރުމާއި ހާއްސަކުރުން ދީނާ ޝަރުޢީ ކަމަކަށް
ވިދާޅުވެއެވެ. 56

---

56 - ބުނެވޭ ޤާޟީއަކީ މި ފަދަ ޤާޟީއަށް ފުރަޞަތު ބިނާ ކުރެއްވީ އުމަވީނުގެ ފަރުވެ. އެކަމަށް ފަރުދު
މި ޤާޟީ ބިނާ ކުރެއްވީ އުމަވީނުގެ ވެ. މި ޤާޟީގެ ފަރުވައި އެނގެއެއް ތާއްޒީއެވެ. އެއީ
ނަމާދު ކުރާ މީހުން އިމާމު ފުރުޞަތު ބަހައެވެ. އުމަވީނުގެ ފަރުދު މި ފަދަ ޤާޟީއަށް ހައްދި
އުމަރުގެ ފަރުމާނު ބަހައްޓައި އަމަލުކުރުމަށް ޤާޟީ ބާރުވާއަށް ބަހައްޓާ ދީނީ މަނާ ކުރެއްވުމަށް
ބަހައެވެ. އެހެން ދިރާސާއެއް ބުނާ ޤާޟީގައި މިސްކިތުގައި މަށް ބޭނުންއާއި ފުރަޞަތު ބިނާ ކުރެއްވި
އަބަދުވެސް މަޢުނާ ބުނު ބަހައްޓާއެވެ. އެކަމާ މި ޤާޟީ ބިނާ ކުރެއްވި މަދީނާ ކުރީ ދަރުވެ
ތަރުތީބުކުރެއްވުނެވެ. المدينة لابن شبة 6/1 އާއި شرح النووي على مسلم 409/3 އާއި إعلام الساجد
بأحكام المساجد للزركشي 375 އާއި تحفة الراكع والساجد بأحكام المساجد للجراعي 393
ބައްލަވާ! މާލެ ހުކުރު މިސްކިތުން މި ފަދަ ޤާޟީއަށް ފުރަޅުވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ މަގުމުގެ
އުތުރުފަރާތުގައި ހަރުފަތިވާ ޤާޟީއެވެ. މި ޤާޟީ ހާއްސަ ކުރެވިފައިވަނީ ރަދުންނަށާއި މި
އަ ރަދުންގެ ދާޢިރާގެ މަހުކަމާނަށެވެ.

މަޤްޞޫދާއެއް ބިނާ ކުރުމުގެ ރުކުން

މިކަމުގައި ފިޤްހު ޢިލްމު ވެރިންގެ ތިން ޤައުލު
ވެއެވެ.

1- އެއީ މަސްޖިދަކަށް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކަމުގައެވެ. އިމާމު އައްނަވަވީ
ސަހީހު މުސްލިމުގެ ޝަރަހުގައި ވިދާޅުވަނީ ވަކިއްކުރު
އަމްރަން އެ ކަމުގައި މަސްޖިދުގައިނަމަ ހަތަރު ކަމަށް ގޭގައިނަމަ
އެއީ ދެރަކުޢަތް ކަމަށެވެ.[57]

2- އެއީ މުތުލަގަން ހަތަރު ކަމަށެވެ. ޝާފިޢީ
ވިދާޅުވިއެވެ. މަޒްހަބު އަދި ހަނބަލީ މަޒުހަބުގެ

57 - އެ ޙަދީޘް އުމަރު ބުން އަބާހު ބުން އަބީ ޒުބާރުގެ އަރިހުން މުސްލިމު
ރިވާ ކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. މި ޙަދީޘް ބުނާގޮތުގައި ނާޒިލު ބުން ޖަބައިރު ، ސުހައިލުގެ ފުށުން
އަރިހުން ޞައްޙަވެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާގެ ޙަދީޘުގެ ފުށުން ބަޔަކު ފުރަތަމަ ކަމަށް ކަމަށް
ބުނެވެން ސުންނަތް ކުރައްވަމުންދާ ކަމަކާގެ ފުށުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލާ! އަހަރެން
މުސްލިމުންގެ އަރިހުގައި މަޤްބޫލުވާ ހުކުރު ނަމާދު ކުރީމެވެ. ފަހު ، އިމާމާ
ސަލާން ދިނުމުން އަހަރެން އިން ތަނުން ތެދުވެ ނަމާދު ކުރީމެވެ. އެކަމަށް ފަހުން
އަހަރެން ގެންދަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. މިފަދަ ކަމަކު ކުރި ކަމަކާ ނުކުރާށެވެ!
ހުކުރު ނަމާދު ކޮށްފައި ފަހަކަ ނަމަދަކުރުމާ ނުވަތަ ބަހަސް ނުނުކުތް އެހެން ނަމާދެއް
ނުކުރާށެވެ! ފަހު ސަލާމާއި ސަލަވާތް ވެއްޖެ ރަސޫލުﷲގެ ފުށުން އެކަމަށް ކަމަކާ
ކުރުމަށް އަހަރެމެންނަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. رواه في كتاب الجمعة، باب الصلاة بعد الجمعة
601/2 برقم 883

އަމީރުންނަށް ޚާއްޞަކޮށްގެން މުސްލިމުގައި ފެނޭ

ތަނެކެވެ. މި ކަން އެންމެ ފުރަތަމަ ފެންނެވީ

މުޢާވިޔަތުގެ ފާނެވެ. އެއީ ޚަވާރިޖުންގެ މީހަކު

އަލީގެ ފާނަށް ބަޣާވާތްކުރުމާ ވިދިގެންނެވެ. އެއީ

ވެރިންނަށް ބަޣާވާތްތެރިކަން ދިނުމަށް ޖަހައި ހުރިން

ތަނެކެވެ. މި ސަބަބަށް ޖަހައި މިއީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

އެކަމަކު ފަރުގެ އިޖްތިހާދުވެރިން ވަނީ ސަބަބަކާ

ނުލައިވެސް މުސްލިމުގައި މަޤްބޫލާ ހުރިން

ހުއްދަވާން ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[58]

3- އެއީ މަޝްހޫރަ ކަމެކެވެ. البيان والتحصيل ގައި

އިބްނު ރުޝްދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މަޤްބޫލާއި ރަސޫލުގެ ޒަމާނުގައި އަދި

އެކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީފާއިންގެ ޒަމާނުގައި ހުރި ތަނެއް

ނޫނެވެ. އެއީ ފަހުގެ އެފުއްދުމުގެވެ.ވެރިން އެ ތަން

ހުރީ އަމީރުންގެ ނަފްސުތައް ބިދާއަތް ކުރުމަށް

---

[58] - المفهم لما أشكل من كتاب تلخيص مسلم 519/2.

ބަލައެވެ. އެހެން ކަމުން ޑިސްކްރިޕްޝަނުގައި މި ފަދަ

ތަންތަން ހުރުން މަސްއޫލަ ވާނެއެވެ. އެ ފަދަ ތަންތަން

ހުރުމުގެ ނުބައި ކަންތަކުގެ ތަރުތީބަށް މި އަންނަ

ކަންތައްތައް ހިމެނެއެވެ.

i. އެ ބިމަކީ ވެސް ނަމާދު ކުރުމަން ބަލައި ވަޒީފާ
ކުރުވިފައިވާ ބިމެކެވެ. އެހެންކަމުން އެތަނުގައި ވަކި
ގޮބިޔައް ހުރުމަކީ ދުސްވިމުނަން ނަމާދު ކުރުމަން
ލިބިފައިވާ ތަނެއް ބަސްބުން ގޮނިގަތުމެކެވެ.

ii. އެކަމުގައި ސަފުތައް ބެރިބެރި ކުރުން ވެއެވެ. މިއީ
ސުންނަތް ހިތާމަ ކަމެކެވެ.

iii. މި ކަމުގެ ސަބަބުން ނުބައި ކަމަކަށް ދުޢާ ތަނަވަސް
ވެދެއެވެ. އެއީ ނުބައި މީހުންނަށް ނުބައި ޖަމާޢަތް
ހިންގުމަށް މަގު ތަނަވަސް ވާއިރެވެ. އެހެނީ އެތަނުގައި
ދިސްތިކްނަންނަން ތަންހަނާވެސް ހުރި ޖަމާމު
ކަންކަމަން ނުވަތަ މަސްޖިދު ކަންކަމަން
އަރައިގަނެވިދާނެއެވެ.

iv. އެތާނގައި ބީރައްޓެހިންނަށް ނިދަން ދެވިދާނެއެވެ.
މިއީ ވަގުންނަށް އެ މީހުންގެ ތޭރި ބަންދަކީ ވަގަން
ނެގުމަށް މަގު ބަނދަރުވަސްޓެރިޔާން ކަމެކެވެ.

v. މިއީ މިސްކިތް ޖިނަސްތަކީ ކުރުމުކެވެ. މިސްކިތްތަކަށް
ޖިނަސްތަކީ ކުރުމަކީ ޒިޔާރަތްތަކެއް ޢާދަތެކެވެ

ބަރަވާ ހައްދު

އިސްލާމް ބައްލަން ކުރުވުން ހައްދުތަކަށް ބަލައިލުމު
ބުރަވެވުން އާދީ އެއީ މަސްލަހަތެއް ބެލައި ހުއްދަ ކަމުގެ
ވިދާޅުވާ ބޭކުރުންގެ ހައްދުހަރުވެ. އެކަމުގައި އެ ތާނގައި
މުސްލިމުންގެ ވަކިވަކި ފަރުދުންނަށް ނަމާދު ކުރުން މަނާ
ކުރުވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ މަކުރުހަ ކަމުގެ ވިދާޅުވާ
ބޭކުރުންގެ ހައްދުގެ އިތުރު ބުރަދަނެއް ނެތެވެ. އެހެން
މާލިއްޔަތުން އެކަން ކުރުއްވުމުން އެއްވެސް ސަރުކާރަކަށް
އެކަމާ ދަރާފައި ނަހަރު ދަރުވައެވެ. މަގުސަދު ހުރުމަކީ މިސްކިތްގެ
ބިމުން ވަކި ތަނެއްގައި ހުއްޓަ ކުރުމަކީ ބިން ފުރަގަތުމަކީ
ނުބުނުވުނެވެ. ހަސްގުޅުން ނުވަތަ ގޮތާ ބޭރުން ނުކުރާ

ވަގުތުތަކުގައި އެހެން މުސްލިމުންނަށް އެ ތާނގައި ނަމާދު ކުރެވޭނަމަ ބިން ފޯރިގަން ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ.

މަޤްބޫރާގެ ޙުކްމު

މި ކަމާ ބެހޭ ގޮތުން ޙަދީޘް އިލްމުވެރިން ވާހަކަ ދައްކަވައިފައެއް ނެތެވެ. އެބޭކަލުން ވާހަކަ ދައްކަވައިފައި ވަނީ އެކަމާ ބެހޭ ފަރާތީ ކަންތައްތަކާބެހުއެވެ. މަޤްބޫރާގައި ކުރާ ނަމާދަކީ ފުރަތަމަ ސަފުގައި ކުރާ ނަމާދު އެއް ފަދަ ނަމާދެއް ހެއްޔެވެ؟ މަޤްބޫރާގެ ތެރޭގައި ނަމާދު ކުރާ ދިމާ އިމާމާ ތަބާވާ މީހަކަށް ވާން ހެއްޔެވެ؟ މި ސުވާލުތަކާ ބެހޭ ގޮތުން ދެއްވައިފައިވާ ޖަވާބުތަކަށް ބަލައިލުމު މިސްކިތުގައި މަޤްބޫރާއެއް ބިނާކުރުމުގެ މަސްއަލައިގައި އިލްމު ވެރިންގެ ތިން ރައުޔެއް ވެއެވެ.

ފުރަތަމަ ބަސް: އާއްމު ފުޤަހާއުންނަށް އެ ތަނަކަށް ވަދު ނަމާދު ކުރުން ހުއްދަ ކުރެވިފައިވާނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކުމުގައިވާ ތަނެކެވެ. އެހެން ނޫނީ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. އިބްނު

ރުޝްދު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ބައެއް ފަހަރަށް ހުރުވައިލެވޭނަމަ

އަދި އަނެއް ބައި ފަހަރަށް ބަންދު ކުރެވޭނަމަ ފުރަތަމަ

ސަވާބަށް ވާނީ އެ ތަނުން ބޭރަށް ނުކުމެ ގޮސް ސަވާބެވެ.އެ ތަން

އާއްމުންނަށް މަނާ ނުކުރެވޭނަމަ ފުރަތަމަ ސަވާބަށް ވާނީ

އެއްޗެހިން ދޫކޮށްލާ ވީ ފާރު ދެރިފައިވާ ސަވާބެވެ.[59]

އަލްޤުރްޠުބީ ބުނާގޮތުގައި މަޤްސޫރާ ހިމާޔަތް ކުރެވިފައިވާ

ތަނެއްނަމަ އެ ތާނގައި ނަމާދު ކުރުން މަކްރޫހު ވާނެއެވެ.

ބުނެވި ގޮތުގައި އެ ތަނުގެ ސަބަބުން ސަފު ބުރިވާ ނަމަ އެ

ތާނގައި ނަމާދު ސައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ.

ދެވަނަ ބަސް : އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެންނެއް

ނުވެއެވެ.މާތް اللّٰه ރުހިވޮޑިގެން ވި އިބްނު އުމަރު ނަމާދު

ވަގުތު ޖުމްޢާގެ ނަމާދު ކުރައްވަމުން ބަލާއި އެ ތަނުން ބޭރަށް

ނުކުމެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ.[60] އަބޫބަކުރު ބިން ޝައިބާއި

އިބްނު ޖުރައިޖް ނިސްބަތްވައިފައި ވަނީ މި ރިވާކުރައްވައެވެ.

އަޝްހަބު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މަޤްސޫރާ މިސްކިތުގެ ބައެއް

---

59 – البيان والتحصيل 292/1. وانظر: الفروع 117/2. الإنصاف 348/1. تحفة الراكع والساجد بأحكام المساجد 392.

60 – أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه 401/1.

ނޫނެވެ. މަޤްޞޫރާގައި ނަމާދު ކުރުމާ ބެހޭގޮތުން އިމާމު އަޙްމަދާ ސުވާލު ކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ އެތާނގައި ނަމާދު ނުކުރާށެވެ! މަޤްޞޫރާއިން ބޭރަށް ނުކުމެ ފުރަތަމަ ސަފުގައި ނަމާދު ކުރާށެވެ.[61]

ތިންވަނަ ބަސް : އެ ތަނުގެ ޙުކްމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމެވެ. މިއީ އަނަސު ބުން މާލިކާއި ، އިބް ޢައްބާސުގެފާނާއި، އައްސާއިބު ބުން ޔަޒީދާއި، ޢުމަރު ބުން ޢަބްދިލް ޢަޒީޒުގެ ރައުޔެވެ. އެ ތާނގައި ނަމާދު ކުރުމާ ބެހޭ ގޮތުން ގިނަ ސަލަފުންގެ ރައުޔަކީ އެއީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.[62] އިބްނު ޢާބިދީން "ޙާޝިޔަތު" ގައި ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ފުރަތަމަ ސަފާ ބެހޭ ގޮތުން ޢިލްމު ވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތެވެ. އެއީ އިމާމާ ޖެހިގެން އޮތް ސަފު ހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ އެއީ މަޤްޞޫރާއިން ބޭރު ސަފު ހެއްޔެވެ؟ އިބްނު ޢާބިދީން ބުރަވެ ވަޖައިގަންނަވަނީ އެއީ ބޭރު ސަފު ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން

---

61 - فتح الباري لابن رجب 275/6.

62 - المفهم 519/2 – 520.

ބޭރުގެ ފުރަތަމަ ސަފު ފުރިހަމަ ނުވަނީސް އެތެރޭގެ ދެވަނަ ސަފުގައި ހުރުއްޖެނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު މަކްރޫހަ ވާނެއެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީ – رحمه الله – ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މަސްޖިދުލްޙަރާމާއި މިސްކިތުގެ ބައެއްކެވެ. މަސްޖިދުގެ ސަބަބުން އެތެރޭގައި ތިބޭ މީހުންނާ ބޭރުގައި ތިބޭ މީހުންނާ ދެމެދަށް ހުރަސް އެޅުނަސް އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްކެވެ. އެއީ މިސްކިތުގައި ހުސްބަރުވަތް ބަހައްޓާ ފެންޓާ އެއްފަދަ ތަނެކެވެ.[63] އިބްނު ހަޖަރުލް ހައިތަމީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އިމާމާއި މައުމޫމާ އެއް މިސްކިތެއްގެ ތެރޭގައި ތިބި ނަމަ އޭނާގެ އިޤްތިދާ ސައްޙަ ވާނެއެވެ. އެ ދެމީހުންގެ ދެމެދުގައި ހުރި ދުރުމިން ބަންދުކުރުވިޔަސް އެއީ މަސްއަލައެއް ނޫނެވެ.[64]

ބުރެވެވޭ ސުވާލު : މިއީ އިޖްތިހާދީ މަސްއަލައެކެވެ. މި ކަމުގައި ސަހާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ރައުޔު މި ވަނީ

---

63 - معرفة السنن الآثار 191/4. فتح الباري لابن رجب 301/6. މަސްޖިދުލްޙަރާމް ބެހޭގޮތުން ފުރުޖުބީ، ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ ނިސްބަތުން ކުރެއްވުމުން ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްތަކުގެ އެއީ ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ އެއްބަސް ހުކުމެއް ކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. انظر: المفهم 520/2.

64 - تحفة المحتاج في شرح المنهاج 314/2

މަނާކުރެއްވިއެވެ. ދަރިފުޅުތަކަށް ބަލައިދިނުން ބަރަކާތް ޖެހެނީ

ފިރިހެނުން ބަހަނަވެ. ފަތުރާ ހިތާ ކުރައްވާ ގޮތުގައި،

އަޅުއަރުނަފު ބުނު ފަހިސް މަތީ ސޫރަގެ ތަސްވީރުގައި ނަޒަރުން

ނުކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި އެއީ " حمى " -

ރައްކާތެރިކުރެވޭނޭ އިޙްސާސެވެ. [65] ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމު

އިބްނު އުމަރުގެފާނު ނަގާދުވުވާ ކުރައްވަން ވީމާ މަތީ ސޫރައިން

ބަރަނ ނުކުމެ ވަޒަމުގަންނަވައެވެ.

މިސްކިތުގެ ޖަރަސް[66]

މި ޒަމާނުގައިވެސް އިތުރުވެރިންގެ ރައްދު

ބަޔާނެވެ.

ފަރަތަކަށް ރައްދު : މިސްކިތުގެ ޖަރަސްގެ ބަދަލުގައި މިސްކިތުގެ

ބުދެވެ. މިއީ ހަނދުމަށްވެސް ސާފުއިނގެނި ހަނދުވުމުގެ

ރައްދެވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ އަންނަގޮތަކީ ވިދާޅުވި :

---

65 - رواه عبدالرزاق

66 - ނާޤޫސްގައި ޖަރަސް ހަދައިގެން އަދި މިސްކިތް ބިނާކުރާ ތަނެއް ނުފެނެއެވެ.

މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ އެ މިސްކިތުގެ މުންނާރަށް
އެރުމަކުން އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ. އެކަމަކު އަދި
މުންނާރުގެ ދޮރު މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ހުރިނަމައެވެ. އެކަމަކު
ރާއްޖޭގެ ހުކުރު މިސްކިތު މުންނާރާއި އިސްލާމީ މަރްކަޒުގެ
މުންނާރަށް ބަލައިއިރު މި ދެ މުންނާރުވެސް ހުރީ މިސްކިތުން
ބޭރުގައި މިސްކިތާ ގުޅުމެއް ނެތިއެވެ.

އަލްކާސާނީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ޙަރަމަކީ
މިސްކިތާ ތަބާވާ ބައެކެވެ. ތަބާވާ އެއްޗީގެ ޙުކުމަކީ އަޞްލުގެ
ޙުކުމެވެ.[67]

އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވަނީ: މިސްކިތުގެ ފާރުގެ
އެތެރެއާއި ބޭރުގެ ޙުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކުމެވެ. މިސްކިތަށް
ލިބިފައިވާ ހުރުމަތް މި ތަންތަނަށް ވެސް ލިބިގެންވެއެވެ.
މިސްކިތުގެ ޙަރަމާއި މިސްކިތުގެ ވަޅުތަކުގެ ޙުކުމަކީވެސް
މިއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ޙަރަމްސް
މަތީގައްޔާއި ހުސްގަތި ތެރޭގައި އިޢުތިކާފަށް އިނުން ޞައްޙަ

67 - بدائع الصنائع 243/1. وانظر: تبيين الحقائق 230/2. حاشية ابن عابدين 516/2.

ވާނެއެވެ. މިސްކިތުގައި ނަމާދު ކުރާ މީހުންނާ އިޤްތިދާވެގެން ކުރާ ނަމާދުވެސް ބާޠިލުވާނެއެވެ.[68]

އިބްނު ހަޖަރުލް ހައިތަމީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގައި ފެނުވީ އިޤްތިދާކުރު ބާޠިލް ނުވާނެތެވެ. އެހެނީ ރަސޫލުﷲގެ ޒަމާނުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަނިބިއަނިބިކަބުލުންނާއި ޞަޙާބީން މިސްކިތުގައި (އެއީ ޢަރަޞް ކަދުގައި ވިޔަސް ، ނުވަތަ ބޭރްކަނި ކަދުގައި ވިޔަސް ، ގޮތި ބޭރުގައި ކަދުގައި ވިޔަސް) ފެނުވީ އިޤްތިދާކޮށް ނުކުރައްވައެވެ.[69]

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އިޤްތިދާކުރަން އިސްނަ މީހާއަށް މިސްކިތުގެ ޢަރަޞަށް އެރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްކަމެވެ. މިހެންވެ ޖުނުބުވެރިޔާއަށް ޢަރަޞް ވަދެގައި ތަޖު ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. މިއީ އަދު ބަހިތާއި ޝާފިޢީގެ ބަސްދުގެވެ.

ދެވަނަ ރައުޔު : ޢަރަޞާ މިސްކިތުގެ ޙުކުމް ލިބިގެންވާ ބައެއް ނޫނެވެ. މިއީ ޢާލިމުންގެ ރައުޔެވެ. އެކަމަކު އިބްނު ރުޝްދު

---

68 - المجموع 2/143.

69 – تحفة المحتاج 3/464.

ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކީނުގެ ބަދަލުގައި މިސްކީނެއް ގޮތުގައި ބޭނާ ކުރެވޭ ކޮންމެ ތަނަކަށް ލިބޭގެން ވެއެވެ. މާލިކީ ވިދާޅުވެއެވެ. މިސްކީނުގެ ގޮތުގައި ނުވަތަ މުންނާރުގައި އިޢުތިކާފު ނުކުރެވޭ ހުއްޓެވެ. އަދި ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކީނުގެ ޙަރަމި މިސްކިތެއް ނުވެއެވެ. އެހެން ވީމާ މިސްކީނުގެ ޙަރަމް ގޮތުގައި އިޢުތިކާފަށް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެތަނުގައި ހުކުރު ނަމާދު ވެސް ނުކުރެވޭނެއެވެ.[70]

އެކަމަކު ޙަންބަލީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ވަގުތުގެ ބުނެން އޮންނާނީ ބިނާގެ ބުނުމާ އެއްގޮތަށެވެ. އެހެންކަމުން ވަގުފުކޮށްފައިވާ ތަނެއްގެ ވަރަކީ ވަގްފުކުރެވެ. މިލްކުކޮށްފައިވާ ތަނެއްގެ މައްޗަށް އެ މިލްކުވެރިޔާގެ އެއްޗެކެވެ. އެހެން ކަމުން މިސްކިތުގެ ވައިގެ (ދަށުގެ) ބުނުމަކަށް ވާނީ މިސްކިތުގެ ބުނުމެވެ. އެ ތަނަކަށް ޖުނުބުވެރިޔަކު ކައިރިވެގެން ނުވާނެއެވެ.

71 މި ބަސްފުޅުން އިނގޭނީ މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އުސޫލުން

---

[70] – المنتقى 80/2.

[71] – نوار البروق في أنواء الفروق 15/4. انظر: تبيين الحقائق 230/2. حاشية ابن عابدين 516/2. تحفة المحتاج 268/1. مغني المحتاج 659/1. الفروع 139/5. الإنصاف 259/3.

(53)وانظر: منح الجليل شرح مختصر خليل 490/7. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 7/72. 19/4.

ބަލައިލިއިރު ޖެހަރުގެ ހުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ހުކުމެވެ. އަދި ހަށްސީ ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްކިތުގެ އަޑީގައި ގެއެއް ހުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގެ މަތީގައި ގެއެއް ހުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. މިސްކިތުގެ މައްޗަށް މިސްކިތުގެ ބުރުމަތީގެ ބަރިކަން ހިފިގެންވާނެއެވެ.[72] އަދި ބުނު އަބުރުދެރިޔާ ޔަދިވީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގުޅުގެ އަޑީގައި ކުރާ ނަމާދު ސަލާމްދީގެން ނުވާނެއެވެ. ޖުމުޢާވިލާތަން ގުޅުގެ އަޑިއަށް ވަނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.[73]

މިސްކިތުގެ މުންނާރު

ރަސޫލާ ﷺ ބިނާކުރެއްވި މިސްކިތްތެރެގައި ބަންގި ގޮވަން މުންނާރެއް ހަދައިފައެއް ނުވެއެވެ. ބިލާލުގެފާނު ބަންގި ގޮވައިފައިވަނީ ބަރަދުފުޅުގެ ކައިރީގައި ހުރި ގެއެއް މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެންނެވެ. މާތްالله ރަޙްމަތްލެއްވި ޢުރުވާ ބުނު ޒުބައިރު ބަނީ ނައްޖާރު ވަންހައިގެ އަންހެނަކާ ރިވާކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާގެ ގެއަކީ ބަރަދުފުޅުގެ

---

[72] – انظر: منح الجليل شرح مختصر خليل 490/7. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 19/4

[73] – حاشيته على شرح الخرشي لمختصر خليل 262/1.

ވަރައިގެން ހުރި ގެތަލުގެ ތެރޭގައި ހުރި އެންމެ އުސް ގެއެވެ. ބިލާލުގެފާނު ފަތިސް ނަމާދަށް ބަންގި ދެއްވަނީ އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ހުންނަވައެވެ. ފަޖުރު ވުމުން އެކަލޭގެފާނު އެ ގެއަށް ވަޑައިގެން ފަޖުރު ވަގުތު ބައްލަވަން އިށީނދަވައެވެ. ފަޖުރު ފެނުމުން އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ބަންގި ދެއްވައެވެ. އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ބަންގި ދެއްވުމުގެ ކުރިން މާތްﷲއަށް ހަމްދާއި ސަނާ ދަންނަވައެވެ. އެ އަންނަނިވި ބަސްތަކެވެ. މި ގޮތަށް ހަމްދު ސަނާ ނުދަންނަވާ ހަމަ އެންމެ ބޮޑުއެދިލެއް ޖުވާބު ދިނީމާ ކަލަ ދަރުކާނަ ނޫނެއެވެ.[74]

މުސްނާދު ބޭނުންކުރުން ފަދަ ބާރުތޮއްވެއެވެ.

ފުރަތަމަ ބާބު : މިސްވާކުގެ ޙުކުމް މަތިގައި މުސްނާދު

ހުކުމް : މިސްވާކުގެ ޙުކުމަކީ ބޭނުމާ ބޭނުންކުރުން މިފަދަ ވާނީ

ވާހަކަ ދަލީލުވެއެވެ. ބުރަވެވާ ރަސޫލާ އާއި މިސްވާކުގެ

ބޭނުމުގައިވާ ތިންކަމެވެ. އެހެންކަމުން ޙުކުމް މަތިގައި ބިނާ

---

[74] - رواه أبو داود 55.

ކުރެވޭ މުންނާރު ވަނީ މިސްކިތުގެ ބައަކަށެވެ. އެތާނގެ ހުކުމަކަށް ވާނީ މިސްކިތުގެ ހުކްމެވެ.

ދެވަނަ ބޮތަގު : މިސްކިތާ ގުޅިގެން މިސްކިތުގެ

އެތެރެއަށް މުންނާރުގެ ދޮރު ހަދައިގެން މުންނާރު ހެދުން: މި ޙާލަތުގައި އިލްމު ވެރިންގެ ދެ ރައުޔެއްވެއެވެ. ފުރަތަމަ ރައުޔަކީ ހަނަފީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ހަންބަލީންގެ ރައުޔެވެ. އަލްމަބްސޫޠު ބުނާގޮތުގައި މުންނާރު މިސްކިތާ ގުޅިގެންވާނަމަ (އެ ތަނަށް އަރާ ދޮރު މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ހުންޏަސް ބޭރުގައި ހުންޏަސް) މުންނާރަށް އެރުމުން އިއުތިކާފު ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ. البحر الرائق ބުނާގޮތުގައި މުންނާރަށް އަރާ ދޮރު ހުރީ މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ނަމަ އިއުތިކާފުވާން އިންނަ މީހާ މުންނާރަށް އެރުމުން އޭނާގެ އިއުތިކާފު ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ.[75] ނަމަވީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ބޭރުގައި ނުވަތަ މިސްކިތުގެ ސަޙަން ބޭރުގައި މުންނާރު ބިނާކޮށްފައިވާ ނަމަ ނުވަތަ މުންނާރުގެ ދޮރު މިސްކިތުގެބޭރަށް ހުރިނަމަ ނުވަތަ ސަޙަން ބޭރުގައި ހުރިނަމަ މުއުތަކިފު އެ މުންނާރަށް އެރުމުން

[75] - المبسوط 3/140- 141

އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ފާސިދެއް ނުވާނެއެވެ. އެކަލޭގެ ފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުން ބޭރުގައި ހުއްޓަސް އެތަނަށް އެރުމުން އިޢުތިކާފު ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ.[76] އިބްނު މުފްލިޙު ވިދާޅުވަނީ މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ނުވަތަ މިސްކިތު ތެރެއަށް ދޮރު ހުންނަ މުންނާރުގެ ހުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ހުކުމެވެ. އެކަމަކު މާލިކު ވިދާޅުވަނީ މިސްކިތުގެ ޓެރަސް މަތީގައިވެސް އަދި މުންނާރުގައިވެސް އިޢުތިކާފު ނުކުޅާ ހުރިކަމެވެ. އަލްބާޖީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުންނާރާ މިސްކިތް ނަމުގެ ގޮތުން ވެސް ތަފާތެވެ. އެއީ ނަމާދު ކުރަން ހެދި ތަނެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެ ތަން ހެދެނީ ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަދެއްޖެ ކަން އިޢުލާން ކުރުމަށް ޖަހައެވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ ކުނާތަކާއި ވޮށްގަތް ފަދަ ތަކެތި ބަހައްޓާ ގުދަނެއް ފަދަ ތަނެކެވެ. އެހެންކަމުން އެ ތަނުގައި އިޢުތިކާފު ސައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ.

---

[76] - المجموع 344/6.. އެކަމަކު އިމާމުލް ޙަރަމައިނި ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ބިނާއިން ބޭރުގައި ހުންނަ މުންނާރަށް މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު މިއީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޖުމްހޫރުން ބަހާ ހިލާފު ބަހެކެވެ.

އިއްތިހާދަށް އިންނަ މީހާ މުސާރަރަން އަރައި ބަންދި
ގޮވުމުގެ ޙައްގަކީ ކޮބައިކަމެއްތޯ؟ މާލިޔަތު ވިޒާރާތު ގޮތުގައި
އިއްތިހާދުން އިން މީހާ ކުރިން ބަދަލުވި ޚަރަދުން އެރުން
ވަކިކުރަ ވާނެއެވެ. އެކަމަކު މުސާރަގައި ކުރިން ހުރީ
ވެގެންވާނެއެވެ. މި ބައިން އެހެނިހެން މުސާރައާއި ޙައްގަކީ
މިސްކިތްގެ ޚާއްސަ ކަމެވެ. އެހެނީ އިއްތިހާދުން އިން މީހާ
ކުރިން ބަދަލުވި މިސްކިތުގެ ގޮތުގޮތަށް ބަދަލުކުރުން އެއްގޮތަށް
އިއްތިހާދު ބަލަހައްޓާނެއެވެ.އެބަހައްޓާނެ ވިޒާރާތު ގޮތުގައި
އިއްތިހާދުން އިން މީހާ ބަންދު ގޮވުމުން ބަދަލު މުސާރައަށް
އެރުން ވަކިކުރަ ވާނެއެވެ.

ދިރާސާ ބާބު : މުސާރަ މިސްކިތާ ގުޅިގެން
ވަޒަން އެހޮސްގެ ދަރުމަ މިސްކިތުން ބަދަލު ވާ ގޮތުން ހުރުން
: މާލިޔަތުގައި ސަރުކާރުގައި ބަންދަކުން ވިޒާރާތު ގޮތުގައި
މި ގޮތުން ހުރުމަ މުސާރައާއި ބަދަލުވި މިސްކިތުގެ
ބަދަލުވެ.ނަމަވެ ވިޒާރާތު ގޮތުގައި މި ފަރަ މިސްކިތްތަކުގައި
އިއްތިހާދުން އިން މީހާ ބަންދު ގޮވުމުން ބަދަލު ވިސްނުން
މުސާރައަށް އަރައިގެން ނުވާނެއެވެ. އިބްން މުތީރު ވިޒާރާތު

ގޮތުގައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެގެން މެނުވީ މުންނާރަށް ނޭރޭނަމަ އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އިބްނުލް ބަންނާއުއާއި އަބުލް ޚައްޠާބު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ފަދަ މުންނާރުގެ ޙުކްމަކީ ހަމަ މިސްކިތުގެ ޙުކްމެވެ. " އަލްއިންޞާފު " ބުނާގޮތުގައި ބަންގި ގޮވުމަށް ޖަހައި މިސްކިތުން ނުކުމެއްޖެނަމަ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. دقائق أولي النهى ގައި އައިސްފައިވާ ގޮތުގައި ، އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ބަންގި ގޮވުމަށް ޖަހައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެއްޖެނަމަ އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ.މިއިން އެނގެނީ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު މި ކަމުގައި ތަފާތުވާކަމެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ހުއްދަ ކުރައްވާ އިރު އަނެއްބައި ބޭކަލުން ހުއްދައެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން މުސާރަވެރި މުދިމަށް ހުއްދަ ކުރައްވައެވެ.[77]

---

[77] - انظر: تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق 2/229. المنتقى للباجي 2/80. تحفة المحتاج 3/483. مغني المحتاج 1/670. الفروع 5/ 140. الإنصاف 3/259.

މި ކަމުގައި ހަނަފީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ފަދަ މުންނާރުގެ ހުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ހުކުމެވެ.އަލްކާސާނީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުންނާރަށް އެރުމުން އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ފާސިދެއް ނުވާނެއެވެ.އެހެނީ މުންނާރުގެ ދޮރު ބޭރަށް ވާ ގޮތަށް ހުންނަ މުންނާރަކީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ.

ހަތަރުވަނަ ބާވަތު : މިސްކިތާ މުންނާރު ގުޅިފައިވާ އިރު އެ ތަނަށް އެރުމަށް އެތެރެއިންނާއި ބޭރުން ދޮރު ހުރުން : މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު އަނެއް ތިން މަޒްހަބު ބުނާގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ހުކުމުގައިވާ ތަނެކެވެ.

ފަސްވަނަ ބާވަތު : މިސްކިތާ މުންނާރު މުޅިން ވަކިން ހުރުން : މި ބާވަތުގައި މުންނާރަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެނެއް ނުވެއެވެ. ހަނަފީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުންނާރު ވަކިން ހުރިއިރު އެ ތަނުގެ ދޮރުވެސް ހުރި މިސްކިތުން ބޭރުގައިނަމަ އެ މުންނާރަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމެއް ނެތެވެ. އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ބަންގި ގޮވަން ނޫން ކަމަކަށް މުންނާރަށް އަރައިފި ނަމަ

އެނާގެ އިޚްތިޔާރު ބާތިލުވާނެއެވެ. [78] އިބްނު މުފްލިހު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުސްލިމުންގެ ދޮރު މިސްކިތުތެރެއިން ކަނޑައިފައި ނުވާ ނަމަ އަދި މިސްކިތުގެ ގޯތި ތެރޭގައިވެސް މި ދޮރު ނިކުމެނަމަ މި މުސްލިމުންނަށް އެއްގަމުން ބަލާއި މިސްކިތުން ބަރަން ނުކުރެނަމަ ޤާޟީ އިޚްތިޔާރުން އިން މީހާގެ އިޚްތިޔާރު ބާތިލު ވާނެއެވެ.

މިސްކިތުގެ ރަޙްބަތު

އަރަބިބަހުގައި رحبة އައިސްފައި ވަނީ رَحَب އިންނެވެ. މާނައަކީ ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ނުވަތަ ތަނެއްގެ އެންމެ ތަނަވަސް ހިސާބެވެ. އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ " ތަނަވަސް " އެވެ. އެހެންކަމުން މިސްކިތުގެ ރަޙްބަތަކީ މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި އޮތަސް ވަކިނުވާ އެއްސަރަ ގޯތިތެރެއާއި ހުސް ބިމެވެ.

މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަޙްބަތުގެ ދެ މާނައެއް ވެއެވެ.އެއީ މާނައީ މިސްކިތް ބޮޑު ކުރުމަށް ބަލާއި ވަނައިގެން

78 - المجموع 6/345.

އޮންނަ ހުސް ޖާގައެވެ. މިސްކިތް ފުރިގެންދާ އިރު މިތާނގައި ސަފުތައް ގުޅުވައިގެން ނަމާދު ކުރުން ސައްޙަވާނެއެވެ. އެކަމަކު އިޢުތިކާފަށް އިންނުން ސައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ. ރަޙްބަތުގެ ދެވަނަ މާނައަކީ މިސްކިތުގެ ސަޙްނެވެ. މި މާނައިގައި އިޢުތިކާފަށް އިންނުން ސައްޙަ ވާނެއެވެ. 79

ރަޙްބާގައި ޝާމިލުވާ މާނަތަކަކީ

- ގޭގެ ގޯތިތެރެ
- ގޭ ކުރިމަތީގައި އޮންނަ ހުސް ޖާގަ
- މިސްކިތުގެ ގޯތިތެރެ
- މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި އޮންނަ މައިދާން ނުވަތަ ހުސް ބިން

ޙަރީމް (حريم)

ޙަރީމަ ، މި ބަސް ދިވެހި ބަހަށް އައިސްފައިވަނީ އަރަބި އަސްލު "ޙަރީމު" އިންނެވެ. ޙަރީމުގެ އަސްލަކީ ވަޅުގެ ޙަރީމެވެ. އެއީ ވަޅުގެ ވަށައިގެންވާ ތަނެވެ. އެ ތަނަށް

79 - حاشية الدسوقي 1/596.

ޙަރީމު ކިޔުނީ އެހެން މީހުންނަށް (އެ ތަނުގެ ވެރި ފަރާތް ނޫން މީހުންނަށް) އެ ހިސާބު ކޮށުން ދަނާވާތީއެވެ. އަރަބިބަހަން ބަލައިއިރު ގޭގެ ޙަރީމަކީ ގެއަށް ލިބިގެންވާ ހައްޤުތަކާއި ގެއަށް އިތުރު ކުރެވޭ އިތުރުވެނިތަކެވެ. ވީމާ، މިސްކިތުގެ ޙަރީމްއަކީ (ނުވަތަ ޙަރީމަކީ) މިސްކިތުގެ ވަށައިގެންވާ ސަރަޙައްދެވެ.[80] ޙަރީމްގެ ފާރަރީ މި ސަރަޙައްދު ވަކިކޮށްދޭ ހުރަހެވެ. ފިޤްހު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ ތަނުގެ މިސްކިތާ ގުޅިފައިވާ ބިމެވެ.

ރަޙްބަތާ ޙަރީމާއިގެ ތަފާތު

ބަހަވީ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ކޮންމެ މިސްކިތަކަށް ވެސް ޙަރީމެއް ވެއެވެ. އެކަމަކު ކޮންމެ މިސްކިތަކަށް ރަޙްބަތެއް ލިބިގެނެއް ނުވެއެވެ. މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި ހުސް ބިންކޮޅެއް އޮންނަމަ އީ ރަޙްބަތެވެ. އެ ތަންކޮޅަށް މިސްކިތުގެ ބުނުން ލިބިގެންވެއެވެ. ޙަރީމަކީ މިސްކިތާ މި ރަޙްބަތުގެ ވަށައިގެންވާ ތަނެވެ. މިސްކިތުގެ ފާރު

---

80 - انظر: معجم مقاييس اللغة مادة (حرم). لسان العرب مادة (حرم).

މި ހުރިހާ ތަނެއްގެ ވަރައިގެންވާނަމަ އެއީ ރަނގަޅެއް ނެތް އެކަމަކު ބަރަކާތެއް އޮތް މިސްވާކެކެވެ.

އިބްނު ހަބީބު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްވާކެއް ބާނި ކުރާއިރު މިސްވާކުގެ ކުރިމަތީގައި ހުސްތަންކޮށްގެން ބާއްވައިފި އިން ފާރު ނާރައިފިނަމަ އެ ހުސްތަންކޮށްގަނި މިސްވާކުގެ ރަނގަޅެވެ. ހުސްތަންކޮށްގެން ނޮޅުނަމަ އެއީ ބަރަކާތެވެ. އެ ކަމަކު ގޮތަކަށް ގެއެއް މިސްވާކަކަށް ހަދައިފިނަމަ އެ މިސްވާކަށް ހަރަމެއް ވެސް އަދި ރަނގަޅެއް ނުހުންނާނެއެވެ.

މި ވާހަކަތަކުން ދޭހަވަނީ މިސްވާކު ބޭނުންކުރާއިރު އެ މިސްވާކު ބޮޑު ކުރުމަށް ޖަހައި މިސްވާކާ މިސްވާކުގެ އިން ފާރު ދެފުށުގައި ހުސް ބުރުސްކޮށްގެން ބާއްވައިފިނަމަ އޮތް ނަމަ އެއީ ރަނގަޅެވެ. އެއީ މުހިން ވަކި ނުކުތް އެޅުމުން ޖަހައި އަދި އުގަނޑުފަރު ވަކި ނުކުތުން މަނާކުރުމަށް ޖަހައި ތަޅުވައިލާ ފާރުގެއް ނަމަ އެއީ ބަރަކާތެވެ. އަޝްހަބު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އަޖްހަރު މިސްވާކުގެ ބޭރު ދޮރުން ކައިރިގައި އޮންނަ ހުސް ތަނަކަށް ބަރަކާތެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ އެއީ މަގުގެ ބަރަކާތެވެ.[81]

---

81 - شرح الخرشي على مختصر خليل 76/2

ރަޙްބަތުގެ ޙުކްމާ ބެހޭގޮތުން ޢިލްމުވެރިންގެ ތިން ރައުޔެއް ވެއެވެ.

1- ރަޙްބަތަކީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. މިއީ ޙަނަފީންނާއި މާލިކީންނާއި ޙަންބަލީންގެ ރައުޔެވެ.[82] މި ބަޔަކުންގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ފުރަތަމަ ދަލީލަކީ ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ.މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް ތިބޭ އަންހެނުން ޙައިޟު ވެއްޖެނަމަ ، އެކަނބުލުންނަށް ބޭރަށް ނުކުތުމަށް ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަމުރު ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަނބުލުން ޠާހިރުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ރަޙްބަތުގައި ފޮތިގެ ޖަހައިގެން ތިބުމަށް އަންގަވައެވެ.[83] މިސްކިތުގެ ޙުކުމުން ރަޙްބަތަށް ލިބިގެންވާނަމަ ރަސޫލުﷲގެފާނު އެކަނބުލުންނަށް މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުތުމަކަށް ނާންގަވާނެއެވެ. ވަﷲ

---

[82] – انظر: البحر الرائق 205/1. حاشية ابن عابدين 343/1. انظر: المنتقى للباجي 79/2. شرح مختصر خليل للخرشي 267/2. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 190/2 انظر: الفروع 138/5. الإنصاف 258/3.

[83] – عزاه ابن مفلح في الفروع لابن بطة وقال: " إسناده جيد"، انظر: الفروع 167/5.

އެކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންދެއްވި އުމަރުގެފާނު މިސްކިތުގެ އެއް
ފަރާތެއްގައި ރަޙްބަތެއް ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެ ތަނަށް ބުޠައިޙާއު
އޭ ވިދާޅުވިއެވެ.އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބޭކާރު
ވާހަކަދައްކަން ބޭނުންވާ މީހުންނާއި ޝިޢުރުކިޔަން ބޭނުންވާ
މީހުންނާއި އަޑު އުފުލަން ބޭނުންވާ މީހުން މިރަޙްބަތަށް
ނުކުންނާށެވެ.[84] މި ބާބުގައި ދަލީލަކީ މިސްކިތާ ގުޅިގެން
އުމަރުގެފާނު ރަޙްބަތެއް ބިނާ ކުރެއްވި ނަމަވެސް މިސްކިތުގެ
ހުކުމުން ބޭރުގައިވާ ތަނެއް ކަމަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުން
ދޭހަވާ ކަމެވެ. ރަސޫލާގެ އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކު މި ކަމާ
ދެކޮޅެއް ނަހަދައިފައެވެ. މިންވަރަށް ދަލީލަކީ އަބޫ
ހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ
ބަސްފުޅެވެ.އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބަދަވީ އައިސް
ރަޙްބަތުގެ ތެރޭގައި ހިނގުމުން މިސްކިތުތެރެއަށް ވަނުމަށް

---

84 - އެއީ ބިހުން މައްކަން މުނުވައްގެ އުސްމިޔަން ބިނާ ކުރެއްވި ތަންކަމެވެ. އެ
ތާނގެ ވަރަށްގިނަ ކުދި ފަރާތް ބޮޑެތިވެ.ރަޙްބަތުގައި ހިނގުމުން މިޙުރާބު ޖަމާއި ކުދިކުދި
ހިތަހިން ވެފި ގޮތެއްވެ. انظر: المنتقى 312/1.

އެވީ ހުންނަން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަށޭގާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
މިސްކިތުގައި ނޫނީ ހުކުރު ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.[85]

2- ރަޙްބަތުގެ ޙުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކުމެވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ. މިއީ ޝާފިޢީންނާއި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް ޢުލަމާއުންގެ ރައުޔެވެ.[86] މި ޢުލަމާއުންގެ ދަލީލަކީ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ޙަދީޘުން އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ . މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފުން ތިބި އަންހެނުން ޙައިޟުވެއްޖެނަމަ ، އެކަނިބަޔުންނަށް މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުތުމަށް ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަމުރު ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަނިބަޔުން ޚަޔިމާ ޖެއްސެވުމަށް ފަރުމާނުން ރަޙްބަތުގައި ޚަޔިމާ ޖަހައިގެން އިޢުތިކާފު ކުރައްވައެވެ.[87] މި ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަޙްބަތު މިސްކިތުގެ ޙުކުމުގައި ނުވާނަމަ އެވީ ހުންނަން ރަޙްބަތުގައި ނުކުރެވޭނޭ ނަމާދެއްވެވެ.

---

85 - رواه ابن أبي شيبة)111

86 - انظر: المجموع. إعلام الساجد بأحكام المساجد 346. تحفة المحتاج 313/2. مغني المحتاج 659/1 .انظر: الفروع 139/5. الإنصاف 258/3.

87 - عزاه ابن مفلح في الفروع لابن بطة وقال: " إسناده جيد"، انظر: الفروع 167/5.

އެކަސްހަވުމަށްޓަން އަނގަވާރީ ގެއަށް ދާނެއެވެ. ދެވަނަ ދަރިވަރީ ޖަމްޢަތު ގެތޭ މިސްކިތަށް ޢަލާއެވެ. އެގެންނަވުން އެރާގެ ބުކްތަލަން ވާން ޗެހާރީ މިސްކިތުގެ ބުކްތުވެ. ޖަމްޢަތުގައި ސަމާދު ކުރު މީހަކަށް އިމާމާ ގެނެސްނަމަ ސުވަތަ އެމީހާގެ އަޖު އިވެނަމަ އާރާއަށް އިތުރީދުވެން ސަވާބު ވާނެއެވެ.

3- ޖަމްޢަތާ މިސްކިތާ ދުރު އެތާނގައި ވަރައިގެންވާ ތަނެއްނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ބުކްތުގައި ހިމެނޭ ތަނެކެވެ. އެހެން ނޫނަސަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. މިއީ ބައެއް ސާފިއީންނާއި ބައެއް ބަސްބަޔާނުގެ ޚިޔާލެވެ.މި ޤައުލުގެ ދަރިވަރި ޙަމަލުގެ ފާނުގެ އަތްޓަރި ޙާޖަތްތެރި ފާނުގެ އަތޮޅެވެ.

ޖުމުޢާ ނަމާދު

މި ޖަމާޢަތުން ބައިއިޙު ޖުމުޢާ ނަމާދަށް ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތެވެ. އެއީ ހުރަގެ ފާނާއި އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ ބަސްފުޅުގެ މަތިކަން ބައިވެރިގެންނެވެ.ޙާއިޝާގެ ފާނުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ ޖަމާޢަތާ މިސްކިތާ ގުޅުގައިވާ އަދި މިސްކިތުގެ ވަރައިގެންވާ ބައެކެވެ.

މި ވާހަކަތަކުން ބަލައިލިއިރު ރަހުބަތުގެ ތިން ބާވަތެއް

ތިބިގެންވެއެވެ.

-1 މިސްކިތާ ވަކިން އޮތް ތަނެއްގެ ގޮތުގައި

ރަހުބަތް ހުރުން. އިބްނު ބައްޠާލް ވިދާޅުވި ގޮތުގައި[88] މި ތަނަށް

މިސްކިތުގެ ހުކުމް ނުލިބޭ. އިޢުތިކާފު ކުރާ މީހަކަށް ޢަބްދުﷲ

ދިޔަސް ނުލިބޭނެއެވެ. އެހެންވީމާ އެތަނަކީ ސަލާތް ކުރެވޭ

ތަނެއްކަމުގައި ނުވެސް ދެމިހުރެވޭނެ ތަނެއްކަމުގައި ނުވެސް

މިސްކިތުގެ ސަވާބު ލިބޭނެ ތަނެއްކަމުގައި އެ ތަނަކީ

މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ.

-2 ރަހުބަތަކީ މިސްކިތް އޭގެ ބައެއްގެ

ދަށުގައިވުން. މި ރަހުބަތުގެ ބައެއް މިސްކިތުގެ ބައެއްވެ.

އެނޫން އެ ތަނަކީ މިސްކިތުގެ ބައެއްވެ.

-3 މިސްކިތަށް ވަދެވޭ ދޮރުތަކާ ބިމުގެ ކައިރިއަށް

ހުރުން. މި ޙާލަތުގައި އެތަނަކީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ.

މިސްކިތަށް ވަދެވޭ ދޮރުތަކާ ބިމުގެ ކައިރި ވިޔަސް

88 - انظر: فتح الباري 194/13.

މިސްކިތް ބަންދު ކުރުމުން އެ ތަން ބަންދު ނުވާނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިފައިވާ ތަނެއް ނޫނެވެ.

4- މިސްކިތަށް ހާއްސަކޮށްފައިވާ ބިމެއް ކަމުގައި ނުވިޔަސް މިސްކިތުގެ ދޮރުތައް ބަންދު ކުރުމުން ރަޙްބަތު ބަންދުވުން . މި ޙާލަތުގައި އެތަނުގެ ހުކުމް އޮންނާނީ އެ ހިސާބުގެ މީހުންގެ އުރުފަށެވެ.

ޚަލްވަތާ (خلوة المسجد)

އެއީ އެ ތަނުގެ ފުރާޅު މިސްކިތުގެ ތަޅުމާ ސިދާވާ ގޮތަށް ހިއްސާކޮށް ހަދާ ކޮޓަރިއެއް ފާރުގެ ބިނާއެކެވެ. މި ބިނާގެ ދޮރު މިސްކިތުން ބޭރަށްވާ ގޮތަށް ވެސް އަދި އެތެރެއަށް ވާ ގޮތަށް ވެސް ހެދިދާނެއެވެ. އިބްނު ޢާބިދީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ފަދަ ތަނެއް ހެދުން ހަރާމްވާނެއެވެ.[89] މި ފަދަ ތަންތަން ހަދަނީ މިސްކިތަށް ބޭނުންވާ ހަރަދުތަށް ކުރުމަށް ބޭނުންވާ އާމްދަނީއެއް ހޯދުމަށެވެ. މި ފަދަ ތަންތަން ހަދައި ކުއްޔަށް

89 - حاشية ابن عابدين 550/6.

ދިނުން ޙަރާމު ވަނީ މިސްކިތް ހަޑިވާނެތީއާއި ދުވާ ނުބައި ވަހުގެ ސަބަބުން ނަމާދު ކުރާ މީހުންނަށް އުނދަގޫ ވާނެތީއެވެ. މި ފަދަ ތަންތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމް ލިބިގެނެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް އިން މުދިމު ބަންގި ގޮވުމަށް ބަހައި މިސްކިތުން ނުކުމެ އެ ފަދަ ހިތްވަތަކަށް ވަދެއްޖެނަމަ އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލު ވާނެއެވެ. މި ކޮޓަރީގެ ދޮރު މިސްކިތުގެ ތެރެއަށް ހުޅުވިފައި ވިއަސް އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. މި ފަދަ ހަޖާމީއަށް ބިނާ ކުރެވެނީ މިސްކިތުގެ ސިފާތު ޤާއިމު ކުރުމަކަށް ނޫނެވެ.

ޤާނޫނީ އިތުރުފެނިތައް

- މިސްކިތުން އަންހެނުންނަށް ބައެއް ޚާއްޞަ ކުރުން : މި ފަދަ ތަންތާނގައި ފިރިހެނުންނާ އަންހެނުން ވަކި ކުރުމަށް ބަހައި ޖަހާ ބިތްތަކުގައި ހުންނަން ޖެހޭނީ މައުމޫނުން ފެންނަ ކަހަލަ ބިއްލޫރިއެކެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކާއި އަންހެނުންގެ ސަފުތައް އޮންނަން ޖެހޭނީ ގުޅިފައެވެ. މި

ފަދަ ތަންތަނުގެ ބުރަކަށި މުސްކުޅިންގެ ބުރަކަށްކެވެ. އެހެނީ
އެއީ ނަމާދު ކުރުމަށް ބޮޑައި ހެދިފައިވާ ތަންތަނެވެ. މި ފަރުވާ
އަދިސްފައިވަސީ ކުރައިރުގެ ފަރުވާއާ ބެހޭ އިރުޝާދަށް
ހުނަރުވެރިން ސުވާލުތަކެއްގެ ޖަވާބުގެ ތެރޭގައެވެ. މި
ސުވާލުތަކަކީ

އ- ބަދިސްގެ ދުވަސްވަރުގައި އަންހެން ކުދިންނަށް
ފުރާން ހިތްވަރުސްކަން ދިނުމުގެ ބުރަކަށި ކޮބާ؟

ބ - ބަދިސްގެ ދުވަސްވަރުގައި ކިޔަވާދީ ބަދިސްވެރި
ފުރަތަމަ މުސްކުޅުންގައި ކިޔަވާ ދިނުމަށް ބޮޑައި އިނުމުގެ
ބުރަކަށި ކޮބާ؟

ޖ - އަންހެނުން ނަމާދު ކުރާ " ފުސްސަތާ" ގެ
ބުރަކަށި ކޮބާ؟

މި ސުވާލުތަކަށް ފަރުވާ ކޮށްދިން ދެއްވައިފައިވާ
ޖަވާބުތަކަކީ

އ - ބަދިސްވެރިޔާ ފުރާން ކިޔުވުމައި، ފުރާން
އުނގެނުމައި ފުރާން އުނގެނެނާ ދިނުމަކީ ހެއްދަ
ކަމެކެވެ. މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބަދިސްގެ

މުއްދަތުގެ ތެރޭގަޔާއި ސަފަރުކުރަމުން ބަލައި އުޅެންނާތީ

އަންހެނުންނަށާއި   އުނގެނޭ   އަންހެނުންނަށް

މުސީބަތުގައި ބޭރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

ب - ބަޔިސްކުރިޔާއާއި   ޤުރުބު   ވެރިޔާއަށް

މިސްކިތުގައި   ދަޢުވާރުން   ބަރާތް   ވާނެއެވެ.

ج - އަންހެނުން ނަމާދު ކުރާ މުސައްލާ މިސްކިތާ

ގުޅިފައިވާ   ނަމަ   ނުވަތަ   މިސްކިތުގެ   މަތީ

ބީރުގައިވާނަމަ ، އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްގައިވާ

ތަނެކެވެ.[90]

- މިސްކިތުގައި ދަޢުވާރުން ބަރާން ވެގެންވާ މީހުންނަށް

މިސްކިތުން ތަންކޮޅު ފާސްވަ ކުރުން: މިއީ ސަވާބީ

ގޮތުން މިސްކިތުގައި މަޢު ކުރުން މަނާ މީހުންނަށް (

މިސާލަކަށް ބަޔިސްކުރި އަންހެނާއަށް) ދަރުސާއި

ވާޢުޡު އަޑު އެހުމަށް ބަލައި ވެވޭ އަރިއަތުވެ. މި ފަދަ

ތަންތަނަކީ މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ތަނެއް

ނޫނެވެ. މި ތަންތަނަށް ވަންނަން ހުރަހެއް ނެތް

[90] – مجموعة الفتاوى الشرعية الصادرة عن قطاع الإفتاء والبحوث الشرعية 47/7.

މިސްކިތުގެ ބޭރަށް ހެދުން ރަނގަޅުވާނެއެވެ. މި ތަންތަނަކީ މިސްކިތްތަކުންގެ ޢުރުފުގައި ވެސް މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

- **ވުޟޫ ކުރާތަން (ميضأة)** : މިއީ ކީރިތި ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ޒަމާނުގައި ހުރި ތަނެކެވެ. އެ ބޭކަލުން އެ ތަންތަނުން ވުޟޫ ކުރައްވައިފައި ވެއެވެ. [91] އިބްނު ޢުމަރުއާ ފަދަ ބޭކަލުން ވުޟޫ ކުރުމަށް ޖަހައި ތަނެއް ހެދުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިފަދަ ތަނަކަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމެއް ނުއެރެއެވެ. އެހެނީ އެ ތަން ހަދައިފައިވަނީ ނަމާދު ކުރުމަކަށް ނޫނެވެ.

- **ސިޤާޔާ (سقاية)** : މިސްކިތާ އިން ވަކިން ފެނާއި ހުރުމަށް ހަދާ ތަނެވެ. އެއީ ސަބީލު ކިޔާތަނެވެ. މި[92] ފަދަ ތަންތަން ހަދައިދިނުން މިސްކިތުތެރެއިން ދުރުން ކަނޑައެޅިގެން ހުންނާނެއެވެ.

---

91 - انظر الآثار في مصنف ابن أبي شيبة 124/1.

92 - انظر: المطلع 344.

- **ޓްރޭނިންގ** : އެއީ ތަޢުލީމާ ކިޔަވައި ކަމުން ކުރުމުގެ ކަންތައްތައް ކުރުމަށް ބަލައި ހެދޭ ޚާއްސަ ތަމްރީނުތަކެވެ. ޑިސިޕްލިނާ ގުޅުވައިގެން މި ފަދަ ތަމްރީނު ސުލޫކީ މަސްލަ ކަމަށް ނުކުމެވެ. އެއީ ޑިސިޕްލިނުގެ ބުނުމުގައިވާ ތަމްރީނު ނުކުމެވެ.

- **ޑިސިޕްލިން ޕޮލިސީ ކޯޑް** : އެއީ ޑިސިޕްލިން ބަލަހައްޓާ ޕޮލިސީ (އިޖުރާ) ހުރުމަށް ބަލައި ޑިސިޕްލިނާ ގުޅިގެން ހުރި ކޯޑް ބަޔާނެވެ. މި ތަރުތީބު ޑިސިޕްލިނުން ބާރަށް ނުކުމުގެ ގަވާއިދު ހުރިހާ ކަމެވެ. އަދި ބަޔާން ފަރާތަށް ޑިސިޕްލިނަށް ވަރުގަ ގަވާއިދު ފެނު ދޫކުރެއްވުމެވެ.

- **ޑިސިޕްލިނުގެ ކޮމިޓީ ކުރުން** : ބަޔާން ފަރާތަށް ފޯރުކޮށް ހުށަހަޅާ ޑިސިޕްލިނުގެ އިތުރު މިންގަނޑު ހުށަހަޅާ ފޯރުކޮށްދެވޭ. ބަޔާން ބާކުރުން ވިދާޅުވާ މި ފަދަ ކޮމިޓީ ރާއްޖެގެ ބިމަގައި ޑިސިޕްލިނުގެ ބިލުގެ. އަޅައިބައި ފަރާތަށް ފޯރުކޮށް ހުށަހަޅާ ޑިސިޕްލިނުގައި އެ ކަމަށް ބަލައި ބިލާ ކުރުވާ ކޯޑްދިހުއްގެ. މި ކޯޑް ފަރާތުގައި ޖެހިސް މަދުގައި ނުވަތަ

މިސްކިތުގެ ޖަރުބަތުގެ ތެރޭގައި ހުރިދާނެއެވެ. ބައެއް
ހިންދު ވެރިން ބިނާކުރާ ގޮތުގައި މި ފަދަ ގޮތެއް
ހުންނަ ކުބުއްބާތަކަށް މިސްކިތުގެ ބުރުޖެއް
ނުލިބޭނެއެވެ. އެކަމަކު ބައެއް ހިންދު ވެރިން ބިނާކުރާ
ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ބުރުޖުގައިވާ ތަންތަކެވެ.
އަށްސަރީގު އިތަވިމުން ބިނާކުރާ ގޮތުގައި ކުބުއްބާގެ
ދޮރު ހުރީ މިސްކިތުގެ އެތެރެއަށް ކަނޑައިގަނެފައިވަނަ
އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްކަމެވެ. އެ ތަނަށް ވަންނަ ދޮރާއަށް
މިސްކިތުގެ ތަޅުމާ ކުރުން ސަލްސަލް
ވަނީއެވެ. އެކަނިގައި ގަނޑުއަޅުގޮތުގެ ކުރީގެ ދުވަސްތަކުގައި
ހިންގުން ބަލާން ވަނީއެވެ. އެ ތަނގައި އިއްޔާވަރު
އިނގުން ފެންސަ ސަކަރަ ވަނީއެވެ. އެކަމަކު އެ ތަނގެ
ދޮރު ހުރީ މިސްކިތުގެ ބޭރުން ފަދަ ނުކުމުވާ ގޮތަށް
ނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. އާރުން
މިސްކިތުގެ ތަޅުމާ ކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

- މިސްކިތަށް އަންނަ މީހުގެ ވާޖިބު ކުރާ ސަލާމަތުގެ :

މި ސަލާމަތުގެ މިސްކިތުގެ ބިނާކުރާ ނުވަތަ ޖަރާސް

ނުވަތަ ރަށްބަދަލު ކަމުގައި ވެދާނެއެވެ. މި ސަބަބަށްޓަކައި

މިސްކިތުގެ ބަދަލަކަށް ނުވާނީ އެ ތަނަކަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމެއް

ނުލިބޭނެއެވެ.

އިތުރުކޮށް ބިނާ ކުރުމުގެ ޙުކުމް

ބައެއް މިސްކިތް ބިނާކުރުމަށް ފަހު މިސްކިތުގައި

ލައިބްރަރީއެއް ނުވަތަ މިސްކިތުގެ އިމާމު ހުރުމަށް ޓަކައި

ކޮޓަރިއެއް ނުވަތަ މިސްކިތުގެ އަޑީގައި ކާރު ޖަހާ ގަރާޖެއް

ތަނެއް ހަދައެވެ. މި ފަދަ ތަންތަނުގެ ޙުކުމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟

މި ފަދަ ތަންތަން ހެދުމުގެ މަސައްލައިގައި ޢިލްމުވެރިންގެ

ރައުޔު ތަފާތެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި

1- މިސްކިތުގެ މަތީގައި ނުވަތަ އަޑީގައި މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަނެއް ބިނާ ކުރުމަކީ ހަރާމްކަމުގެ ޙައްދުގައި ހުއްޓަ ކަމެކެވެ.[93]

2- މިސްކިތުގެ މަތީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގެ

---

93 - انظر: الفروع 404/7. كشاف القناع 374/2.

އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ހެދުން ހުއްދަ ވެގެން ވެއެވެ. މިއީ އަބޫ ޙަނީފާއި[94] އަޙްމަދުގެ[95] ރައުޔެވެ.

-3 މިސްކިތުގެ އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގެ މަތީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ވެއެވެ. މިއީ އަބޫ ޙަނީފާގެ ރައުޔެއް ކަމަށް ބުނެވެއެވެ.[96]

އިމާރަތް ކުރެވުން ބިނާ މިސްކިތަކަށް ހެދުމުގެ ކުރިން އެތާނގައި އެ ފަދަ ތަންތަން ކުރުމާ ، މިސްކިތަކަށް ވުމުގެ ފަހުން އެ ފަދަ ތަންތަން ކުރުމުގައި އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތެވެ.

-1 އެ ބިނާ މިސްކިތަކަށް ހެދުމަށް ފަހު އެ ތާނގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ޙަރާމް

94 – انظر: تبيين الحقائق 4/272.

95 – انظر: الفروع 404/7. كشاف القناع 374/2.

96 – انظر: تبيين الحقائق 4/272.

ވާނެއެވެ. މިސްކިތަކަށް ވަގުފުގެ ކުރިން އެ ތާނގެ މަތީގައި ނުވަތަ އަޑީގައި ތަނެއް ބިނާ ކުރުމުގެ މަސްއަލައިގައި އިލްމު ވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވެއެވެ.

ހަނަފީންނާއި ޝާފިޢީން[97] ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތަކަށް ހެދުމުގެ ކުރިން އެ ތާނގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ހުރިން ހުއްދަ ވާނެއެވެ.[98]

2- އެކަމަކު މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މަކްރޫހަ ކަމެކެވެ.

ބުރަވޭ ރައުޔު

އިލްމު ވެރިން ބުރަވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މިސްކިތަކަށް ވަގުފުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން މިސްކިތުގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި އިމާރާތެއް ހުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

---

97 - ހަމަ ޙަނަފީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބައްދަލުކުރެވޭ ތަރުތީބުތަކާ ބެހޭ ތަފާސްކަން ހުރެއެވެ. މި ބަސްތަކަށް ބަލައި މިސްކިތުގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި މި ފަދަ ތަނެއް ހުރިން ހުއްދަ ވާނެއެވެ. فتح القدير 235/6 ބައްލަވާ! މާލިކީން ވެސް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ފަދަ ގޮތަކަށެވެ. تبيين الحقائق 272/4-ބައްލަވާ!

98 - انظر: تحفة المحتاج 464/3. فتوحات الوهاب بتوضيح شرح منهج الطلاب 359/2.

އެހެނީ ވަޤްފަކީ ތަބައްރުޢުއެކެވެ. ނުވަތަ ހިލޭ ދިނުމެކެވެ. ބަދަލު ދިނުމަށް ވުރެ (މުޢާވަޟާއަކަށް ވުރެ) ތަބައްރުޢުގެ ދޮރު މާ ފުޅާ ވާނެއެވެ. މުޢާވަޟާތުގައި ހުއްދަ ކަމަކަށް ވާތީ ތަބައްރުޢުގައި ހުއްދަ ވާނެއެވެ. މިސްކިތުގެ މައްޗާއި އަޑި ވަޤްފުގެ އަޑިއަށް މައްޗާއި ނުހިމެނޭތީ ތެރޭގައި ވަޤްފުގެ ޙުކުމް ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ. ވަޤްފުކަން ވާނީ މިސްކިތެވެ.

މާތްاللهގެ ބަސްފުޅު " وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ[99]- އަދި މިސްކިތްތައް ވަނީ الله އަށެވެ. " ގެ މުރާދަކީ މިސްކިތްތަކުގައި ކުރެވޭ އަޅުކަންތައް ޚާލިޞްވެގެން ވަނީ الله އަށެވެ. މިސްކިތަކުން އެތާނގައި ވަޅުލުމަކަށް ނޫނެވެ.

ފިޤްހު ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެ ވަޅައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ އަޑިން މަގެއް ހެދުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އަޑިގައި އޮންނަ ބައި މައްޗަށް ތަބާ ވާނަމަ އެ ބޭކަލުން އެކަން ހުއްދަ ނުކުރައްވާނެއެވެ.

---

99 - الجن : 18

މިސްކިތާއި ނަމާދުގެ

(މަސްޖިދާއި މުސައްލާ)

މުސައްލާގެ ޙައްޤުތު

އިރަބި ބަހުގައި މުސައްލަ (مصلى) ގެ މާނައަކީ ނަމާދު ކުރާ ތަނާއި އާގެ ޒަމީގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ބޭނުން ކުރާ އެއްޗެވެ. ނަމާދު ކުރުމަށް ޚާއްޞަ ކުރެވޭ ދުރުކޮށްލަން ދިވެހިން މުސައްލަ ކިޔީ މިހެންވެގެންނެވެ.

ޖަނާޒާތު ދިދާގާ ގޮތުގައި މުސައްލާއަކީ ދިދު ނަމާދު ކުރުން ޙަރާމް އެހެނަކު މިސްކިތެއް އެއްވާ ހުކުމެވެ.

ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުން ދޭހަވާ ގޮތުގައި މުސައްލާއަކީ : ވަކި ބޭނުމަކަށް ޙަކާއި ނުވާތަ ވަކި މުޤައްރަބުވެއްގައި މިސްކިތެއް އެއްވަރު ނަމާދު ކުރާ ތަނެވެ. އެކަމަކު އެ ތަނުގައި ފަތްސޮ ފަސް ނަމާދު ނާއިމުކޮށް

ނުކުރާނެއެވެ. ވަކި މުނާސަބަތްތަކުގައި ނަމާދު ކުރާ ތަނެކޭ
ބުނުމުން އެއިން އެނގެނީ އެއީ ދެ ޢީދު ނަމާދު ނުވަތަ
މަރު ނަމާދު ފަދަ ނަމާދުތަކެއް ކުރެވޭ ތަނެއް ކަމެވެ. ވަކި
ބޭނުމަކަށް ހަދައޭ ބުނުމުން އޭގެ ތެރޭގައި އިސްތިސްޤާ
ނަމާދާއި މަދުރަސާތަކާއި އޮފީސް ތެރޭގައި ނަމާދު ކުރުމަށް
ހަދާ ތަންތަން ހިމެނެއެވެ. މިފަދަ ތަންތަނުގައި ފަރުޟު
ފަސް ނަމާދު ޤާއިމްކޮށް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ކުރެވޭނީ ބައެއް
ނަމާދުތަކެވެ.

- ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެވަޑައިގަންނަވާ
ގޮތުގައި މަރު ނަމާދު ކުރާ މުސައްލާއަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.
އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމެއް ނެތެވެ. އެހެނީ މަރުނަމާދުގައި
ރުކޫޢެއް ސުޖޫދެއް ނެތެވެ. މިސްކިތަށް މަސްޖިދު ކިޔުނީ އެ
ތަނުގައި ސުޖޫދު ކުރެވޭތީއެވެ.

- ޢީދު ނަމާދު ކުރާ މުސައްލާގެ ޙުކުމުގައި
ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތެވެ. ޙަނަފީންނައި މާލިކީންނައި
ޝާފިޢީންނައި ޙަންބަލީ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކުމުން ލިބިގެންވާ ތަނެއް ނޫނެވެ.މި

ބޭކަލުންގެ ދަރިފުޅު ޖާބިރުގެފާނުން އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަސްލަމު ވަންސަހައިގެ މީހަކު ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ޒިނޭ ކުރިކަމަށް އިޢުތިރާފުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲގެފާނު އެ މަސްއަލަ ބައްލަވަންވާ ގޮތަށް ބެއްލެވުމުން ފަހު މުސަލްމާނުގައި އޭނާ ރަޖަމު ކުރުމަށް އަމުރު ކުރައްވައިގެން އޭނާ ރަޖަމު ކުރެވުނެވެ.[100] މިހާދިސާގައި އެ ބޭކަލުންގެ ދަރިފުޅު މުސަލްމާނުން ގެންގޮސް ރަޖަމު ކުރުމަށް އެންގެވީ، މިސްކިތުގައި ޙައްދު ޤާއިމު ކުރުން ހުއްދަ ނުވާތީއެވެ. މުޞައްލާގައި ނުކުތުމެވެ.ރަޖަމު ކުރުވުން މި މާނައިގައި ފާޅުގައެވެ. އަހުރު ސަލިފުހުގެ ޝްކިރީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އޭނާ ރަޖަމު ކުރުމަށް އެންގެވުމުން އޭނާ ގެންދިޔުމުން އަތްތަރުގެ ބަދިއަރުވެ.އެ ޖަމާވުމަށް ކަހުނަމާދު ކުރާ މުބައްޔާ ނުހޮނަނީ އަހުރުގެ ބަޔިއްކަމެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަރަވަނަ އިރު ނަމާދު ކުރާ މުބައްޔާއަށް ބަޔަކުވުން ތި ފާރާވަށް މަޤުކުރުން ބައްޔާދު ކުރުވިފައިވާ ބަޔަކުވެ. އެ ހާލަތުގައި ކުރުމަ

---

100 – متفق عليه

ކުދިން ކުޅެވެސް ހަދާނެއެވެ.[101] މި ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ތަން މިސްކިތެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނަމަ އެ ތަންތާނގައި މި ފަދަ ކަންތައްތައް ކުރުމަށް ހުއްދައެއް ނުދެއްވާނެތެވެ. ތިންވަނަ ދަލީލަކީ އީދު ނަމާދުތަކީ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ. އެއީ އަހަރަކު އެންމެ ދެ ފަހަރު ކުރެވޭ ނަމާދުތަކެވެ.[102] ނަމަވެސް ހަންބަލީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެތަނަން މިސްކިތުގެ ބުރުން ޖެހިގެން ވެއެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ އީދު ނަމާދުގެ މުސައްލާއަކީ ނަމާދު ކުރުމަށް ޚާއްޞަ ކުރެވޭ ތަނެކެވެ. [illegible] ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘް ބުނާގޮތުގައި ޙައިޟުވެރިން އީދު ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރު ވިޔަސް ނަމާދު ކުރާ މުސައްލާއާ އެކަހެރިވާން ޖެހޭނެއެވެ.[103] އީދު ނަމާދު ކުރާ މުސައްލާ މިސްކިތެއް ކަމުގައި ނުވާނަމަ ޙައިޟުވެރިން އެތަނާ ދުރު ކުރާކަން އަމުރެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ. ނަވަވީގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޙައިޟުވެރިން ދުރު ކުރަން އަމުރު ކުރެއްވީ ނަމާދު

[101] - އެއީ މި ޒަމާނުގައި ނަމަ ހޯލް ފަދަ ތަނެކެވެ.

[102] - انظر: شرح النووي على مسلم 7/41، 11/194. فتح الباري 3/187.

[103] - رواه البخاري

ކުރަން ބޭނުންވާ މީހުންނަށް ޖާގަ ހައްދަވާ ދެއްވުމަށް

ޗަކައެވެ.104

- ބުރަވެވޭ ރައުދަޔީ ދުސަތޫރާރަޔީ މިސްކިތެއް

ނޫނެވެ.ހައިސްވެރިން ދުސަތޫރާ އެކަށޭރިވަން އެންގެވީ

ހަމަޔެކަށި ނަގާދު ކުރާ ވަގުތުގަޔާއި.އައީ ތާރީޚު

އަންހެނުންނަށް ޓާގަ ތަނަވަސްކަން ދެއްވުމަށް ޗަކައެވެ.

ނަގާދުކަން އަވަދިވުމުން ހުރުމާ އަޅުއަހުމަށް ބަލައި އެތެރެއަށް

ވަދުން ވަނީ އެކަނިބުޒުންނަށް ހުއްދަ ކުރައްވައި ފައެވެ.

- މީނުން ބާވަތްތަކުގައި މިސްކިތާއި ދުސަތޫރާ

ވަކިކުރުމުގެ މީންގަނޑަކީ އުރުފެވެ. ސަޢޫދީ އަރަބިއްޔާގައި

މިސްކިތާއި ކަމުގައި ބެލެވޭ އެ ތަންތަނުގައި ދީން ސިފައް

ހުރުމުންނެވެ. މި ސިފަތަކީ

○ ހުއްދީ ފިޔަން ރައްކާތެރިކަން ދީނީ

ބިނާއެއް ކަމުގައިވުން . އެހެން ކަމުން ފާޚިރާ މިސްކިތެއް

ނޫނެވެ.

○ އެ ތާނގައި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ޤާއިމު ކުރެވޭ ތަނެއް ކަމުގައިވުން. އެތަނެއްގައި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ޤާއިމު ނުކުރެވޭ ތަނަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ވަޤްފުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ޢާއްމު މިލްކިއްޔަތުން ޚާއްޞަ ކުރުވުމުގެ ސަބަބުން އާދަމުގެ ދަރީންގެ މިލްކުން ބޭރުވެ މިނިވަން ވެފައިވާ ތަނެއް ކަމުގައިވުން. ވަކި މީހެއްގެ ބާރުވެރިކަން އެތަނެއްގެ މައްޗަށް އޮތް ތަނަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެހެން ކަމުން މިސްކިތަކަށް ވާން ޖެހޭނީ ދައުލަތުގެ ނުވަތަ ވަޤްފާ ބެހޭ އިދާރާގެ ބެލުން ހިނގާ ތަނަކަށެވެ. އަމިއްލަ މީހަކުވެސް މިސްކިތް ބިނާ ކުރުމަށް ފަހު އެ ބިނާ ދައުލަތުގެ ކަމާ ބެހޭ ފަރާތާ ހަވާލު ނުކޮށް އޭނާ ބަލަހައްޓަމުން ގެންދާނަމަ އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ވަޤްފުކަން ވާނީ ދެ ޝަރުޠެއް ފުރިހަމަ ވުމުންނެވެ. އެއީ (ހ) އަސާސީ މިލްކިއްޔަތުން އެ ތަން ބޭރުކުރުން ދައުލަތާ ހަވާލު ކުރުމުންނެވެ. (ށ) މާލިކަކު އެ ތަނާ ގުޅޭ ތަޞައްރުފު ކުރާ ގޮތަށް (ވިއްކުން ނުވަތަ އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލު ކުރުން ފަދަ ކަމެއް ކުރުމުގެ) ތަޞައްރުފު ނުކުރުން.

○ މި ސިފަތައް އެ ތަނެއްގައި ހުރެއްޖެ ނަމަ އެއީ ޢުރުފުގައި މިސްކިތެކެވެ. ފުރަތަމަ ސިފަ ހުރެއްޖެނަމަ އެ ތަން ވާނީ މުސައްލާއަކަށެވެ. މިސްކިތަކަށް ނުވާނެއެވެ.

○ އިސްވެ ބުނެވުނު ތިން ސިފައިގެ ތެރެއިން ދެ ސިފަ ހުރެއްޖެ ނަމަ އެއީ ޙަނަފީންނާއި، މާލިކީންނާއި ޙަންބަލީންގެ ޤައުލުގައި މިސްކިތެކެވެ. އެކަމަކު ޝާފިޢީންނާއި އަބޫ ޔޫސުފު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ފުރަތަމަ ސިފައާއި ތިންވަނަ ސިފަ ހުރެއްޖެނަމަ އެއީ ޙަނަފީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ޙަންބަލީންގެ ޤައުލުގައި މިސްކިތެކެވެ. އެއީ މާލިކީންގެ އަރިހުގައި މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ދެވަނަ ސިފައާއި ތިންވަނަ ސިފަ ހުރެއްޖެ ނަމަ (އެއީ ބިން ވަޤްފުކޮށް މިސްކިތަކުން އެ ތާނގައި ނަމާދު ކުރާނަމަ ބިނާއެއް ނެތަސް) އެއީ މިސްކިތެކެވެ.

○ ތިންވަނަ ސިފަ އެކަނި ހުރިނަމަ އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

އިސްލާމީ މަރުކަޒު

ޣައިރު މުސްލިމު ޤައުމުތަކުގައި އުޅޭ މުސްލިމުން މުސްލިމުންނަށް ބޭނުންވާ ހުރިހާ ހަރަކާތްތަކެއް ބޭއްވޭ ފަދަ ތަންތަން ހުންނަ ބިނާއެއް ކުއްޔަށް ހިފައެވެ. މި ތަންތާނގައި ނަމާދު ކުރާނެ ޖާގައަކާއި ކުތުބުހާނާއަކާއި ކުޑަކުދިންގެ ޕްރީ ސްކޫލް ފަދަ ތަންތަން ހުރެއެވެ. މިސްކިތަށް ބޭނުން ކުރާ މާލަން ޖަލްސާތައް ބޭއްވުމާއި ކާވެނި ހަފްލާތައް ބޭއްވުން ފަދަ ކަންކަމަށް ވެސް ބޭނުން ކުރެއެވެ. މި ފަދަ ތަންތަނަށް އިސްލާމީ މަރުކަޒުގެ ނަން ކިޔައެވެ. ބައެއް އިނގިރޭސިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ތަންތަނަކީ މިސްކިތުގެ ބަދަލުގައިވާ ތަނެއް ނޫނެވެ. މިއީ ޖުމްހޫރުންގެ ބައެކެވެ. އެއީ މި ތަންތާނގެ ވަގުތު ދާއިމީ ވަގުތަކަށް ނުވާތީއެވެ. އެކަމަކު އާލިމުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ބަދަލުގައިވާ ތަންތަނެވެ. އެހެނީ އެއީ އަވިންނާއި ފިނިން ރައްކާތެރިކަން ލިބިފައިވާ ތަނެކެވެ. އެތާނގައި ފަރުދު ވަސް ނަމާދު ޤާއިމު ކުރެވެއެވެ. އެއީ ވަގުތީ ގޮތުން ކަމުގައި ވިޔަސް ވަގުތުކޮޅަކަށްވާ ތަންތަނެވެ.

މޯބައިލް މުޞައްލާ

މި ޒަމާނުގައި ބޭނުން ކުރެވޭ މޯބައިލް މުޞައްލާގެ ޙުކުމަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުން ލިބިގެންވޭހެއްޔެވެ؟ މޯބައިލް މުޞައްލާއަކީ ޕްރީ ފެބްރިކޭޓެޑް ގެއެކެވެ. މި ފަދަ ގޭގެ ހަދާފައި ހުންނަނީ ދަގަނޑުންނެވެ. ނުވަތަ އެލުމިނިއަމުންނެވެ. މި މުޞައްލާ ތަންތަނަށް ގެންދަނީ ކަރު ޖަހައިގެންނެވެ. މި ފަދަ މުޞައްލާގައި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ޤާއިމު ކުރެވެއެވެ. [illegible] [illegible] ބުނާގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ މިސްކިތް ސާބިތު ބިނާއަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. [illegible] ބުނާގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ކާމިލު ޝަރްޠު ވެއްޖަނަމަ އިޢުތިކާފު ކުރާނީއެވެ. އެ ބިނާ ތެރޭގައި އަދި ހުރިނަމަ އެއީ މިސްކިތެކެވެ. [illegible] [illegible] އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެއީ ދޯނިގައި ހަދާފައި ހުންނަ ނަމާދު ކުރާ ތަނެއް ފަދަ ތަނެކެވެ.

مراجـــع

1- تفاسير القرآن الكريم

2- ޞަޙީޙު ބުޚާރީގެ ދިވެހި ތަރުޖަމާ، ހަސަން ޖަމާލުއްދީނާއި
އާދީސް

3- مجمع الزوائد ، على بن أبي بكر الهيثمى

4- كنز العمال ، على بن حسام الدين المتقى

5- سيرة ابن هشام

6- فتاوى ، شيخ الإسلام ابن تيمية

7- المدخل للعبدرى

8- فقه السيرة ، محمد الغزالى

9- المسجد في الإسلام ، خير الدين والى

10- رسالة المسجد ، محمد على قطب

11- المسجد وأثره في المجتمع الإسلامي ، على عبد الحليم محمود

12- المساجد ، حسين مؤنس

13- العالم الإسلامي والاستعمار السياسى والثقاف والاجتماعى ، أنور الجندى

14- أفيون الشعوب ، عباس محمود العقاد

15- النظرية التربوية الإسلامية ، آمال حمزة المرزوقى

ފިހުރިސްތު

އިސްބަސް	5
މިސްކިތަކީ ކޮބާ	9
މިސްކިތުގެ ތާރީހަށް ބަލައިލުން	19
އަލްމަސްޖިދުލް ހަރާމް	21
އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ	30
އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ	38
މިސްކިތުގެ ދައުރު	64
މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢެއް ބިނާކުރުވަން ސަތޫނަކަށް	73
މިސްކިތުގެ ރިސާލަތު	77
ޖީލުތައް ތަރުބިއްޔަތުކުރުމާއި އުފެއްދުމުގައި މިސްކިތުގެ އަސަރު	85
މިސްކިތުގެ އިމާމުވެރިކަން	91
މިސްކިތުގެ ޒީނަތް	103
މިސްކިތުގެ މުނާރު	107
މިސްކިތުގެ ތަރުބަތު	114
ހަރިއްމަ (حريم)	115
އަރާމުކުރާ (خلوة المسجد)	123
ޢަމަލީ އިޢުތިކާފުވެރިކަން	124
އިޢުތިކާފުވެރި ބިނާ ކުރުމުގެ ޝަރުތުން	130
މިސްކިތާއި ނަމާދުގެ (މަސްޖިދާއި މުސައްލާ)	134
އިސްލާމީ މަރުކަޒު	141
މޯބައިލް މުސައްލާ	142

ކީރިތި ޤުރްއާނާބެހޭ މަރްކަޒު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް

2017